

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Šikanování na Základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou
jako sociálně - pedagogický problém**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce :
prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Vypracovala :
Bc. Iveta Kristejnová

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Šikanování na Základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou jako sociálně - pedagogický problém“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 16.3.2009

.....
Bc. Iveta Kristejnová

Poděkování

Děkuji panu prof. PhDr. Blahoslavu Krausovi, CSc. za trpělivý přístup a velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

.....
Bc. Iveta Kristejnová

OBSAH

Úvod	5
1. Šikana jako sociální deviace	7
1.1 Šikana jako forma agrese	7
1.2 Podstata a členění šikany	11
1.3 Příčiny šikany	13
1.3.1 Skupinová dynamika šikanování	15
1.3.2 Tlak skupinových norem	17
1.3.3 Tendence k nesvobodnému jednání	18
1.4 Aktéři šikany	18
1.4.1 Charakteristika agresorů	19
1.4.2 Charakteristika obětí	21
1.4.3 Mlčící menšina	23
2. Šikana na ZŠ - pomoc proti šikaně, prevence a řešení šikany	24
2.1 Šikana na ZŠ v současnosti	24
2.2 Možnosti řešení šikany na ZŠ	25
2.2.1 Strategie vyšetřování	28
2.2.2 Taktika vyšetřování	29
2.2.3 Základní metody nápravy	31
2.3 Prevence šikany na ZŠ a její druhy	35
2.3.1 Preventivní projekt Bezpečná třída	38
2.4 Základní intervenční programy	43
3. Průzkum šikany na Základních školách v okrese Rychnov n. Kn.	50
3.1 Metodologická východiska	50
3.2 Interpretace výsledků	55
3.3 Shrnutí - verifikace hypotéz	79
Závěr	93
Anotace	96
Seznam použité literatury	98
Seznam příloh	99

Úvod

Každý, kdo se někdy setkal se šikanovaným dítětem a blíže poznal jeho trápení a trauma, nemůže pochybovat o závažnosti problematiky šikanování. Měla jsem několik příležitostí se s tímto negativním jevem blíže prakticky seznámit, když například nešťastné dítě, téměř na pokraji zoufalství popisovalo násilí, kterého se mu prakticky obden dostávalo ve škole od jeho spolužáka. Šetření jednotlivých takových případů pak ukázalo, že rozsah a intenzita násilí mezi dětmi na školách je mnohonásobně větší, než se my dospělí domníváme a navíc stále narůstá.

Šikana byla dlouhou dobu pokládána za jev, který se ve školách čas od času vyskytuje. Výzkumy posledních let však ukazují, že je mnohem rozšířenější a četnější, než se předpokládalo a že škody, které může na obětech napáchat, mohou být velmi vážné a mít dlouhodobé následky. Spirála násilí zejména ve školách dosáhla dnes takových rozměrů, že se mu jednotlivý žák ani nemůže vyhnout. Obzvláště na vyšších stupních škol se vytvářejí party, pro které je samozřejmě provozovat více či méně nesmyslné, avšak brutální zkoušky odvahy. Ani zbraně už nejsou ve školách výjimkou, ponižování, posměch, nadávky či pomluvy, kopance, boxerské údery a rvačky patří k životu mnoha žáků, stejně jako vybírání tzv. „výpalného“ za ochranu, nebo násilné odebírání drahých částí oděvu a jiných předmětů. Pro mnohé žáky se tak stává docházka do školy hotovým utrpením a někteří z nich dokonce nevidí východisko z této situace. Ze školy domů se pak často vracejí s poničenými sešity a učebnicemi, s poškozenými školními potřebami, s potrhaným oděvem a rodičům nevěrohodnými výmluvami zdůvodňují modřiny a škrábance na svém těle, ztracené věci či chybějící peníze.

Tento jev bývá často skrytý, je obtížné ho zjistit a získat o něm pravdivé informace. Co je ještě obtížnější, tento jev řešit, neboť jeho důsledkem je patologie sociálních vztahů mezi žáky. Léčba vyžaduje znalost specifických diagnostických postupů a metod nápravy, které se v mnohém odlišují od řešení běžných kázeňských problémů.

Větší povědomí o šikaně vedlo ve školách k mnoha zásadním iniciativám zaměřeným na její potírání. Od škol se nyní očekává, že budou v boji se šikanou prosazovat jasné zásady a uplatňovat konkrétní program. V boji s tímto nešvarem se používá řada nových postupů. Je třeba si uvědomit, že šikana ve školách nikdy zcela potlačena nebude, není však téměř žádných pochyb, že soustředěné úsilí, které se proti šikaně stále více uplatňuje, k jejímu snížení velice přispívá a nabízí pomoc jak šikanujícím žákům, tak jejich obětem.

Hlavním důvodem, proč jsem si jako téma své diplomové práce zvolila právě problematiku šikany na Základních školách, konkrétně směřovanou na školy okresu Rychnov nad Kněžnou je její všudypřítomnost. Může nás doprovázet celý život, v rodinách mezi sourozenci, ve školce, v dalších školách, zájmových skupinách, zaměstnání, v partnerských vztazích apod.. Vzhledem k tomu, že jsem se s ní v rámci své profese v několika případech setkala a vždy mě překvapila brutalita agresorů a naprostá bezmocnost jejich obětí, které se se svým trápením vypořádávají po dlouhou dobu zpravidla sami a jejich okolí, ať školní či rodinné o tom buď neví a nebo vědět nechce, nelze tento problém přehlížet či dělat, že neexistuje a nebo, že se nás to netýká. Každý z nás má určitě děti, případně teprve plánuje mít děti a je třeba si uvědomit, že každé z nich absolvuje minimálně povinnou školní docházku a lze tak předpokládat, že se s problémem šikany v různé formě určitě setká. Jak jsem zmiňovala výše, nemusí to být pouze školní prostředí, kde se lze se šikanou

potkat. Proto má diplomová práce, hlavně v té části teoretické by měla zprostředkovat alespoň část dosavadních poznatků a zkušeností odborníků na poli diagnostikování, řešení a prevence šikánování a nabídnout je k případnému dalšímu využití v praxi. Ti, kteří ještě stále pochybují o tom, že šikana se vyskytuje skutečně všude, by snad mohly přesvědčit výsledky dotazníkového šetření, takového malého výzkumu realizovaného na šesti základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou.

Tato diplomová práce je členěna do tří hlavních částí - kapitol a několika podkapitol. První část se zabývá pohledem na šikanu jako sociální deviaci. Šikana je zde vnímána jako forma agrese a proto jsou v této kapitole poněkud obsírněji vysvětleny i pojmy agrese a agresivita. Dále osvětluji co je podstatou šikany a jaké je její základní členění. Rovněž se v této části zabývám příčinami šikany, které úzce souvisí s rizikovými osobnostními charakteristikami, prostředím a skupinovou dynamikou. Poslední jmenovaná souvisí s tlakem skupinových norem a tendencí k nesvobodnému jednání. Současně nabízím i ucelený přehled a charakteristiku aktérů šikany (agresor, oběť, mlčící menšina).

Druhá část se věnuje výskytu šikany na základních školách v současné době včetně zachycení dosavadních výsledků výzkumného šetření na toto téma. Dále představuji a nastiňuji možnosti řešení šikany na základních školách a to jak v případě počátečního či pokročilého stadia šikany. Současně též nabízím pětikrokovou strategii vyšetřování šikany včetně strukturované taktiky vyšetřování zahrnující zahřívací předkolo, monolog, dialog a konfrontaci a její odlišnosti u počáteční a pokročilé šikany. Jistou možností nápravy šikany poskytuje metoda vnějšího nátlaku a metoda usmíření o nichž se v této práci zmiňuji. Z hlediska prevence šikany na základních školách se zabývám prevencí primární, sekundární a terciární. Z praktického pohledu jsem si dovolila představit a nabídnout preventivní projekt Bezpečná třída, ze základních intervenčních programů pak projekt Minimalizace šikany s ukázkou konkrétního školního programu.

Třetí část práce je zaměřena prakticky a zahrnuje výsledky realizovaného výzkumu, který mapuje situaci v otázkách šikany u žáků 7. ročníků a 8. ročníků základních škol okresu Rychnov nad Kněžnou. Na počátku mého výzkumu stála otázka zda na základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou existuje šikana a pokud ano, zda je nějaký rozdíl v šikaně na základních školách městských či vesnických. Výzkum byl realizován na třech základních školách městských a to v Rychnově nad Kněžnou, ve Vamberku a v Dobrušce a na třech základních školách vesnických a to ve Slatině nad Zdobnicí, v Javornici a v Českém Meziříčí. Metodologická východiska, interpretace výsledků a celkové shrnutí výzkumu jsou součástí této kapitoly.

1. Šikana jako sociální deviace

1.1 Šikana jako forma agrese

Motto : Žádná jiná bytost není tak agresivní vůči jedincům svého druhu jako člověk.
(Alexander Mitscherlich)

Co přiměje lidskou bytost, aby krutě mučila jiné lidi? Jde o bolestivou otázku, neboť při hledání odpovědi na ní hrozí být jedním ze zrcadel, které umožňuje zahlédnout skrytou tvář každého člověka.

Na téma agrese existuje v literatuře řada prací, ve kterých se ovšem slovo agrese používá v různých významech. Tohoto výrazu se například používalo na popis chování člověka, který brání vlastní život proti útoku lupiče, který zabíjí svou oběť, aby získal peníze, nebo sadisty, který mučí vězně. Dále se tohoto pojmu užívalo pro popis sexuálního chování mužského partnera, pohnutek, které ženou vpřed horolezce nebo obchodníka, i k popsání činnosti sedláka orajícího půdu.

Dovolila bych si proto zmínit se o násilí a agresi v naší společnosti poněkud obšírněji. Téměř každodenní zprávy o brutálních loupežných přepadeních, znásilnění, týrání, vandalismu, kdy pachatelé se čím dál častěji rekrutují z řad mládeže, o bezohledných řidičích, kteří způsobili nehodu, ale neposkytnou zraněným obětem pomoc, u řady lidí vyvolává úzkost. Něco podobného se přece kdykoliv může přihodit i jim či jejich blízkým. Jiné lidi takové informace naopak přitahují, nebo u nich vyvolávají hněv. Mnozí další se zamýšlejí nad tím, zda vůbec lze vlně násilností čelit a jak. Někteří pomýšlejí na zkratkové řešení, které se nabízí téměř samo a to na násilí odpovědět násilím.

Nabízí se otázka proč jsou reakce lidí na zprávy o brutalitě a bezohlednostech tak různé a proč vlastně podobné události zaplňují nejsledovanější večerní televizní zprávy a titulní stránky novin a časopisů? Zamýšlím se nad tím a ptám se, zda je to jenom tím, že s uvolněním cenzury je možné konečně psát o tom všem co bylo dříve tabu ? Nebo je to tím, že tyto jevy patří již neodmyslitelně ke způsobu života lidí v současné společnosti ? Nebo je v násilném chování cosi takového, co strhává naši pozornost daleko silněji než například zajímavý film, sportovní utkání či kulturní zajímavosti ?

Podle každodenních zpráv lze velice snadno usuzovat, že agrese a násilí se neustále rozrůstají do nekontrolovatelných rozměrů. Chtěla bych však oponovat tím, že každá epocha lidských dějin byla až dosud poznamenána nějakými formami násilného jednání. Vzpomeňme například na gladiátorské zápasy, veřejné popravy, upalování a mučení nepřátel nelidskými způsoby. Připomeňme si dále násilné masové konflikty dvacátého století v podobě dvou světových válek, dále pak celou řadu mezistátních a vnitrostátních konfliktů, občanských válek, etnických čistek, nejrůznější formy skupinového i individuálního násilného chování, terorismus, kriminalitu. Otřesné svědectví o neuvěřitelně široké agresivitě proti celým skupinám nevinných obětí, přináší vzpomínky a příběhy osob přeživších koncentrační tábory či gulagy.

Dnes, v nové, moderní, respektive postmoderní společnosti se zdá být zvláště ohrožující ta skutečnost, že proti novým formám agresivity a proti násilnostem nemáme a dle mého názoru ani nenacházíme vhodné a účinné prostředky. Ze sdělovacích prostředků víme, že podobně jsou na tom i nejvyspělejší a nejbohatší země s dlouhou kulturní tradicí (např. teroristické útoky v Americe, Anglii, Francii či Španělsku, separatistická hnutí v Irsku a Španělsku, střelba a zabití nevinných obětí na řadě škol v Americe, atd.) . Dle Jedličky a Koťi (Jedlička, Koťa, 1998, s 64) dochází k tomu, že i život lidí v těchto společnostech je stigmatizován vraždami, rasovými nepokoji, sexuálními delikty , ale i vzájemnými slovními agresemi politiků, barbarským ničením věcí a dalšími nejrůznějšími konflikty s řadou antisociálních projevů, které odporují sociálně přijatelným a uznávaným společenským normám a jsou považovány ne-li přímo za nezákonné, tak alespoň za antisociální, sociálně patologické nebo nemorální.

Co je to agrese, co je podstatou jevů popsaných výše? V literatuře k tomu existuje řada různých výkladů. Tak například někteří sociální badatelé vykládají, že agrese je nevyhnutelný důsledek tzv. vražedného instinktu. A ten je údajně vrozenou součástí lidské přirozenosti. Pro to přece svědčí již to, jak se člověk rozmnožil po celém zemském povrchu, ale také to, jak ovládá jiné živočišné druhy a ničí své potravní konkurenty, jak je z generace na generaci předáváno stále více dispozic, umožňujících svým nositelům obstát v boji o přežití. Získat a uhájit co největší teritorium, zapudit soupeře, nalézt vhodného partnera, ochránit potomstvo, opatřit si dostatek potravy a to i za cenu usmrcení jiných tvorů.

Agresivitu jako „poměrně stálou individuální dispozici nebo charakteristiku skupiny, projevující se v četnosti, síle a způsobu útočného jednání „ vymezil Vymětal (Vymětal J., Čs. Psychiatrie č. 90, 1994, s.3). Autor dále uvádí, že může být vyjádřena symbolicky, alegoricky, může být latentní, nebo manifestní navenek. Může se projevovat slovem, akcí nebo brachiálně.

Psychoanalytický pohled vycházející z díla Sigmunda Freuda uvádí, že agresivní energie je trvale vytvářena v našich tělesných procesech. Například tím, že přijímáme určitou stravu, může mít za důsledek zvýšené množství energie. Agresivita pak může být vyjádřena vybitím se sociálně přijatelným způsobem, např. při sportovní činnosti, nebo méně sociálně vhodnou formou, např. vulgárními nadávkami, rozbíjením a ničením věcí či brachiálním násilím. Takové destruktivní uvolnění agresivity se nemusí vždy odehrávat směrem k druhým osobám, ale je třeba si uvědomit, že může být zaměřeno i k sobě samému a může vést až k sebepoškození či sebevraždě.

Neméně zajímavý názor na agresi sdílí Konrad Lorenz. Agresi popsal jako “bojový instinkt u zvířat a člověka, obracející se proti členům téhož druhu“ (shrnuto v Jedlička, Koťa, 1998, s.67). Agrese má zde spíše plnit funkci ochrannou, chránit jak druh, tak jedince. Zápasy slouží jak k rozšiřování druhů, tak k redukci počtu uvnitř druhu a nebo rozptýlení členů do prostoru. Dále autoři Koťa a Jedlička, vycházejíc z Lorenze uvádí, že : “ nahuštění mnoha lidí v těsném prostoru vede nejen k projevům odlidštění, ale bezprostředně vyvolává agresivní chování. Rostoucí davovost vede ke zvýšení agresivity a agrese se stává nežádoucí tehdy, když proti ní schází vývoj obvyklých instinktivních zábran“ (Jedlička, Koťa,1998, s.67).

U člověka dle Ericha Fromma rozeznáváme dva úplně rozdílné typy agrese. První druh, který má člověk společný se všemi zvířaty je fylogeneticky programovaný podnět napadnout

(nebo uprchnout), jakmile jsou ohroženy životní zájmy organismu. Tato obranná „benigní“ agrese slouží přežití jedince i druhu. Je nástrojem biologické adaptability a zaniká, jakmile pomine ohrožení (Fromm E., 2007, s.16) .

Druhý typ je “maligní“ (zlá) agrese, to jest krutost a destruktivita. Ta je specificky lidská a u většiny savců v podstatě chybí. Není fylogeneticky programovaná a neslouží biologickému přizpůsobování. Nemá vůbec žádný účel a člověk její pomocí uspokojuje pouze svoji žádost, touhu po rozkoši, kterou poskytuje.

Tyto, mnou ve zkratce prezentované náhledy na agresi vycházejí z toho, že agresivita má dědičný a biologický základ. Existují však i náhledy zdůrazňující, že agresivita má vrozený základ a dále, že četnost, intenzita a formy agresivního jednání jsou do značné míry osvojené v průběhu lidského života, což znamená, že jsou rovněž ovlivnitelné prostředím. Agresivní a násilné chování lze ovlivnit jak psychoterapeutickými prostředky, tak ale i výchovou. Právě výchova u většiny lidí sehrává nejvýznamnější roli při usměrňování původních agresivních sklonů. Domnívám se, že dobrá výchova může napomoci k tomu, že původní agresivní energie je v pozdější době využita například tvůrčím způsobem či při sportu.

Kromě výchovy nelze ani opomenout význam a důležitost sociálního prostředí ve kterém se jedinec, respektive lidská bytost nachází a které na něj působí. Právě pod jeho vlivem se agresivní dispozice vyvinou nebo zůstanou utlumeny.

Dětská agresivita se vyvíjí v závislosti na výchovné zdatnosti a citlivosti rodičů a dalších vychovatelů. Na počátku svého života se dítě seznamuje se systémem sociálních povinností a zákazů. Musí chodit včas spát, dodržovat hygienu, nesmí si brát, co se mu právě líbí apod. Právě zde hrají značnou roli výchovné postupy. Nadměrné užívání tělesných trestů a křik vedou k odporu ze strany dítěte. Namísto toho, aby došlo k utlumení agresivních sklonů je spíše pravděpodobnější, že převezme tyto formy chování od svých rodičů a vychovatelů. Naopak ani příliš liberální výchova není pro budoucí sociální vývoj jedince optimální. Protože pokud rodiče neomezují svého potomka, když se chová hrubě a necitlivě k ostatním dětem, nebo trápí a škodí zvířatům, případně nepřiměřeným způsobem a hněvem reaguje na požadavky okolí, pak to pro jeho další život není to nejlepší. Nebude-li od dětství připravován na to, aby respektoval a dodržoval pravidla, zákony, normy jež jsou poplatné v dané společnosti, velmi brzy se střetne s jinými osobami a bude nemile překvapen, že ostatní dospělí na rozdíl od rodičů neustoupí jeho požadavkům a nebudou tolerovat jeho chování a reakce. Naopak zcela přiměřené a naprosto běžné reakce, právě na toto nepřijatelné chování, mu budou připadat dosti tvrdé, protože se s nimi před tím v rodině nesetkal.

Je třeba si uvědomit, že rodiče vždy ve výchově působí jako vzory jednání. Důležité je i to, zda dokáží navodit emocionálně uspokojivou atmosféru v rodině. Takové opakující se hádky, vznikající úzkost z nejistoty u dítěte, násilné útoky na partnera, nadměra požívání alkoholu a z toho plynoucí rozbroje, to vše dokáže dítě jen obtížně zpracovat. I když v něm jednání rodičů, případně pouze některého z nich může vzbuzovat odpor, je pravděpodobné, že se k němu později bude v životě samo uchýlovat. Proč, protože jiný vzor chování nezná, jiní rodiče ho nevychovali, napodobuje jen to co zná. Tím, že u dítěte scházejí vhodné vzory a dítě není vedeno k tomu, aby své potřeby uspokojovalo kultivovaným způsobem, stupňují se v něm pocity zloby a bezmoci. Jedlička a Kořa zmiňují : „Silná frustrace a dlouhodobé neuspokojení základních potřeb způsobují nejen citovou otupělost dítěte, ale navozují i tzv. deprivaci, tj. narušenost. Zvláště kruté zacházení, bezcitná výchova, týrání,

stálé ponižování a někdy i sexuální zneužívání dětí vede k trvalému úzkostnému napětí a stupňujícímu se agresivnímu ladění. Nahromaděný hněv se pak může vybijet eruptivním způsobem“(Jedlička, Kořa, 1998, s.71) .

Přeneseme-li se z domácího, rodinného prostředí a z okolí, které ho bezprostředně obklopuje do školy, tak si musíme uvědomit, že škola není zdaleka jen prostor pro předávání vědomostí, ale je i významná pro sociální komunikaci. V interakcích s učitelem a spolužáky může docházet k celé řadě konfliktních situací. Pro tyto případy má škola vytvořen systém sankcí, které postihují žáka, jež vybočuje z požadovaného jednání.

Do školního prostředí se však může dostat dítě neurotizované konfliktním domácím prostředím. K tomu ještě špatné známky ze školy, tresty a poznámky a dítě se rázem ocitá v bludném kruhu z něhož není úniku zvláště, když doma ani ve škole nenajde nikoho, kdo by mu pomohl uspokojit jeho citové a emocionální potřeby. Tak se v něm často probouzí hostilita, která se může vybití násilnostmi vůči slabším spolužákům, narušováním výuky, záškoláctvím spojeným s vandalismem, ničením školních věcí a zařízení či krádežemi.

Zůstaneme-li ještě u školního prostředí, tak např. Kořa a Jedlička se zmiňují o tom, že taková především výkonově orientovaná škola kategorizuje žáky přívlastky „nedostatečný“, „slabý“, „selhávající“. Tím dochází u některých dětí, u nichž rodinná výchova byla zavrhujeví či znejišťující, k prohlubování pocitů méněcennosti, které pak překonávají agresí vůči okolí. Agrese je namířena jak proti učitelům a vychovatelům, jež jsou vnímáni jako zdroje ponižení, tak i proti jejich majetku ve snaze se pomstít. Týrán a ponižování může být i úspěšnější spolužák s poukazem na to, že jde o šprta, že je to ten, který podlézá učiteli a nebo ten, co donáší. V případě, že si dotyčný žák na svého trýznitele stěžuje a ten je pak po zásluze potrestán, tak se bludný kruh uzavře, neboť tímto udavačstvím je již veškeré další trýznění legitimováno (Jedlička, Kořa, 1998, s.72) .

Šikanu, jako zvláštní formu agrese, bychom tak mohli, dle výše nastíněného rozdělení E. Fromma, přiřadit ke druhému typu (maligní, zlá agrese). Samotné slovo šikana je odvozeno z francouzského „chicane“, což znamená zlomyslné týrání, obtěžování, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, a to například ve vztahu k podřízeným nebo vůči občanům, na nichž šikanující úředníci zbytečně požadují další a další nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat apod. Pojem šikana se v současné době užívá a spojuje s nešvarem, který je typický zejména pro armádu, vězení, učňovské internáty a také pro základní školu.

Šikanu řadíme mezi patologické formy mezilidského soužití. Představuje formu agresivního násilí a tzv. psychotraumatizace ve skupině. Je jednou z forem syndromu CAN - Child Abuse and Neglect, chováním, které lze charakterizovat jako asociální. Jedná se o agresivní jednání, pomocí kterého si šikanista způsobováním fyzických nebo psychických útrap zjednává či udržuje převahu nad svou obětí. Cílem agresora je získat nad druhými osobami pocit převahy, moci, určité výhody.

Obecně ji lze definovat jako fyzické nebo psychické, popřípadě kombinované ponižování, až týrání „slabších“ jedinců (odehrávající se většinou ve skupině) „silnějšími“. Jedná se o chování, jehož cílem je ublížit, ohrozit nebo zastrašit jiného člověka, popř. skupinu lidí. Mezi základní typy šikany patří slovní agrese (urážky, pomluvy, zesměšňování), fyzická agrese (bití, týrání, ohrožování zbraní), příkazy, krádeže a ničení věcí.

Vedle dlouhodobější a opakované šikany dochází k stále častějšímu výskytu jednorázové nemotivované agrese mezi vrstevníky, popř. vůči mladším spolužákům. Jedná se o různé formy hrubého, až krutého chování vůči druhým, které je provedeno obzvláště chladným způsobem, tj. bez prožívání hněvu, nenávisti. Motivy takového jednání zůstávají skryté jak okolí, tak i samotným agresorům. Takovým klasickým příkladem nemotivované agrese je situace, kdy chlapec přijde k dívce, kterou skoro vůbec nezná, nikdy s ní neměl žádný konflikt, či s ní dokonce dosud nepřišel do styku, vybere si ji zcela náhodně, dá jí pěstí do břicha, případně ji nakopne a pak v klidu odkráčí. Toto nemotivované násilí slouží jako spouštěč dlouhodobějšího trýznění a útisku (Kot'a, Jedlička, 1998, s.88).

Nejoficiálnější definice, respektive charakteristika šikanování ve školách je obsažena v Metodickém pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky školy a školských zařízení číslo 28275/2000 ze dne 8.12.2000, který nabyl účinnosti 1.1.2001. Dle toho : „ Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.

V závěru této kapitoly lze říci snad jen toto: Porozumění šikanování ovšem znamená nejen se dozvědět o člověku, čeho je schopen, ale dává mu i šanci rozpoznat, čeho se musí vyvarovat, aby zkontroloval destruktivní agresi v sobě (Kolář M., 1997, s.13).

1.2 Podstata a členění šikany

Šikana je projevem zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních, zejména fyzických dispozic. Pro šikanu je typický nepoměr sil mezi jejími aktéry spočívající v převaze agresora nad obětí. Můžeme tak hovořit o asymetrické agresi. Jejím důsledkem je pak poškození druhé osoby.

Další z podstatných rysů šikany spočívá v tom, že agrese je zde cílem jednání a nikoli prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku. Agresor nezamýšlí například odcizení věcí pro jejich hodnotu nebo pro pomstu, nýbrž pro radost z uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost. Šikana se může projevovat verbálními útoky, fyzickým násilím či jeho hrozbou, může též nabývat fyzických či psychických forem. Podstatnou charakteristikou však je, že se děje úmyslně (Bendl S., 2003, s. 25).

Lze tedy shrnout, že mezi základní a podstatné rysy šikany, zmiňované v literatuře, bývají řazeny především nepoměr sil mezi agresorem a obětí, skutečnost, že agrese je cílem jednání a opakování agrese.

Není příliš obvyklé, aby agresor byl menšího vzrůstu a slabší fyzické konstituce než oběť. Většinou bývá fyzicky vyspělejší a této své převahy zneužívá vůči méně fyzicky vybaveným jedincům. Existují však případy, kdy agresor nutně nemusí převažovat nad obětí, pak tento svůj handicap může vykompenzovat tím, že se spolčí s jinými agresory a podnikne útok vůči osamocené a tudíž i bezbranné oběti.

Převaha se také může odehrávat v rovině psychické, kdy si agresor vyhlédne psychicky méně odolného jedince. Takovým může být přecitlivělé dítě, které třeba není zvyklé na život v kolektivu buď proto, že vyrůstá jako jedináček a nebo proto, že nenavštěvovalo mateřskou školu.

Šikana se někdy definuje jako opakované úmyslné ubližování druhému člověku nebo druhým lidem, popřípadě jako opakovaná agrese jednotlivce nebo skupiny agresorů vůči jednotlivci nebo skupině obětí. Jednorázové akce se většinou za šikanování nepovažují. I když může nastat situace, jednorázový akt, který bychom šikanou nazvat mohli. Například parta výrostků při potulování městem narazí na dětské hřiště, kde si hraje chlapec. Tito se mu začnou posmívat, ubližovat mu, políčkovat ho, straší jej a vyhrožují a nechtějí ho pustit domů, dokud nevykoná jejich nesmyslné příkazy. Po nějaké době, až se tzv. „nasytí“ odcházejí a s chlapcem jako obětí se již nesetkají.

K odlišení druhů a variant šikany se používají různá kritéria. Některá z nich bych se pokusila uvést ve své práci. Jedním z takových kritérií je například viditelnost šikany z hlediska projevů agresorů. Podle toho ji můžeme rozlišit na skrytou a zjevnou.

Skryté šikanování se projevuje sociální izolací oběti a jejím vyloučením ze skupiny vrstevníků.

Naopak zjevné šikanování má podobu fyzického násilí a ponižování, jakým může být strkání, bití, zavírání do uzavřených prostor. Za zjevné šikanování je považováno rovněž psychické ponižování a vydírání ve formě nadávek, sociální izolace, nucení k posluhování či nucení ke svlékání. Rovněž destruktivní aktivity zaměřené na majetek oběti ve formě braní a ničení věcí, poškozování oděvu, vytrhávání a ničení stránek z knížek a sešitů patří mezi zjevnou šikanu.

Kromě projevů a aktivit agresorů lze klasifikovat i různé projevy šikanování podle míry nutné aktivity obětí. Takové vynucené chování oběti se může projevovat jak pasivním snášením ponižujícího jednání ostatních, kdy po sobě nechá házet věci, plivat na sebe, tak nedobrovolným vykonáváním činnosti ve prospěch agresora. Může za něho například psát úkoly, nosit mu tašku, kupovat svačinu, zkrátka otročit a posluhovat. Domnívám se, že donucení k degradující aktivitě představuje pro oběť větší ponížení než pasivní snášení čehokoliv, pokud je agresor silnější nebo, když je agresorů více.

Projevy šikanování můžeme rovněž členit podle formy útoku. Mezi způsoby fyzického šikanování patří například strkání, tahání za vlasy, pohlavkování, údery pěstí, kopání, podrážení nohou, šlapání po oběti, plivání, sexuální dotýkání, vystrčení oběti z okna ve vyšším poschodí a držení za nohy, střelení vzduchovou pistolí broky do různých částí těla oběti. Za verbální šikanování se považují například posmívání, nadávky, rozšiřování lží a drbů o oběti. K dalším projevům šikany patří zastrašování násilím ve formě výhrůžek zabití, mučení, přinucení ke rvačce, přinucení k napodobování různých zvířat včetně zvuků, odcizení jídla, požadování lístků na obědy, požadování peněz, kupování věcí, odcizení školní

aktovky, zničení osobních věcí, zničení učebnic a sešitů, omezování svobody pohybu, kdy je oběť zavírána v kabince na WC, v šatně, ve třídě, kde je nucena sedět celou přestávku na židli.

V literatuře je zmiňován i výskyt nového jevu ve školách, označovaný jako ekonomická šikana. Ve vztazích mezi žáky se objevují problémy související se sociálně-ekonomickou situací rodin. Prohlubují se rozdíly mezi dětmi z bohatých a chudých rodin. Zejména rozdílné finanční možnosti rodičů se projevují mezi dětmi například tím, že si spolužáci navzájem závidí to, co má jeden a druhý ne. Takovým klasickým příkladem v dnešní době je vlastnictví mobilního telefonu a nošení značkového oblečení. Ty děti, jež si nemohou takové vymoženosti dovolit, respektive finanční situace rodin těchto dětí to neumožňuje, jsou často terčem výsměchu spolužáků a opovrhování z jejich strany (Bendl S., 2003, s.28) .

Dle Koláře (Kolář M., 2005, s.32) lze šikany členit třeba i následujícím způsobem :

<i>Osm druhů šikanování</i>	<i>Příklady projevů</i>
<i>Fyzické přímé aktivní</i>	útočníci oběť věsí do smyčky, škrtí, kopou, fackují
<i>Fyzické aktivní nepřímé</i>	kápo pošle nohsledy, aby oběť zbil, oběti jsou ničeny věci
<i>Fyzické pasivní přímé</i>	agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice, fyzicky jí brání v dosahování a realizaci jejich cílů
<i>Fyzicky pasivní nepřímé</i>	agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na WC, odmítne splnit její požadavky
<i>Verbální aktivní přímé</i>	na dávání, urážení, zesměšňování
<i>Verbální aktivní nepřímé</i>	rozšiřování pomluv, symbolická agrese vyjádřená v kresbách
<i>Verbální pasivní přímé</i>	neodpovídání na pozdrav, otázky
<i>Verbální pasivní nepřímé</i>	spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé

1.3. Příčiny šikany

Šikana ve skutečnosti představuje poruchu chování. Je vlastně deviací (odchylkou) v oblasti socializace. Nemá jedinou příčinu a ani jednu hlavní příčinu. Na jejím vzniku se totiž podílí celá řada faktorů, ať už se jedná o biologické (genetické) předpoklady agresorů, ale i obětí, nebo o vliv faktorů psychických a sociálních. Z tohoto pohledu proto můžeme hovořit o vícefaktoriální podmíněnosti šikany.

Příčin šikany jak jsem již zmiňovala může být celá řada. Dle literatury zabývající se touto problematikou se k nim nejčastěji řadí sklon k agresivnímu jednání, často podporovaný vznětlivostí a nevhodným způsobem výchovy v rodině, kde může převažovat citový chlad, nedostatek zájmu, kruté tresty, bití, ponižování, ale i tolerance k násilí. Dále to mohou být nejrůznější podmínky týkající se buď okolního prostředí, ve kterém se škola nachází (sociální, kulturní), nebo přímo prostředí uvnitř školy (architektura, klima školy, složení žactva, pedagogického sboru, pedagogické styly apod.).

Školní psychologové podle Erba spatřují jeden z nejčastějších důvodů násilí v tom, že mnohé rodiny nejsou pro své děti oporou a tyto často nesou známky citové deprivace a

subdeprivace. Třeba proto, že se až příliš zabývají vlastním přežitím, utápí se ve vlastních problémech. Otec nezaměstnaný, z jakéhokoliv důvodu a k tomu ještě alkoholik, matka zajišťující živobytí pro celou rodinu, případní starší sourozenci bez práce. Na děti jim proto zbývá málo času, pokud vůbec nějaký zbývá a těm pak často chybí představa o tom, co je správné a co nesprávné. Mnohé děti jsou tak ve volném čase ponechány samy sobě, nemohou se dostatečně vyřádit a nevědí, co mají dělat. Často jim ani nikdo nenabídne nic, čím by se mohly zabývat, čím by se mohly zabavit. Domnívám se proto, že nesprávná výživa, nedostatek pohybu, přemíra televize a počítačových her jsou u nich zdrojem nevyrovnanosti a agresivity. A tak se snaží upoutat pozornost ostatních násilím. Může se jednat o násilí ve slovním či fyzickém projevu, vůči věcem, zvířatům nebo lidem. (Erb H., 2000, s.30) .

U chlapců se stále častěji vyskytuje nesmyslná touha po tom být mužný, podobat se svým filmovým, případně počítačovým hrdinům. Umět se postavit a čelit všem těm, které pokládá za své protivníky, ovládat je, mít nad nimi moc. V případě vzpoury, vzdoru, neposlušnosti s nimi zatočit stejně tak, jak to dělají jeho obdivovaní hrdinové. Agresor jako herec na divadle touží být středem pozornosti, středem zájmu publika a dělá všechno pro to, aby získal obdiv a přízeň. Někteří z násilníků, kteří jsou odsouzeni k celkové neúspěšnosti, včetně školní pak šikanováním dokazují sami sobě, že jsou schopni výkonu. Že to nejsou ti, do kterých se rodiče, učitelé pouze „navázejí“, kritizují je, ale že i oni jsou schopni vykonat něco velkého.

Citově prázdnému tyranovi přináší šikanování vzrušení, poskytuje mu podněty, které jsou schopny proniknout skrz jeho „hroší kůži“ a on konečně najde to, co ho skutečně baví, co mu přináší radost a pocit, že teď opravdu žije. Zahání to tak jeho pocity nudy a jakéhosi prázdna. Případně se v něm může probudit anetický badatel (Kolář M., 2005, s.86), který chce nalézt tajemství člověka tím, že zkouší, co vydrží. Zkrátka chce přijít věci na kloub, ať to stojí co stojí. Svou oběť třeba rozebere jako nějakou hračku. Čím větší problém má chlapec s pocitem vlastní hodnoty, tím víc se bude předvádět a vytahovat a tím větší bude jeho sklon k násilí. Takoví si nechtějí přiznat pocit strachu či ohrožení. „Kdo nerespektuje hranice jiných lidí, má potíže pochopit, kde začíná a končí on sám, kde jsou jeho vlastní hranice „(Erb H., 2000, s.31).

Na druhou stranu je třeba si uvědomit a respektovat, že děti se musejí přiměřeně k svému věku vybit, pošťuchovat a prát, aby se naučily ovládat normální agresivní pud. Děti musejí vyzkoušet a poměřit své síly už proto, aby poznaly co je to bolest a co je to fair play. Musejí se přirozeně také naučit slovně si vyměňovat názory, vždyť konflikty patří k životu, třenice a neshody se jim nevyhnou a budou je mít s někým pořád, jen je třeba naučit se to rozumně zvládat.

Domnívám se, že i naše současná společnost založená a orientovaná převážně na výkon, úspěch, peníze, okázalý konzum a s nimi spojenou moc přispívá k tomu, že vnímání dětí rodiči je jiné, než tomu bylo dříve. Děti jako by za něco stály jen tehdy, když nosí ze školy dobré známky, když vynikají. Výkon, moc, bohatství a ovládnutí druhých se cení víc než sociální chování. Některé děti vůbec nevědí, jak se mají v rozličných a dá se říci i v běžných životních situacích přiměřeně a sociálně chovat, jelikož se to od dospělých nenaučí. Absentuje tu vyznávání a respektování duchovních, morálních a mravních hodnot. Ohled na slabé je chápán jako zbytečná malichernost.

Jak jsem již zmínila dříve, na vznik šikany nemají vliv jen samotní aktéři šikany, ale i nejrůznější podmínky týkající se buď okolního prostředí, ve kterém se škola nachází, nebo prostředí přímo uvnitř školy. Tedy i škola samotná a především pak její pedagogičtí pracovníci ovlivňují výskyt šikany. Často se však stává, že zaměstnanci školy prostě existenci šikany nepřipouští, někteří ji dokonce popírají. Přitom šikana se může objevit na kterémkoliv stupni a typu škol. Domnívám se, že právě přiznání si existence šikany na vlastní škole je tím hlavním momentem vedoucím k účinné prevenci a možnostem řešení šikany. Škola by měla být připravena a schopna čelit tomuto problému. Ve většině případů tomu tak není. Pedagogové nejsou dostatečně z pohledu tohoto problému připraveni, neumějí vytvářet takové prostředí, ve kterém se šikaně nedaří. Neumějí šikanu rozpoznat, nevědí, jak si počínat, když se s ní setkají. To je špatné jak z hlediska zavádění preventivních opatření, tak i z hlediska samotného řešení šikany.

Stává se dokonce, že podnět k šikaně zavdá i sám učitel, i když třeba jen bez úmyslu. Může se tak stát necitlivým přístupem a chováním k žákovi, který se mu s tímto problémem svěřil a nebo neřešením evidentního případu šikany, což si děti mohou vysvětlovat jako schvalování šikany, schvalování takového jednání.

Podle Koláře jednoho z mnoha autorů, který se problémem šikanování zabývá, je zapotřebí k tomu, aby se šikanování jako konkrétní forma antisociálního chování skutečně projevila, souhry řady příčin a podmínek v oblasti dědičnosti, mozku a výchovného prostředí. Z negativních školních vlivů, které způsobují zkrat v normálním chování žáků a vyvolávají řetězovou reakci ústící v šikanování jde podle Michala Koláře především o rizikové osobní charakteristiky, prostředí, které nedbá na prevenci a o destruktivní skupinovou dynamiku (Kolář M., 2005, s.79). První dva vlivy jsem zmínila a popsala výše, o tom třetím pohovořím v následující kapitole.

1.3.1 Skupinová dynamika šikanování

K vysvětlení pojmu skupinová dynamika lze odcitovat definici, tak jak učinil Kolář (Kolář M., 2005, s.79), profesora Kratochvíla, který ji definuje jako souhrn skupinového dění a skupinových interakcí. Vytvářejí ji podle něho interpersonální vztahy a interakce osobností členů skupiny spolu s existencí a činností skupiny a silami z vnějšího prostředí. Ke skupinové dynamice patří zejména cíle a normy skupiny, vůdcovství, soudržnost a napětí, projekce minulých zkušeností a vztahů do aktuálních interakcí, vytváření podskupin a vztahy jedinců a skupiny v čase.

Stručně řečeno jde o síly, které vznikají ve vztazích mezi žáky v jejich skupinovém životě. Skupinová dynamika je tedy přítomna v každé skupině, ale problém spočívá spíše v tom, že pedagogové často neumějí cíleně se skupinovou dynamikou pracovat. Důsledkem toho je oddělení oficiálního světa pedagogů a skrytého života žáků. Tak vzniká možnost nahodilého pohybu skupinové dynamiky. V případě šikanování je vlivu skupinové dynamiky agresory nevědomě a nereflexně užito k destrukci svobody a vzájemných pozitivních vztahů ve skupině.

Existují některé významné součásti skupinové dynamiky šikanování, které podporují rozklad svědomí a zlom v chování skupiny i jednotlivců. Jsou to metody agresorů k získání moci, tlak skupinových norem, konformita a závislost na vůdci.

Jaké jsou agresorovy metody k získání moci? Iničiátoři šikanování od samého počátku používají ke zvrácení skupinové dynamiky ve svůj prospěch kombinaci metod vymývání mozku a psychické manipulace. Tato kombinace zjevných a skrytých metod vedoucích k získání moci má drtivou sílu. Jestliže jí nečelí speciálně vycvičený pedagog, případně nepomůže odborník zvenčí, vede často rychle ke zlomení samostatného myšlení a jakéhokoliv odporu ostatních žáků. Zákonitě dochází k destrukci života skupiny, k přijetí norem šikanování většinou nebo téměř všemi členy skupiny.

V literatuře se uvádí, že fyzické násilí a vyhrožování jsou hlavním nástrojem agresorů ke zlomení a podřízení spolužáků. Oběti jsou vystaveny systematickému násilí, což má za následek i poruchy spánku nebo psychosomatické potíže jakými jsou bolesti hlavy, břicha apod. To vede u řady z nich k tzv. vymývání mozku. Agresor prostřednictvím násilí vnutí obětem postoje, způsoby myšlení a jednání, které by samy dobrovolně a po kritickém hodnocení nepřijaly. Oběti začínají vypovídat závisle na agresorech, zcela proti pravdě a svému zájmu. Jsou násilně indoktrinovány.

Z pracovních zkušeností vím, že odolnost většiny lidí vůči tělesné i psychické bolesti je křehká a snadno se prolomí. Není lehké obeznamenat s touto naší zranitelností „siláky“, tedy ty, kteří nebyli vystaveni dlouhodobému krutému týrání. V tomto lze spatřovat určitou podobnost mezi oběťmi a lidmi, kteří mají chronické bolesti a ani spánek jim nepřináší úlevu. Trvalé, několikaměsíční bolesti z nich činí uzlíček trápení a úzkosti. Stejně tak je tomu i u obětí jež jsou dlouhodobě vystaveny velké tělesné a psychické bolesti. Výsledkem bývá zlomení duševní síly, extrémní závislost a identifikace s agresorem. Týraná oběť například s agresory dobrovolně tráví přestávky mimo třídu, dolejí za nimi, vnucuje se jim, doprovází je domů, znovu a znovu s nimi rozehrává legrácky, které nakonec končí surovým útokem vůči ní.

Systematické násilí vede u oběti k rozpadu její původní identity a nastolení nové, náhradní identity, jež je plně poplatná vůdcům šikanování. Tato změna je jaksi zpečetěna novým jménem v rámci totalitní ideologie. Nejde o jméno v pravém slova smyslu, ale jde o hanlivé, ponižující a urážlivé označení (např. krysa, hulibrko, zmrď, ficka ...).

Agresori nepoužívají k uchvácení moci ve skupině pouze zjevné násilí. Užívají psychickou manipulaci nebo se snaží o myšlenkovou převýchovu. Na pohled nenásilně přesvědčují, podvádějí a manipulativně řídí spolužáky k nesvobodným rozhodnutím. V rámci naoko projevovaných kamarádkých vztahů k tomu používají nerovnoprávnou komunikaci, jejíž účinnost je zesilována negativní skupinovou dynamikou. Žáci považovaní za kořist si nechávají odejmout svobodnou volbu rozhodování, ale ve skutečnosti si toho nejsou vědomi. Vytváří se bludný kruh, protože následkem manipulace je blokováno samostatné myšlení, je prohlubována závislost, upevňován souhlas s agresory a jejich podpora, věrnost totalitní ideologii šikanování. Trýznitelům narůstá moc a oni jsou jí doslova opojeni a touží po stále větší kontrole „otroků“. Ti naopak v důsledku myšlenkové převýchovy považují své trýznitele za kamarády a sympatické spolužáky. Oběti bezděčně spolupracují se svými manipulátory. Díky manipulaci dávají rády svým tzv. vyhladovělým kamarádům svoji svačinu, případně mu poskytnou peníze na její zakoupení či dokonce ji pro ně z vlastních peněz koupí. Pokud si toho například všimne pedagog či někdo z dospělých, většinou se dočká odpovědi ve smyslu: „... já stejně nemám hlad a Honza si zapomněl svačinu doma...“ Ve skutečnosti, tzv. mezi řádky, tomu je tak, že trýznitel, naoko kamarád „... je přece výborný kluk..., nesmím nic říct, měl bych peklo..., mám to zatím u něho dobrý,

na mě jenom plive, občas mi dá pohlavek či mi nadá..., jiní jsou na tom daleko hůř, nemohu si přece stěžovat... „

Právě kombinace vymývání mozku a psychická manipulace představuje jakousi hru dvou agresorů, hru na hodného a zlého. Jeden, ten zlý, svou oběť systematicky týrá a trápí. Druhý, ten dobrý, se jí naopak zastává. Přitom se oba agresori výborně baví, hrají přece hru. V některých případech dokonce ochránce, tedy ten "hodný agresor" od chráněného vyžaduje za svou pomoc finanční odměnu. Oběť je za svou ochranu vděčná, obdivuje se statečností, nebojácností a dobrotě "ochránce" a požadavek ochotně plní. Nelze se proto divit tomu, že pokud je takové šikanování odhaleno, oběť se „laskavého“ agresora zastává, hovoří o něm jako o bojovníkovi proti šikaně a vyjadřuje nesouhlas s jeho potrestáním.

1.3.2 Tlak skupinových norem

V každé nově vzniklé třídě či výchovné skupině se záhy utvářejí obecně přijímané normy, které se po jejich ustanovení obtížně mění. V infikované skupině, která postrádá obranyschopnost, zpravidla podskupina agresorů zaujme neformální role vůdců a prosadí své normy jako normy celé skupiny. Vyžaduje pak, zcela bez protestů, jejich plnění a dodržování. Tak nastane situace navozující konformitu i u méně ovlivnitelných jedinců a dochází k bodu zlomu. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem a málokdo se mu dokáže postavit. Následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. Tuto situaci lze připodobnit tomu, kdy virus přemůže buňku a plně ji ovládne. Buňka zůstává navenek zachována, avšak místo aby organismus podporovala, zevnitř ho rozkládá. U členů skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela ve shodě s normami vůdců. To co hlásají učitelé či dospělí ustupuje do pozadí. Tak i mírní a ukáznění žáci se začnou měnit, chovají se krutě, aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení (Kolář M., 2005, s.39).

Skupinové normy šikanování, ve skutečnosti nepsaná pravidla, vymezující "práva otrokářů" a „povinnosti otroků“ se stávají pro skupinu závaznými a jejich nedodržování je trestáno různými formami, od výrazného nesouhlasu zbytkem třídy až po brutální fyzické přinucení. Jejich porušení vyvolá roztrpčení jak u samotného agresora, tak i u té nejposlednější oběti. Většinový skupinový zákon, chápeme v rámci konkrétní třídy či výchovné skupiny, zásadním způsobem ovlivňuje postoje a chování žáků, především však legalizuje násilí a morálně ho ospravedlňuje. Žáci vidí a pokládají týrání slabých za něco normálního a vůbec je nenapadne, že je něco v nepořádku, že by měli informovat učitele. Schopnost rozlišovat mezi tím co je dobré a zlé je vyřazena z provozu.

Existují ale i takové osobnosti, které jsou výrazně nekonformní, které odolávají tlaku norem a tyto dokonce přestoupí tím, že „nabonzují“, informují pedagoga o probíhajícím šikanování. Skupina se s nimi vypořádá po svém. Dotyčný je odsouzen a zavržen jak celou skupinou, třídou a to včetně obětí. Není přitom ničím vyjímečným, že samy oběti bývají dokonce nejvíce dotčeny a roztrpčeny „překrucováním a lhaním bonzáka“, tedy tím co a jak bylo o šikanování učiteli či jinému dospělému prezentováno. Zákaz tzv. bonzování bývá v praxi překročen zřídka. Úlohu v tom jistě hraje i fakt, že jak oběť, tak i tzv. „bonzák“ musí i po vyšetřování, na rozdíl od učitelů či jiných dospělých, se spolužáky žít.

1.3.3 Tendence k nesvobodnému jednání

Tlaku skupinových norem šikanování vychází vstříc tendence člověka k závislému, nesvobodnému jednání. Z praxe je zřejmé, že jakákoliv organizace nebo skupina vyžaduje pro svoje fungování určitý vztah autority a podřízenosti. Zdá se však, že značná část lidí vyhledává závislost na mocensky založených jedincích, protože se bojí vlastní svobody. Vzhledem ke své nejistotě při absenci nějaké autority vychází tato podskupina vstříc jakékoliv autoritě. Někteří žáci se sami snižují a hrbí. Stávají se "satelity agresivních pseudoautorit, přenechávají jim odpovědnost za své rozhodování. Tito žáci se nevědomě považují za nástroj provádějící vůli vůdců, a proto si nepřipouštějí odpovědnost za vlastní činy. (Kolář M., 2005, s.83). K dotazu proč se připojili k šikanování, proč se ho účastní, odpovídají : "Řekl mi, abych to udělal..." nebo "Všichni to dělali, tak jsem to chtěl taky zkusit...." či "Nechtěl jsem stát stranou...".

Většina lidí se snadno propůjčí k mučení svých bližních, pokud je jim to přikázáno autoritou nebo jsou pod tlakem totalitně násilného prostředí. Takové jednání je v literatuře označováno jako konformní.

Podstata konformity spočívá v tom, že se jedinec podrobí nátlaku skupiny. Dochází k tomu, když existuje konflikt mezi silami v jednotlivci, které ho vedou k nezávislému chování, hodnocení a myšlení odpovídajícímu jeho přesvědčení, a mezi nátlakem skupiny. Nátlak nemusí být zjevný, skupina nemusí jednotlivci hrozit a otevřeně ho k něčemu nutit. Už výskyt určitého názoru nebo jednání ve skupině, který jednotlivec vnímá jako rozdílný od svého vlastního, na něj působí nátlak. Ten pramení ze strachu, že se mylím, že nedržím krok se skupinou apod.

Skutečně konformní odpověď pod tlakem skupiny může mít u jednotlivců buď podobu faktického chování, nebo jen podobu slovní (prohlásí něco ve shodě s míněním skupiny).

1.4. Aktéři šikany

V souvislosti se šikanováním jsou běžně v literatuře aktéři šikanování označováni jako agresori a oběti nebo šikanující a šikanovaní, případně útočníci a napadení. Jelikož ovšem mezi jednotlivými agresory, tak jako mezi jednotlivými oběťmi existují určité rozdíly, snaží se někteří autoři tyto odlišnosti blíže specifikovat. Například Valerie Besagová rozlišuje v rámci základní kategorizace oběť - útočník několik podskupin (citováno dle Parry, Carrington, 1997 s. 9) :

1. Pasivní oběti : jedná se o bojácné, opatrné a uzavřené děti, které jsou často fyzicky slabé a těžko si hledají přátele. Nemají dostatek dovedností a sebedůvěry, aby se dokázaly samy bránit.
2. Provokující oběti : schválně provokují a podněcují negativní reakce ostatních. Pošklebují se a posmívají, ale pokud jim druzí oplácejí stejnou mincí, hned si stěžují.

3. Účelové oběti : takové děti na sebe berou roli obětí, aby získaly uznání a popularitu. Často hrají roli „třídního šaška“ nebo se připojují k výtržnickému chování, aby neměly problémy s přijetím do skupiny.
4. Falešné oběti : jedná se o děti, které si přehnaně stěžují na ostatní. Obvykle se jejich chování zaměřuje na získání pozornosti.
5. Útočníci - oběti : některé děti jsou v některých situacích oběťmi, v jiných zase naopak útočníky.
6. Útočníci : děti pronásledující druhé bez zjevného důvodu. Předpokládá se, že tyto děti převyšují mnohé své vrstevníky svou energií, fyzickou silou a sebedůvěrou.
7. Úzkostní útočníci : jedná se o děti s nejnižší sebedůvěrou, obvykle mají rodinné nebo učební problémy. Šikanováním se snaží kompenzovat snížené sebevědomí.

Další autoři, s čímž lze naprosto souhlasit, uvádí, že šikanování je vždy záležitostí celé skupiny nebo širšího společenství a tak kromě agresorů a obětí je třeba brát v úvahu i další účastníky šikany, ať už mají k šikanování přímý, nepřímý či neutrální vztah.

Bendl (Bendl S., 2003, s.42) člení účastníky šikany do čtyř kategorií : agresivní neoběti, tj. šikanující, agresivní oběti, tj. šikanující, kteří jsou zároveň šikanováni, pasivní oběti, tj. pouze šikanováni jedinci, nezúčastněné osoby, tzn. jedinci, co ani nešikanují, ani nejsou šikanováni.

1.4.1 Charakteristika agresorů

Iniciátory šikany bývají většinou jedinci starší, fyzicky vyspělejší, popř. sociálně narušené osoby. Někteří z autorů zdůraznili spojení mezi šikanou a rysy nízkého sebevědomí šikanujících, jejich malou sebedůvěrou a podprůměrnými studijními schopnostmi.

Agresorem se stává obvykle disharmonická osobnost. V mnoha případech pocházejí agresori z rodin, kde se buď otec, nebo matka, popř. oba společně dopouštějí fyzického nebo citového násilí. Tím rodiče, dle mechanismu nápodoby, respektive metody příkladu, své děti učí, že násilí a agrese jsou vhodnými prostředky k tomu, aby člověk dosáhl svého. V rodinách agresorů se tak často vyskytují i agresivní sourozenci.

Posilující vliv na agresivní chování šikanistů má často na svědomí negativní zkušenost z rodiny. Ukazuje se, že rodiče agresorů bývají tolerantnější k agresivnímu chování. Sami také často používají ve výchově tělesné tresty, preferují násilné řešení problémů na úkor jiných způsobů vyrovnávání se s konflikty, problémy a potížemi. Šikanujícím dětem se v rodině obvykle nedostává potřebného citového zázemí. Děti se ze strany rodičů setkávají s nezájmem, odmítáním nebo dokonce nenávisť.

Když dítě ve svých rodičích nenachází protějšek, který by mu mohl poskytnout vřelý emocionální kontakt, rodí se v něm úzkost. Franz Ruppert ve své práci (Ruppert F., 2008, s.90) uvádí, že v této úzkosti se aktivuje jeho chování zaměřené na získání chybějící vazby s

rodiči. Dítě vynakládá veškerou svou energii na to, aby na sebe rodiče upozornilo. Čím méně je v tom úspěšné, tím spíše a tím více upadá do stavu zuřivosti. Kdyby jeho snaha o získání kontaktu s rodiči byla úspěšná, i tento vztek by ztratil sílu a ustoupil by spokojenosti, kterou přináší jistota vazby k vlastním rodičům. Když však zuřivost zůstává a nemá, kde by se vybil, jak tomu v situacích traumatické vazby bývá, zuřivost trvá a dítě zůstává nadále v nepříjemném stavu. Cítí se bezmocné, což ještě stupňuje nepříjemnost a vede k ještě většímu vzteku na rodiče, ba dokonce k nenávisti vůči nim. Takové děti potom se svou nezměrnou zuřivostí nakládají takovým způsobem, že například vybíjejí svou zlost namátkově na různých lidech a věcech. Když se tito lidé agresí brání, nastává v dítěti spirála stupňování agrese.

Podle Franze Rupperta (viz. výše), když pozorujeme děti, které jejich traumatizovaní rodiče emocionálně přezírají, uvízlé ve svém vzteku a uchylující se k právě takovému jednání, můžeme si všimnout, jak jim jejich navyklé emoce zabírají v myšlení. Nevidí, nebo nechtějí vidět, či odmítají uznat, jaké následky má jejich agresivní chování pro ně samotné i pro druhé lidi.

Michal Kolář (Kolář M., 2005, s.86) charakterizuje tři typy osobnosti agresora z diagnosticko-nápravného hlediska.

První typ osobnosti je charakterizován jako hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy - narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Tento typ šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních. Pokud jde o specifika rodinné výchovy, pak pochází z rodiny s častým výskytem agrese a brutality rodičů - jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

Druhý typ osobnosti je charakterizován jako velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v asexuálním smyslu. Z hlediska vnější formy šikanování dominuje násilí a mučení, jež je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků. Z hlediska specifik rodinné výchovy převažuje časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

Třetí typ osobnosti agresora je tzv. "srandista", optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Je u něho patrná snaha zdůraznit "humorné" a "zábavné" stránky. Michal Kolář, pokud jde o specifika rodinné výchovy, nic významnějšího nezaznamenal. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

Helmut Erb (Erb H., 2000, s.30) se zmiňuje o problémech agresora se zakomplexovaností, nedostatkem sebevědomí, s pocity vlastní hodnoty, s nejistotou a pochybnostmi o sobě samém, když píše: "Čím větší problém má mladík s pocitem vlastní hodnoty, tím více se bude předvádět a vytahovat a tím větší bude jeho sklon k násilí. Takoví mladíci si nechtějí přiznat pocit strachu či ohrožení." Dál pak autor uvádí, že "bylo zjištěno, že se mladíci násilníci při bližším pohledu cítí většinou nejistí, neschopní, poníženi a že sami o sobě pochybují. V rodině často padá všechno na jejich hlavu. Někteří žijí v rodinách, které je psychicky, tělesně či sexuálně zneužívaly. Nebo jsou vystaveni tlaku své party, nesmějí projevovat své skutečné city nebo mají pocit, že jsou stejně "vyvrhelové" společnosti. Nevěří ve své schopnosti, protože si myslí, že pro ně beztak nic nemá cenu (Erb

H., 2000, s. 31-32). Autor se také domnívá, že ti na první pohled velice suverénní lidé mají často v skrytu duše strach, který se snaží zastřít hrubým a násilným chováním : “ Za maskou síly, přehnaným vychloubáním, za uniformami, oholenými lebkami a vysokými botami, za zbraněmi a agresivními výkřiky se obvykle skrývá slabost a bezmocnost.“ (viz. výše, s.75).

Šikanující agresor bývá bezohledný a necitlivý vůči ostatním. Jeho svědomí není dostatečně vyvinuté a za své chování se obyčejně necítí viněn. Existuje u něho zvýšená potřeba sebeprosazení. Tendence k agresi se často pojí s podezíravostí vůči okolí : “ Jedinec projikuje do ostatních svoje vlastní postoje a sklony ubližovat druhým: podezírá je z toho, co má tendenci dělat sám.“ (Vágnerová M., 1999, s.284).

Řada odborníků zabývajících se tímto tématem uvádí, že pro některé agresory je typické, že svou oběť hodnotí jako méněcennou bytost, pro kterou platí jiná pravidla. Na takového jedince není třeba brát ohled, jelikož toho není hoden. Podobný postoj v sobě skrývá prvky obranného mechanismu, kdy agresor přesouvá zodpovědnost za šikanování na oběť: “vždyť si o to říkal..., koledoval si o to..., neměl provokovat...” Projevovaná slabost a demonstrováná bezbrannost zvyšuje tendenci chovat se k takovým jedincům agresivně nebo alespoň s despektem či pohrdáním.

Šikanují jak chlapci, tak dívky, i když u těchto dvou skupin se poněkud liší forma šikany. Jeden z rozdílů mezi šikanou u chlapců a dívek spočívá v tom, že zatímco chlapci si někdy vybírají oběti z řad obou pohlaví, děvčata se převážně trýzní mezi sebou. Odlišnosti jsou rovněž v rozsahu šikanování. Výzkumy ukazují, že mezi šikanujícími je třikrát více chlapců než dívek. Objevují se však názory, že tato čísla mohou být zavádějící, neboť u dívek může být menší ochota šikanování přiznat. Další rozdíl je pak možné dle Fontany (Fontana D., 1997, s.303) vyzorovat z forem šikanování, když šikanování mezi dívkami bývá skrytější, jelikož spočívá spíše ve vylučování ze skupinových činností, ve všeobecném ignorování oběti a šíření pomluv než ve zjevném fyzickém násilí. Častým důvodem šikany u dívek bývají tzv. školní lásky, přebírání kluků, což by nepřímě potvrdzovalo názory týkající se lži a pomluv mezi osobami ženského pohlaví.

Autoři Jedlička a Koťa (Jedlička, Koťa, 1998, s.88) zmiňují, že šikana mezi dívkami může nabývat morálně odpornějších forem než je tomu v případě chlapců. Fyzické násilí sice není tak velké jako u chlapecké šikany, za to je doplňováno rafinovanějším ponižováním, které mívá i sexuální podtexty.

1.4.2 Charakteristika obětí

Zachytit jak vypadá oběť šikanování je poněkud obtížnější než zachycení charakteristiky agresora. Skoro každá skupina si tu „svou“ oběť najde a kritéria volby jsou velmi rozmanitá. Někdy ani není důležité to, jaká oběť vlastně je, výběr může být a bývá naprosto nahodilý. Tak se oběť může „při troše smůly“ stát kterékoliv dítě. Podle Koláře (Kolář M., 2005, s. 87-89) existují na školách „typické“ oběti, které jsou opakovaně týrané a v žádném případě se nejedná o defektní jedince. Jde pouze o „nejslabší ze slabých“. Jde o děti, které neumějí skrývat strach a neumějí využívat strachu druhých ve svůj prospěch. Nejsilnějším magnetem a tím co z nich činí chronicky šikanované oběti je jejich příliš viditelná bojácnost a zranitelnost. Důležitá je i jejich vrozená „slabá“ reaktivita v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají, hrůze, panice, výčitkám svědomí,

malomyslnosti, přílišné sebekritičnosti. V tomto smyslu žáci, kteří jakoby přitahují násilí však nemusejí být vždycky fyzicky slabí, nemusí mít tělesný handicap, bývají však zpravidla méně zdatní než samotní agresori. Není tedy výjimkou, že obětí se někdy stane chlapec, který by mohl svou tělesnou konstitucí skály lámat, ale psychicky je zcela bezbranný a jakýkoliv náznak agrese či výzva k měření sil ho viditelně vystraší, od začátku se nedokáže vzepřít ústrkům.

Řada autorů uvádí, že existují určité osobní charakteristiky, které zvyšují riziko, že někdo bude šikanován. Hovoří přitom o oslabeném jedinci ve smyslu tělesného nebo psychického handicapu, případně o jedinci, který se liší od skupinové normy a je v menšině. Ti, kteří jsou silní, doslova bystří, aby vyzorovaného oslabení zneužili ve svůj prospěch.

Z tělesných handicapů se poměrně často vyskytuje malá fyzická síla, obezita, tělesná neobratnost, nějaká výjimečnost či mimořádnost ve vzhledu, příkladmo lze uvést stav po operaci rozštěpu, mateřské znaménko většího rozměru v obličejí, silné dioptrické brýle apod.

K psychickým znevýhodněním se řadí například hyperaktivita s poruchou pozornosti, specifické poruchy učení, například dyslexie, dysortografie a také opožděný duševní vývoj, který se projevuje dezorientací v sociálních vztazích, naivitou, těžkopádností, závislostí a zvýšenou sugestibilitou. Je velké nebezpečí, že takový žák bude zesměšňován, ponižován a později i tvrdě šikanován.

Dalším oslabením, která mohou být impulsem pro agresi „silných“ jsou například depresivní stavy nebo vyčerpání a únava po dlouhodobé nemoci, ale i nízký socioekonomický status rodičů a s ní spojená ekonomická šikana, kulturní odlišnost, víra apod. .

Zvláštní kapitolou dle Koláře (Kolář M., 2005, s.89) jsou oběti, šikanované pro svou odlišnost od skupinové normy. Tito žáci jsou velmi různorodí, protože velmi rozmanité jsou i skupiny. Každého „ochránce průměru a správnosti“ jakákoliv výraznější odlišnost nějakého člena dráždí a pobízí k agresi. Někdy se stává, že žáci, kteří se snaží vzorně plnit požadavky a normy učitelů jsou ostrakizováni. Premianti třídy jsou považováni za šprty, šplouny.... Jinou variantou je rasová odlišnost. Například jediný Rom je ve třídě mezi „bílými“ a několika skiny vnímán jako „narušení čistoty“ skupiny a bývá tvrdě trestán.

Na základě svých dosavadních zkušeností a poznatků pak autor (Kolář M., 2005, s.89) sestavil typologii obětí. Dle něho existují :

1. oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem,
2. oběti „silné“ a nahodilé (vzporná oběť),
3. oběti „deviantní“ a nekonformní,
4. šikanovaní žáci s životním scénářem (typická charakteristika obětí)

Autor dále rozlišuje oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou zcela izolované a oběti, která mají alespoň jeden pozitivní opěťovaný vztah.

S charakteristikou obětí šikany dle Michala Koláře v podstatě souhlasí i mnozí další autoři, když říkají, že obětí se může stát kterýkoliv jedinec, který se vyznačuje například odmítáním tělesného násilí, sníženou sebedůvěrou a sebeúctou, zvýšenou citlivostí a bojácností, mající úzkostně pečující matku, kteří nejsou schopni se bránit, slabě reagují v

zátěžových situacích, jsou méně zdatní v psychice než v případě agresorů, mají nedostatek kamarádů, bývají tzv. outsidersy, jsou v kolektivu neoblíbeni, odlišují se od skupinové normy pro svůj tělesný handicap, pro vadu řeči, pro etnickou příslušnost, kulturní odlišnost. Obětí šikanování se také často stávají jedinci, kteří mají zvýšenou inteligenci, dobře se učí, neboť i toto je určitým způsobem odlišnost, vůči které se okolí staví nepřátelsky.

Důvodem útoků proti jinakosti, odlišnosti, je ta skutečnost, že skupina (třída) si potřebuje dokázat svou moc. Často tak činí útokem na odlišné a slabé členy. Jedním z důvodů, proč právě odlišní žáci jsou terčem nátlaku a násilí, je to, že v dětské skupině existuje velký tlak na konformitu, „který je posilován potřebou vytvářet jednolitou tlupu, kde jsou všichni členové stejní, případně hodně podobní.“ (Vágnerová M, 1999, s.283)

Svůj nezanedbatelný podíl na tom, zda se dítě stane nebo nestane obětí šikanování ve škole, má rodina, respektive způsob výchovy v rodině. Pokud rodina praktikuje ve vztahu k dítěti takový styl výchovy, který omezuje jeho schopnost vyrovnat se s tlakem sociálního prostředí, zvyšuje tím riziko, že se dítě stane obětí šikanování ze strany svých vrstevníků (spolužáků). Takovým příkladem, dle mého, by mohla být situace neúplné rodiny, kdy matka, nadměrně ochranným způsobem vychovává svého syna, otec v rodině chybí a v blízkosti není ani žádná mužská postava s níž by se mohl syn identifikovat. Nebo by mohla nastat situace, kdy naopak v rodině dominuje a tzv. „velí“ matka a otec je submisivní, případně otec chybí a přítel matky se na výchově syna nepodílí. Opět v tomto případě schází tolik potřebný mužský vzor v rodině pro dosažení rovnovážného stavu. Pokud jde například o dívky, tak se domnívám, že u nás stále ještě přetrvává tradiční, zakořeněný způsob jejich výchovy ve smyslu, aby si od druhých nechaly všechno líbit, aby se přizpůsobily a ustoupily, když od nich někdo žádá něco, co samy nechtějí, aby byly tzv. „rozumné a hodné holčičky“.

1.4.3 Mlčící menšina

Výraz „mlčící menšina“ se objevuje v některých odborných publikacích pojednávajících o šikaně. Charakterizovat tento pojem je dle mého poněkud obtížné, neboť dle dosud provedených šetření a výzkumů se prakticky každé dítě, každý žák, respektive každý člověk se šikanou někdy setkal. Ať již v roli oběti či v roli agresora. Z tohoto důvodu je také obtížné charakterizovat tzv. mlčící menšinu, neboť se v podstatě jedná o neexistující skupinu žáků, respektive o velmi nepočetnou skupinu dětí. Pokud budeme šikanu chápat úžeji jako opakované, dlouhodobé trýznění druhé osoby nebo skupiny osob, potom bude zřejmě oprávněné hovořit o mlčící většině. Pokud ovšem nebudeme trvat na dlouhodobosti trýznění, potom pod pojem šikany můžeme zařadit širší škálu jednání a aktéry budeme téměř všichni.

Domnívám se, že ať skupinu nešikanujících a zároveň nešikanovaných žáků nazýváme mlčící většinou či menšinou je důležité snažit se ji „využít“, opřít se o ní při snaze předcházet a čelit šikaně. Většinou jde totiž o jedince, kteří jsou fyzicky vyspělejší a z toho důvodu si na ně nikdo netroufne, jde o děti šikovné, sportovně nadané, oplývající sociální inteligencí, humorem a mající patřičnou dávku zdravého sebevědomí. Pokud takové děti získáme na svou stranu a dokážeme je zainteresovat a zapojit do oblasti potírání šikany, potom se domnívám, že budou naše snahy slavit úspěch. Takové děti, dle mého mínění, mohou být dobrými kamarády potencionálních obětí šikany, mohou být i jejich ochránci. Většinou to bývají žáci, kteří se aktivně podílejí na třídních aktivitách typu žákovské samosprávy.

2. Šikana na ZŠ - pomoc proti šikaně, prevence a řešení šikany

2.1. Šikana na ZŠ v současnosti

Dnes a denně se ze sdělovacích prostředků dozvídáme informace typu, že dvanáctileté děvče s vynikajícím prospěchem, tiché a citlivé se stalo středem posměšků, ústřků a pronásledování. Dělo se tak o přestávkách, v šatně, před školou. Jinde zas hubený a plachý desetiletý hoch musel od první třídy snášet od spolužáků, které vedl chlapec velký vzrůstem, ale s malým duševním obzorem, okrádání, týrání, ponižování. Nebo povedená skupina vybírala od žáka výkupné, brala mu svačiny a požadovala úsluhy, včetně vypracování úkolů.

Vzhledem k tomu, že ve své diplomové práci se zabývám existencí šikany na Základních školách na okrese Rychnov nad Kněžnou, tak bych chtěla prezentovat pár příkladů výskytu šikany ze současnosti s nimiž jsem měla možnost se setkat a tyto řešit v rámci své policejní profese.

Dovolila bych si vzpomenout na případ třináctiletého, tichého a neprůbojného chlapce, který se stal „terčem zájmu“ téměř patnáctiletého spolužáka. Jeho zájem se soustředil výhradně na finanční prostředky a na posluhování. Starší z chlapců pod pohružkou násilí, nejčastěji zbití, mladšího nutil k pravidelnému odevzdávání, z počátku menších finančních obnosů (10,-Kč až 30,-Kč), později se požadavky na výši zvyšovaly (od 50,- Kč až na částku 100,- Kč), kupování svačin, sešitů či jiných školních pomůcek a využíval „štedrosti“ jeho jídelní kreditní karty. Oba chlapci navštěvovali Základní školu ve Vamberku a tak starší z chlapců měl dostatečný přehled o své oběti. Ta skutečně bez výhrad a ze strachu, aby měla klid, plnila přání a odevzdávala jak peníze, tak bylo-li třeba, šla s agresorem do obchodu a tam za něho hradila nákupy sladkostí či školních pomůcek. „Zcela dobrovolně a protože chtěl“ (jak pachatel uvedl při policejním výslechu), tak agresorovi přenechával svoji svačinu a neměl-li hoch (myšleno agresor) peníze na obědy, „půjčil“ (opět ze sdělení pachatele) mu svou jídelní kreditní kartu na úhradu. K popisovaným jednáním docházelo jak uvnitř školy, zejména na chodbě o přestávkách, tak ale i na WC, ve školní jídelně, či při cestě ze školy domů a trvalo téměř půl roku. Případ vyšel najevo tehdy, když šikanovanému chlapci již na požadavky agresora nestačily peníze z kapesného (agresor si vyhlédl a požadoval zakoupení tenisek na sportování). Chlapec byl doma rodiči přistižen přitom, jak jim tyto bere z peněženky a teprve na jejich naléhání se jim svěřil. V rámci vyšetřování tohoto případu bylo zjištěno, že téměř patnáctiletý agresor tímto způsobem vydíral a okrádal ještě další dvě děti.

Jiný příklad šikanózního chování lze vysledovat na příkladu čtrnáctileté dívky, z jedné rychnovské základní školy, s výbornými studijními výsledky, silnější postavy, nosící pro svou oční vadu brýle, která se stala středem pomluv, posměšků a schválností od svých spolužaček. Dělo se tak o přestávkách, ve třídě, v šatně, před školou, při hodině vaření v kuchyňkách a při tělocviku v tělocvičně. Dívka byla spolužačkami atakována slovně pro svůj vzhled, pro nošení „naprosto outového oblečení“, pro své studijní výsledky (“ je to šprtka, celý den sedí nad učením, je nudná...“). Při hodinách vaření jí záměrně do hotových pokrmů dívky házely různé věci, například trávu, špendlíky, sladké pokrmy jí solily a slané naopak sladily. Při hodinách tělesné výchovy, při hrách s míčem se do ní záměrně, surově trefovaly (do obličejové části, do hlavy či do zad). Zamlklosti dívky, to, že kolem sebe nemá žádnou kamarádku a zvláštní atmosféry kolem ní si všimla třídní učitelka, která se následně tyto věci

dozvěděla z pohovoru s dívkou. Věc poté předala k šetření orgánu sociálně právní ochrany dětí a následně i policii.

Nyní bych chtěla tyto prezentované případy šikany doplnit o výsledky nedávného výzkumu, prováděného autory z Univerzity v Hradci Králové. Výzkum probíhal v červnu 2001 a jeho hlavním cílem bylo zmapovat situaci na 2. stupni základních škol, pokud jde o míru výskytu šikany, o jejich formách, místa, kde k šikaně dochází, jaká je reakce šikanovaných, do jaké míry a komu se svěřují. Souběžně s tímto výzkumem u nás, probíhala shodná aktivita i na území Polska.

Výsledky českého výzkumu jsem do své práce zakomponovala proto, že mají výpovědní hodnotu o stavu šikany na základních školách v současnosti, ale také i proto, že stejně jako jeho autoři, tak i já, se v dalších kapitolách zabývám výzkumem tohoto problému, i když v daleko menším měřítku, v městských a venkovských školách okresu Rychnov nad Kněžnou. Výběrový soubor zmiňovaného výzkumu byl konstruován jako stratifikovaný a nahodile byly vybrány školy městské i venkovské, převážně ve východočeském regionu a v samotném Hradci Králové. Celkem bylo osloveno 1935 respondentů, z toho 48 % dívek a 52 % chlapců.

K nejdůležitějším výsledkům tohoto výzkumu, prezentovaných mimo jiné na 10. výroční konferenci České asociace pedagogického výzkumu ve dnech 18. - 20. září 2002 v Praze (Walterová a spol., 2002, s.120), patří zjištění, že 93,5 % žáků u nás nebylo ve sledovaném období (od Vánoc 2000 do června následujícího roku) vůbec šikanováno, nebo jen jednou či dvakrát. 2,5 % žáků uvádí dvakrát až třikrát, 1,6 % žáků se tak stalo přibližně jednou týdně, 2,4 % žáků bylo šikanováno několikrát týdně. Žáků, kteří byli šikanováni pravidelněji je asi kolem 18 % a skutečných obětí je necelých 7 % ze všech žáků. Z hlediska pohlaví není významných rozdílů.

Pokud jde o způsob šikanování, výrazně převládá nadávání, zesměšňování, dále pak ignorace a pomlouvání. Šikanování se odehrává převážně ve třídách a to z 58 %, na chodbách či schodištích je to 18 %. Téměř 10 % šikanovaných uvádí, že k šikaně došlo v šatně.

Z dalších výsledků jsou zajímavá zjištění, že téměř celá polovina šikanovaných dětí se nikomu s touto zkušeností nesvětila. Pokud byl obětmi šikany někdo informován, pak se nejčastěji jednalo o kamarády - 26 %.

2.2. Možnosti řešení šikany na ZŠ

Z dosud získaných informací je zřejmé, že šikanování je na našich školách jevem nikoliv ojedinělým, ale velmi rozšířeným. Někteří z odborníků dokonce uvádí, že se jedná až o epidemii. Chápeme-li pojem epidemie např. z medicínského hlediska, pak je třeba, aby se do ozdravného procesu zapojilo co nejvíce účastníků a tito všichni pak společně hledali způsoby a možnosti jak jejímu dalšímu šíření zabránit a již vzniklé situaci čelit. Stejně tak je tomu i v případě výskytu šikanování na základních školách, kdy je naprosto nutné, aby pedagogové prošli jakými si základními kurzy první pomoci a dokázali tak zabránit těm největším škodám. Nebylo by správné přenechat všechnu odpovědnost v tomto ozdravném procesu pouze na bedrech učitelů, ale je třeba do toho zapojit i rodiče. Ti totiž mohou s bolestí svého šikanovaného dítěte zůstat často sami a nedokážou se účinně postavit bezpráví. Z toho plyne nutnost rozvíjet spolupráci mezi školou a rodinami žáků.

V této části diplomové práce bych se chtěla věnovat jakési metodice první pomoci pro pedagogy a rodiče, respektive bych chtěla nastínit jak postupovat v případě, kdy vyjde šikana najevo, a co vůbec dělat, když máme podezření, že se ve třídě či jiné skupině nebo kolektivu rozmohla šikana.

Taková metodika, by dle mého, měla uživatelům poskytnout rychlou a razantní pomoc v počátečních stádiích šikanování a měla by umožnit rozpoznat, že šikanování dospělo do takového pokročilého stádia, kdy uživatel již není schopen sám situaci zvládnout a je třeba povolát specialistu.

Jak uvádí Kolář (Kolář M., 2005, s.108) tak pedagog si musí být vědom toho, že se na nějakou chvíli stává laickým kriminalistou a psychoterapeutem. Bude muset volit vyšetřovací strategie a taktiky. Navíc bude poskytovat ochranu a emoční podporu oběti v jejím stavu nouze. Rovněž bude muset počítat s tím, že se bude více citově a časově angažovat. Mám na mysli to, že rozhovor, který pedagog povede s obětí, ale i s žákem, jež našel odvahu a na zlo upozornil, bude vyžadovat dostatek času na vzájemné naslouchání. To pedagog rozhodně nemůže zvládnout během přestávky a musí si zajistit dostatečný prostor na vyšetřování, zjistí-li, že o šikanu jde. Neudělá-li to, pak jeho snaha nemá vyhlídku na úspěch a domnívám se, že spíše napáchá více škod než užitku.

Někteří pedagogové mohou namítat a právem se ptát, jak poznáme, co lze považovat za šikanování a jaký máme dostatečný důvod k tomu, aby se šikanování začalo vyšetřovat? K tomu co je a co není šikanování bych odkázala na podkapitolu 1.2 této práce s názvem Podstata a členění šikany. K tomu, aby se začalo vyšetřovat Kolář (Kolář M., 2005, s. 108) uvádí existenci dvou hlavní důvodů a to přímo alarmujících signálů a dále signálů nepřímých varujících. Alarmující signály se nemohou ponechat náhodě. Je zapotřebí dle Koláře (viz. výše, s.109) je záměrně a systematicky vyhledávat, nejlépe prostřednictvím anonymních depistážních dotazníků. Dále doporučuje vyvěsit informační letáky pro oběti, kde se mohou dozvědět, co mají dělat a kde mají hledat pomoc.

Nepřímé varující signály jsou málo zjevné. Zahrnují nenápadné projevy šikanování v přítomnosti učitele a skryté volání oběti o pomoc. Takovými signály může být situace, kdy například dítě je osamocené, s nikým se nebaví, nemá kamaráda. Projevuje se jako outsider. Nebo dítě je stísněné, smutné, působí nešťastně a ustrašeně. Další situace, žák ve třídě je okázale přehlížen, odmítán a izolován, jiný zase „dobrovolně“ dává svačiny kamarádovi, je terčem „kamarádkých“ vtípků a žertů ostatních spolužáků.

Tyto jednotlivé signály ještě nemusí samozřejmě vypovídat o tom, že konkrétní žák je šikanován. Významné je v tomto případě vyzorovat v jakém kontextu jsou užívány, za jaké situace, jaká je frekvence opakování a množství projevů.

Ještě bych podotkla, že dalším ze signálů může být nahodilé oznámení. Tímto rozumím telefonickou či osobní informaci od rodičů o tom, že mají podezření na šikanování, že se něco děje s jejich dítětem, případně mohou kategoricky žádat o vyšetření konkrétního jednání se kterým se jim dítě svěřilo. Nebo se může vyskytnout situace, kdy učitel náhodně přijde do hodiny o něco dříve a přistihne dva chlapce, jak za halasného povzbuzování třídy máčí jinému chlapci hlavu v umyvadle. Pedagog se rovněž může setkat se situací, kdy obdrží anonymní dopis v němž je popsáno šikanózní chování s prosbou o pomoc.

Další z otázek na kterou hledají pedagogové odpověď se naskýtá sama a zní : “ Jsem já jako pedagog schopen posoudit jak závažné je onemocnění v mé třídě? Jsem schopen rozpoznat jestli se jedná o počáteční či pokročilé stadium onemocnění ?“

Na tyto otázky bych si dovolila odpovědět orientačním přehledem projevů, které mohou svědčit o pokročilém nebo o počátečním stadiu onemocnění (Kolář M., 2005, s.111) :

	Počáteční stadium	Pokročilé stadium
Jak se oběti chovají a jak odpovídají ?	Poměrně otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval	Je patrná ustrašenost, nechťejí prozradit, kdo jim ublížil. Někdy zdůvodňují své zranění bizarním způsobem.
Jak svědkové spolupracují ?	Vyjadřují nesouhlas se šikánováním a bez většího strachu vypovídají.	Odmítají vypovídat, tvrdí, že nic neviděli a neslyšeli. Občas přiznávají, že nesmějí nic říci, protože by měli peklo. Případné výpovědi působí podezřele.
Jak se svědkové vztahují k podezřelým agresorům ?	Násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu své výhrady.	Násilí bagatelizují nebo ho popírají
Jak se o konkrétním násilí vyjadřují ostatní členové skupiny ?	Projevují soucit s obětí a porozumění neférovosti ubližování silných slabým.	Oběť je kritizována a znevažována. Často je obviněna, že si to vlastně způsobila sama.
Jak se členové skupiny vztahují k trpící nebo zraněné oběti ?	Agresori nejsou vnímáni jednoznačně pozitivně, ale diferencovaně, jejich okolí se to nebojí vyjádřit.	Oceňují, chválí a brání agresory, případně pro ně hledají polehčující okolnosti.
Jaká je atmosféra ve skupině ?	Malá soudržnost, nespolečenská, omezená, pokulhávající svoboda projevu a názoru. Atmosféra je však ještě „živá“.	Těžká atmosféra strachu, napětí a nesvobody. „Špatně se tu dýchá.“

Určitým vodítkem může být současně i míra brutality a počet agresivních projevů. U takových velmi závažných forem agrese, jakými jsou např. škrcení, skupinové bití či kopání se dá předpokládat, že jim předcházela určitá mírnější forma šikánování. Většinou se proto bude jednat o pokročilé stadium.

Současně uvedení, že šikánování probíhalo delší dobu, například déle jak dva či tři měsíce, naznačuje opět pravděpodobnost pokročilého stadia. Odhalení šikany v osmém ročníku by mohlo ukazovat na pravděpodobnost delšího vývoje. Naproti tomu zachycení šikánování na počátku utváření skupiny svědčí spíše počátečnímu stadiu.

Informace o větším počtu obětí a o větším počtu agresorů naznačují, že ve skupině převládly normy šikánování.

Pokud pedagog po vyhodnocení všech skutečností pozná, že se jedná o pokročilé stadium šikany je na místě, jak doporučuje Kolář (Kolář M., 2005, s.112) zajistit ochranu obětem, nedělat zásadní kroky ve vyšetřování a využít možnosti spolupráce s některým z odborných

pracovišť. Naopak, pokud rozpoznal počáteční stadium, tak řešení situace může pedagog zvládnout sám. K tomu může využít poznatků o strategii a taktice jimiž se budu podrobněji zabývat v dalších podkapitolách.

2.2.1 Strategie vyšetřování

Strategie vyšetřování představuje schéma toho jak obezřetným a bezpečným způsobem odhalit, prokázat a vyřešit případy počáteční či pokročilé šikany. Společným jmenovatelem strategie je snaha zabránit prozrazení toho, kdo o šikaně informoval, tedy ochránit informátory před pomstou agresorů. Dále vyšetřování obětí, svědků ale i agresorů musí být realizováno tak, aby ostatní nemohli vyhodnotit, co kdo řekl.

Vlastní strategie první pomoci zahrnuje (Kolář M., 2005, s.113) pět kroků :

1. rozhovor s informátory a oběťmi
2. nalezení vhodných svědků
3. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
4. zajištění ochrany obětem
5. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Prvním krokem vyšetřování je rozhovor s informátory, těmi mohou být rodiče týraných žáků, případně odvážní kamarádi obětí, kteří se rozhodli o šikaně vypovídat. Bezprostředně poté by měl následovat rozhovor s obětí šikany.

Pak následuje druhý krok, kdy ve spolupráci s informátory a oběťmi dojde k vytipování členů skupiny, kteří budou ochotni pravdivě o celé situaci vypovídat. Zpravidla půjde o žáky, kteří s obětí sympatizují, kamarádi se s ní, nebo ji alespoň neodmítají, žáky nezávislé na agresorech, kteří nepřijímají normy šikanování. Poté je třeba s nimi o celé záležitosti promluvit a to jednotlivě. Vyskytnou-li se nějaké nejasnosti při interpretaci událostí je možné zvolit a uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory, případně provést konfrontaci výpovědí dvou svědků. Toto se realizuje tak, že jeden ze svědků převypráví svou verzi a poté ji uvede i druhý a jsou-li tyto reprodukce v podstatných rysech odlišné dochází k tomu, že svědci jsou postaveni tváří v tvář a vyzváni k tomu, aby se nesrovnalosti v jejich výpovědích uvedly do souladu se skutečností. Zásadní chybou by v této třetí fázi bylo, kdyby došlo ke konfrontaci obětí a agresorů, neboť pro oběť to představuje stresovou a bolestivou záležitost. Oběť pak pod tlakem situace svou původní výpověď o tom jak je jí ubližováno odvolá.

Pořadí čtvrtého kroku není pevně dáno (Kolář M., 2005, s.114), někdy je jasné hned na počátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení, a je nutné ji bezodkladně ochránit. Tím je myšlena situace, kdy od informátora víme, že agresori budou na svou oběť čekat před školou. Případnému útoku se tak lze vyhnout, když se s ohroženým domluvíme a zajistíme mu bezpečný odchod domů jiným způsobem, jinou cestou. Tím jsme ovšem vyřešili pouze momentální situaci.

U počátečních stadií šikanování nejsou většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí. Vždy je však nutné, abychom zajistili funkční pojistku bezpečnosti (viz. Metoda vnějšího nátlaku, o které pojednávám v kapitole 2.2.3 Základní metody nápravy). Oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu.

Posledním krokem ve strategii první pomoci je rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi. Na tento krok je třeba se precizně připravit. Nashromáždít veškeré informace o vnějším obraze šikanování, shrnout a vyhodnotit si důkazy. Jsme-li nepřipraveni, pak nemá cenu s agresory mluvit. Ti totiž všechno zapřou a podezření vyvrátí nebo zpochybní. Hlavně však jsou srozuměni s tím, že někdo “bonzoval, donášel“ a jejich následné reakce budou takové, že zametou stopy, budou pátrat po tom, kdo je udal a zjistí-li to, což dle mého soudu nebude tak nesnadné, tak se za to pomstí.

V rozhovoru s agresorem je třeba mu dát zřetelně najevo, že jeho chování je nepřijatelné a rozhodně nebude tolerované. Je možné jej tzv. přitlačit ke zdi například tím, že při jakémkoliv náznaku šikanování bude okamžitě vyloučen, případně, že věc bude předána k řešení na policii. Současně by bylo dobré zdůraznit i druhou stránku věci, že k jeho snaze po napravení situace bude přihlédnuto.

Úkolem strategie první pomoci je zmapování symptomů čili vnějšího obrazu šikanování. To znamená, že jde především o nalezení odpovědí na tyto otázky :

- * Kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí ?
- * Kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů ? Kdo z nich je iniciátor, kdo je aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem ?
- * Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem ?
- * K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo ?
- * Jak dlouho šikanování trvá ?

Odpovědi na jednotlivé otázky je nutné důkladně zapsat a uspořádat do kvalitního důkazního materiálu z něhož máme pak jasný přehled o hlavních typech agresorů. U jejich jmen si současně poznamenejme přesné údaje kdy, kde, jak a komu co udělali. Tyto informace pak slouží jednak pro úspěšné uplatnění metody vnějšího nátlaku a jednak i pro pedagogy, aby byli chráněni před případnými stížnostmi rodičů agresorů. Zejména u pokročilých šikan si rodiče, aby za každou cenu ochránili své děti, stěžují téměř komukoliv, od nadřízených orgánů, až po veřejného ochránce lidských práv.

2.2.2 Taktika vyšetřování

Pětikroková strategie vyšetřování je univerzální a můžeme ji použít ve všech případech první pomoci. Dosahování cílů jednotlivých kroků je variabilní a alternativní. Důležitým vodítkem při rozhodování je odhad vnitřního vývoje šikanování. Podle toho můžeme volit taktiku pro nalezení vhodných svědků či nejslabších článků v odporu a taktiku, jak vyšetřovat oběti, svědky i agresory. Možnosti taktiky sahají od odborně nepříliš náročného postupu u vyšetřování počátečních šikan až ke složitému a psychologicky náročnému postupu pro pokročilé šikany.

Okolností, které jsou důležité pro volbu taktiky je celá řada. Kromě již zmiňovaného odhadu stadia onemocnění je to například věk žáků, s nimiž se pracuje. Rozdíl ve volbě taktiky například spočívá, vyšetřujeme-li děti mladšího, nebo staršího školního věku.

Rozdíl v taktice vyšetřování v případě počáteční a pokročilé šikany spočívá v tom, že u

počátečních šikan není taktika k získání úplných a hodnověrných výpovědí závislá na speciálních metodách. Metody mají spíše charakter překvapení a skrytosti, to proto, abychom vyšetřovaného zaskočili a on nebyl připraven. V rámci kladení otázek by neměla dotyčná osoba také rozeznat, o co nám konkrétně jde. Proto rozhovory s jednotlivými aktéry provádíme tak, aby to ostatní nevěděli. Současně tímto chráníme i informátory, svědky a oběti před mstou a ovlivňováním ze strany agresora či dalších osob (Kolář M., 2005, s.115).

Pokud jde o nalezení vhodných svědků, tak u počáteční šikany, zvláště u dětí, to není obtížné. V podstatě jde o to, abychom ve spolupráci s informátory a oběťmi vytipovali žáky, kteří s obětí sympatizují, kamarádí se s ní, nebo ji alespoň neodmítají, žáky nezávislé na agresorech, kteří nepřijímají normy šikanování a mají kuráž a ozvou se.

V případě vyšetřování pokročilé šikany se vyžaduje vysoce odborných psychologických postupů, protože organizovaný odpor proti rozkrytí bývá mimořádně silný. Všichni nebo téměř všichni lžou a zapírají. Běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědci. Zde je téměř nutností používat tvořivým způsobem metody kriminalistického výslechu a speciální skryté a nepřímé diagnostické metody, zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědí.

V souvislosti s taktikou je třeba zmínit respektování odděleného vyšetřování svědků a agresorů. Přitom se nejlépe osvědčila struktura vyšetřování, která zahrnuje takzvané zahřívací předkolo, monolog, dialog a konfrontaci (Kolář M., 2005, s.117).

Zahřívací předkolo slouží k navození určité vstřícné atmosféry. Jeho podoba se řídí podle toho, s kým jednáme. U vhodných svědků je na místě podpora a povzbuzení, u bojácných žáků přesvědčení, že jejich spolupráce nebude prozrazena. Proto základním a neopomenutelným pravidlem je zajištění jejich bezpečnosti.

U falešných svědků a u agresorů je od počátku důležité pracovat s citovým napětím a navodit moment překvapení, šokovat. Velkou výhodou je, když agresor neví, že je šikanován prozrazeno. Bývá pak vyšetřováním obvykle zaskočen a nemá připravenou nepravdivou výpověď. Velmi účinné je, když jsou vyšetřovanému předloženy jednoznačné důkazy a detailní popisy jeho role při šikanování, přitom je třeba mít na paměti, že dotyčný nesmí v žádném případě poznat, kdo na něj co vypověděl.

Při důkladnějším vyšetřování nebo při snaze lépe žáka poznat je užitečné zařadit monolog. Svědek nebo agresor má pokud možno souvisle vypovídat, co se ve třídě dělo. V podstatě jde o výslechovou praktiku zapletení do vlastní lži. Tímto způsobem lze odhalit, zda vyšetřovaný žák chce vypovídat pravdu, nebo ne. Někdy se stane, že dokonce poví něco, co ani nechtěl, nebo řekne to, na co bychom se ani nezeptali.

Na monolog správně navazuje dialog, tedy proces kladení otázek vyšetřovanému žákovi a jeho odpovědi na ně. Pokud je vyšetřování jednoduché, lze dialog zařadit rovnou po rozehřívacím kole.

V rámci dialogu lze například systematicky vyvracet křivé a lživé výpovědi prostřednictvím menších či větších rozporů ve výpovědích. Cíleně se pracuje s přefeknutím. V kriminalistické terminologii se mluví o metodě odkrývání rozporů. Dále lze vyšetřovaného přesvědčovat o zbytečnosti, nepoctivosti a nevýhodnosti lhaní. Takzvaně se brnká na jejich

nejcitlivější strunu. Případně se dialogu může též užít způsobem, kdy jsou například agresorovi nabídnuty polehčující okolnosti, když se přizná a zároveň je upozorněn, že v případě dalšího lhaní bude nekompromisně tvrdě potrestán. Citlivě se tak využívá okamžiků, kdy lhář podlehne pocitu, že se zbaví napětí, když řekne pravdu.

Rovněž je třeba si v případě vedení dialogu uvědomit s kým jej vedeme. Jiný rozhovor povedeme s oběťmi, jiný s agresory a jiný se svědky. Jinak budeme hovořit s rodiči obětí, jinak s rodiči agresorů.

Při rozhovoru s protagonisty šikanování musíme vědět nejen, na co se zeptat, ale i jak se zeptat, když existují různé typy otázek. Příkladem lze uvést rozhovor s oběťmi, kde jsou vhodné spíše otázky otevřené, otázky projektivní a otázky s otevřeným koncem. Nezastupitelné místo v rozhovoru s oběťmi by měly mít i otázky účastné a vyjadřující zájem. Dítě spíše povzbuzujeme a to neutrálními slovy, měníme tón hlasu, nevyslovujeme souhlas či nesouhlas, aktivně mu nasloucháme. Dáváme mu tak najevo, že jsme tu pro něj a že jsme schopni a ochotni mu pomoci. Naopak nevhodné se jeví otázky uzavřené, na něž jsou odpovědi ano či ne a položíme-li je na počátku rozhovoru, vystavujeme se nebezpečí, že úplně zmaří naši snahu pomoci oběti. Tento typ otázek totiž dialog uzavírá a neposune nás v něm dál.

Při rozhovoru s agresorem či agresory postupujeme odlišně. Platí zde pravidlo, že čím je pachatel úzkostnější, tím hůř se mu lže. Lze tak například využít přímého pohledu agresorovi do očí, nebo se k němu příliš přiblížit a tím vstoupit do jeho osobního prostoru a zneklidnit ho. Nebo naopak jsme od něj příliš vzdáleni a můžeme v něm tak vyvolat napětí. Rovněž tak lze využít i neskrývaného silného pochybování o pravdivosti výpovědi agresora, čímž chceme vyprovokovat lháře k ospravedlnování a nekontrolovaným výrokům, nebo můžeme žáka znejistit tím, že se budeme tvářit tak, jako že již všechno víme.

Jestliže je vyšetřování zvláště obtížné, je na místě zařadit konfrontaci mezi svědky. Když to nepomůže, lze přikročit i ke konfrontaci mezi agresory. V praxi to znamená setkání tváří v tvář dvou vyšetřovaných, kdy pedagog usměrňuje jejich ujasňování rozporů ve výpovědích. Při konfrontaci je na pedagoga kladen požadavek ve smyslu bedlivého pozorování verbálních a neverbálních projevů u vyšetřovaných. Tedy je třeba citlivě vnímat nejen co žák říká, ale jak to říká a jak se přitom chová. Znalost řeči lidského těla je přínosem, neboť snázejí vytušíme lež, když slova a gesta tzv. neladí, případně, když se gesta nehodí k tónu hlasu apod. Má-li pedagog možnost vyšetřované pozorovat zblízka, pak je pro ně daleko těžší lhát. Pedagog může zřetelně pozorovat jak vyšetřovaní váhají, jsou nervózní v projevu, nedokáží se plně soustředit a kontrolovat. Vůlí nejsou schopni ovládat mrkání, zdvihnutí obočí, zúžení či rozšíření zorniček, zčervenání ve tvářích, cukání v koutku. To vše má důležitý význam při vedení konfrontace a leccos o vyšetřovaných napovídá.

Jakmile je vyšetřování šikany dokončeno a víme, co jsme potřebovali vědět, přistupuje se k další části a to k nápravě.

2.2.3 Základní metody nápravy

Vyšetřování šikany, byť by bylo úspěšné, samo o sobě nestačí a ne vždy má zásadnější vliv na změnu situace. Vyšetřování se vždy, dle mého, do určité míry prolíná s nápravou.

Konkrétní poznatky z vyšetřování by se měly umět zúročit a efektivně jich užít v rámci nápravy v praxi. Pro svou práci jsem si vybrala následující metody první pomoci (Kolář M., 2005, s.121-125). Jsou jimi :

- 1) metoda vnějšího nátlaku
- 2) metoda usmíření

Metoda vnějšího nátlaku, nebo-li metoda restrikce je v praxi hojně užívaná. Záměr metody je prostý, přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Metoda akcentuje ochranu skupiny jako celku. Pedagog tímto způsobem nekompromisně chrání řád zařízení, který je pilířem bezpečí žáků, nebo minimálně přihlíží k preventivně výchovným potřebám jednotlivců.

Tato metoda v sobě zahrnuje tři součásti, kterými jsou individuální nebo komisionální pohovor, oznámení o potrestání agresorů před celou třídou a ochranu oběti.

Předpokladem konání pohovoru s agresory a jejich rodiči je úspěšné dokončení vyšetřování případu. Nelze provádět rozhovor nepřipraveně a nelze teprve v rámci rozhovoru dokazovat účast na šikanování. Lehce by se z toho mohla stát fraška a samotná oběť by například mohla být agresorem označena za strůjce šikanování. U šikan v zárodku často postačí udělat pedagogický nátlak mezi čtyřma očima, nebo při setkání třídního učitele, agresora a jeho rodičů.

Ve vážnějších případech počáteční šikany a u pokročilých stadií je třeba uplatnit nátlak prostřednictvím komisionálního pohovoru. Takové složení komise může být různé. Užitečná je účast třídního učitele, výchovného poradce a ředitele školy či jeho zástupce. Nedoporučuje se, aby bylo na komisionální pohovor pozváno najednou více agresorů se svými rodiči. Vystalo by tak možné riziko, že významná skupina rodičů nedokáže přijmout fakt, že se jejich dítě chovalo jako brutální agresor a postaví se na obranu své ratolesti. Hrozí i riziko, že se rodiče agresorů sjednotí proti „společnému nepříteli“. Významná je i možnost toho, že agresori se navzájem podpoří ve lhaní a sebeklamu.

V literatuře (Kolář M., 1997, s.96) se uvádí i posloupnost samotného vedení pohovoru :

- * seznámení rodičů s problémem
- * postupné vyjádření všech pedagogů
- * vyjádření žáka
- * vyjádření rodičů
- * rozhodování komise za zavřenými dveřmi
- * seznámení rodičů a žáka se závěrem komise

Doporučuje se, aby rodiče s problémem seznámil člověk, který případ vyšetřil a má a zná tak všechny potřebné poznatky k dispozici. Současně by neměl prozradit, odkud informace získal. Může hovořit například o tom, že bylo provedeno rozsáhlé a důkladné šetření, které zahrnovalo větší počet žáků a přineslo tyto konkrétní výsledky. Současně může zmínit i některá konkrétní fakta, jako přehled agresorů u jejichž jmen jsou údaje o tom, kdy kde, jak a komu co udělali. Přitom je třeba tyto informace rodičům předávat citlivě a snažit se tak zmírnit jejich šok. Je třeba je ujistit o tom, že nechceme jejich dítěti ublížit, ale pomoci mu. Pokud se nám to podaří, máme naději, že další rozhovor bude konstruktivní a rodiče budou přístupní k hledání východisek řešení situace. Pokud ze strany rodičů konfrontační

nálada přetrvává je třeba na předložených faktech trvat. Zásadní chybou by bylo ustoupit tlaku rodičů a uvést zdroje informací či dokonce provést konfrontaci agresora se svou obětí. Vždy je možné rodičům nabídnout odvolání k nadřízeným a kontrolním orgánům.

Pokud jde o samotná výchovná opatření, která je možné pro potrestání agresorů udělit, tak škola má k dispozici opatření jak běžná, tak i mimořádná. Pro šikanování přichází například v úvahu výchovná opatření jakými je napomenutí, třídní důtka, ředitelská důtka, podmíněčné vyloučení, snížení známky z chování, převedení do jiné třídy, vyloučení ze školy při opakování násilí, krátkodobý dobrovolný pobyt v dětském diagnostickém ústavu nebo ve středisku výchovné péče pro mládež či umístění do diagnostického ústavu na předběžné opatření a následné nařízení ústavní výchovy.

Druhou a nezbytnou součástí nátlakové metody je informování žáků celé třídy o závěru výchovné komise. Úkolem pedagoga je přesvědčit žáky o tom, že autority školy dokážou spolehlivě zajistit ochranu slabých před silnými a respektování kázeňských norem školy. Dávají tak najevo, že šikanování nebude trpěno a viníci budou při odhalení potrestáni.

Poslední součástí metody nátlaku je zajištění ochrany oběti. Po vyšetření a potrestání agresorů ji nelze ponechat svému osudu s odůvodněním, že je vše vyřešeno. Ve skutečnosti to tak není, neboť příčiny onemocnění skupiny nebyly odstraněny. Šikanování může opět začít růst. Proto musí být zabudována do skrytého života skupiny bezpečnostní pojistka, která pedagoga okamžitě varuje při hrozícím nebezpečí (Kolář M., 1997, s.102).

Pedagog by si měl například domluvit osobní setkávání s obětí v nějakém rozumném intervalu. Bezpečnost oběti může být dále posílena některým z následujících způsobů :

- setkáváním pedagoga s loajálními informátory,
- stanovením ochránců oběti
- intenzivním sledováním situace včetně docházky oběti
- zprostředkováním péče v odborném zařízení a udržování kontaktu s jeho pracovníkem
- vytvořením tzv. „horké linky“ s rodiči

Metoda usmíření je druhou možností, jak poskytnout první pomoc. Od předešlé se nápadně liší tím, že místo donucení k vnější poslušnosti se tu sleduje vnitřní proměna vztahů mezi oběťmi a agresory. Důraz při řešení problému je spíše kladen na domluvu a usmíření mezi aktéry šikanování. Trestání se zde nekoná. Místo toho nastupuje řízené společné hledání nápravy v neformální atmosféře. O změnu se usiluje prostřednictvím sdílení odlišných pocitů jednotlivých aktérů a podporováním schopnosti agresora vcítit se do své oběti, mít s ní soucit a pochopit její utrpení. V některých vhodných situacích lze dokonce usmíření zpečetit dobrovolným odčiněním škod, které je přijatelné pro všechny účastníky.

Možná se zdá, že tento způsob řešení je poněkud naivní. Ve skutečnosti tomu tak není, jen je třeba vědět, kdy lze tuto metodu použít, respektive kdy má ještě naději na úspěch a kdy už může pouze uškodit a ublížit. Metoda usmíření citlivě reaguje na slabé stránky represe. Například u početné skupiny agresorů je šikanování více či méně nápodobou tělesného trestání v rodině, kdy silný týrá slabého. V tomto smyslu je trestající, represivní chování školy posilováním spuštěného negativního vývoje, respektive uzavřením bludného kruhu. Veřejné označování členů skupiny za útočníky a oběti vede k upevnění těchto negativních rolí. Obviňování a trestání nezřídka prohlubuje narušený vztah útočníka k obětí, pedagogům a ke škole.

Metodu usmíření lze chápat jako metodu šoku. Pokud je agresor přístupný určitému náhledu a je ochoten napravit svou chybu, lze jej potrestat pouze symbolicky. I naznačený trestů může mít svůj význam při odčinění nevědomých pocitů viny.

Neočekávaná důvěra a laskavě pevný postoj k agresorovi může někdy vést ke zlomu nebo alespoň otřesu agresivních postojů. Kantor se totiž zachová v emočně vypjaté situaci zcela jinak, než agresor očekává, než je zvyklý od rodičovských a všech jiných autorit. Tím se prolomí dosavadní bludný kruh a otevře se nová cesta, nebo se alespoň oslabí patologické chování.

Tato metoda má své místo při nebrutálních formách prvního a druhého stadia šikanování u dětí mladšího školního věku, ale má také své opodstatnění u mírných forem všech počátečních stadií. U pokročilých stadií a závažných formách šikanování je tato metoda nevhodná. Současně je třeba, aby pedagog měl k dispozici základní diagnostické poznatky a bezpečně věděl, že se jedná o počátečním stadium šikanování.

Při uplatňování metody usmíření je rozumné zachovat následující posloupnost kroků (Kolář M., 1997, s.112) :

1) Nejnutnější diagnostika

je zapotřebí provést diagnostiku vnějšího obrazu a odhad vnitřního vývoje šikanování. K vyšetřování se užije strategie první pomoci a to následující tři kroky : rozhovor s informátory a oběťmi, nalezení vhodných svědků a individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky

2) Rozhovor s obětí

při něm oběť informujeme o tom, že již víme všechno, co potřebujeme, abychom provedli nápravu. Vysvětlíme jí, že je to možné udělat dvěma způsoby. Jeden je potrestání a druhý společná domluva a usmíření. Pak s obětí zvažujeme, který ze způsobů je vhodnější a další krok následuje pouze v případě souhlasu oběti. Dítě bychom měli přesvědčit o tom, že vše bereme vážně, že za ním stojíme a chceme mu opravdu pomoci. Znamená to být s ním v jeho utrpení, být na něj napojen a rozumět „srdcem“ tomu, co chce vyjádřit. Snažíme se ho maximálně podpořit a povzbudit a vedeme ho k bezpečnému vyjádření jeho pocitů - bezmoci, ponížení, hněvu a vzteku.

3) Rozhovor s agresory

setkání s agresory je tou poslední pojistkou správného rozhodnutí o volbě metody. Slouží pro posouzení možností náhledu, empatie a emočně korektivní zkušenosti agresorů. V případě, že je tu určitá otevřenost ke změně, agresori nejsou zarputilí, je jim rovněž nabídnuta domluva a usmíření s oběťmi. Při jejich souhlasu následuje společné setkání. Nutno podotknout, že těch agresorů, kteří svého jednání litují a uvažují o polepšení je velmi málo.

4. Společné setkání a hledání nápravy

kromě agresorů a obětí by se usmíření měli účastnit dle potřeby a možností i další žáci. Když je to v zájmu věci a je to možné, vždy pozveme žáky, kteří sympatizují s obětí, a další pozitivní třídní autority. Velikost takové skupiny se pohybuje od dvou do patnácti žáků. Cílem setkání je dovést účastníky k porozumění problému, společnému hledání nápravy a usmíření.

Program takové skupiny by mohl vypadat následovně : prvotní jsou vstupní informace a vnoření se do problému. Informace musí odpovídat věku a potřebě situace. Dále následuje omluva agresora oběti a vzájemné usmíření. Poté dochází ke společnému předkládání návrhů pro nápravu, tedy hledání cesty, jak se dá situace zlepšit. Na závěr se shrne průběh usmíření, včetně konkrétních nápadů. Domluví se další setkání za přijatelnou dobu. Po stanovené době následuje kontrolní setkání, tedy vlastně jde o takové závěrečné setkání, na němž se posoudí situace. V případě nejistoty ohledně bezpečnosti oběti s ní lze udělat v mezidobí individuální setkání.

2.3. Prevence šikany na ZŠ a její druhy

Abychom mohli šikaně úspěšně čelit, je k tomu zapotřebí vytváření vhodných podmínek, respektování určitých zásad, z těch nejdůležitějších např. vzpomeňme oddělené vyšetřování agresorů a obětí, a dále používání adekvátních metod s ohledem na konkrétní situaci.

Domnívám se, že tím vůbec prvotním a základním předpokladem úspěšného boje proti šikaně je připuštění si možnosti jejího vzniku a existence na škole a to v kterékoliv škole. Dalším důležitým předpokladem je odvaha obětí a ochota okolí oznamovat na příslušná místa jednotlivé incidenty. Podle mého názoru je hlavním účelem všech těchto opatření zaměřených proti šikanování přesvědčit žáky, aby šikanu oznámili kompetentní osobě a mohlo tak dojít k zákroku, který by toto antisociální chování zastavil.

Opatření k prevenci a řešení šikanování existuje celá řada. Jejich škála je velice široká a pestrá a jednotlivá opatření se mezi sebou liší jak šířkou záběru od dílčích nesystémových rad až po rozsáhlé intervenční programy (opatření v rámci třídy, opatření v rámci celé školy, opatření směřující k začlenění širší komunity do řešení problémů, metody pracující pouze s oběťmi nebo jen s agresory), tak principy, na kterých jsou založeny. Obecně přitom platí že, vnímáme-li šikanu jako nemoc, je lépe jí předcházet, dokud ještě nenastala, než ji následně odstraňovat. Vzhledem k tomu, že se šikanou se můžeme setkat v každé škole, tak se domnívám, že pouze s prevencí nevystačíme, proto i taková dobře cílená a realizovaná represe může zároveň fungovat jako nejlepší prevence.

Říčan (Říčan P., 1995, s.71) zdůrazňuje, že „prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, resp. kde nebyla zpozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly.“

Mezi řešení šikany, respektive možnosti, jak předcházet a čelit šikanování patří pestrá škála opatření, přístupů, zásad, metod a prostředků. Automaticky sem patří povědomost o příčinách a stádiích šikanování, porozumění situaci, za které k šikaně dochází. Samozřejmě součástí preventivních opatření je informování žáků o linkách důvěry, včetně sdělení kontaktních adres a telefonních čísel, na která se mohou v případě potřeby obrátit.

Stěžejním pilířem prevence šikanování je hledání cest, jak ovlivnit specifické rizikové faktory jak u šikanovaného, tak u šikanujícího a vytváření zdravého veřejného mínění skupiny, třídy, školy, ve které dochází či může docházet k šikaně. Domnívám se, že účinnější a také levnější je zlu předcházet, než ho následně vykořeňovat a odstraňovat.

Předpokladem pro úspěšný boj s šikanou je pečlivý záznam všech případů šikanování ze strany učitelů a to včetně údajů o širších souvislostech a přijatých opatřeních a důsledné další sledování. Podrobný záznam může mít navíc i další funkci, kdy slouží jako důkazní materiál například při rozhovorech s rodiči agresorů. Samozřejmostí by měla v praxi být, ale domnívám se, že ne všude dosud je, odborná erudovanost učitelů, vychovatelů a ostatních pedagogických pracovníků v oblasti prevence a řešení šikanování. Z širšího hlediska se jedná především o věc osvěty pro aktéry šikany a další osoby, které mají přímo ve škole se šikanou co do činění. V praxi to pak znamená, že je žádoucí, aby se s podstatou, příčinami, formami, metodami prevence a důsledky šikany seznámili všichni žáci, učitelé, ředitelé škol, výchovní poradci, školní metodici prevence či vychovatelé. Informace lze získat jak formou samostudia odborné literatury, které je k tomuto tématu nespočetně mnoho, tak nabídkovou činností, účastí v seminářích či na přednáškách, případně odbornou konzultací v pedagogických centrech a dalších institucích poskytujících vzdělávání pedagogickým pracovníkům.

Stanislav Bendl (Bendl S., 2003, s.79) v souvislosti s odbornou přípravou pedagogů upozorňuje na to, že je třeba se vyvarovat některých pedagogických chyb. Nazývá to „minimem učitelských hrubek“. Těch se, dle něj, učitelé dopouštějí často nevědomky a v dobré víře. Jde například o to, že neberou šikanu na vědomí, Typické je okomentování situace slovy: „Nežaluj“. Nebo podceňují závažnost následků šikany pro oběť, agresora, ale i kolektiv. Přenáší odpovědnost na oběť, často slovy: „..... nemáš provokovat...“ Nebo přímo konfrontují oběť s agresorem a to bez dostatku přesných a ověřených informací, v horším případě probíhá tato konfrontace před třídou. V některých případech pouze odsoudí šikanujícího, nikoliv jeho chování, případně agresorovi ustoupí na úkor oběti nebo celé skupiny.

Právě dodržování určitých zásad a postupů při vyšetřování a následném řešení šikany a tím vlastně informace o vyvarování se procedurálních hrubek obsahuje Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování. č. 28275/2000. Dovolím si uvést pět kroků postupu, který tento pokyn obsahuje:

- rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi,
- nalezení vhodných svědků
- individuální případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů)
- zajištění ochrany obětem
- rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Čím větší budou mít učitelé u žáků, případně u rodičů autoritu, tím účinnější budou v jejich rukou i prostředky a metody prevence a řešení šikanování ve škole. Tedy dalším předpokladem k úspěšnému řešení šikany patří autorita učitele a to jak autorita formální, tak zejména přirozená. Té se pak dá snáze využít v boji proti šikanování. Takový sice správný postup proti šikaně, ovšem neposílený učitelovou autoritou se může lehce minout účinkem. Pokud nemají žáci před učitelem respekt a k učiteli úctu, lze s úspěchem předpokládat, že nebudou ani příliš respektovat jím navrhovaná a v práci uplatňovaná opatření proti šikaně. Proto se domnívám, že podporování a budování autority učitele je třeba považovat za součást prevence šikany.

K takovému posílení autority učitele přispívá nejen dobrá práce samotného pedagoga, ale i podpora ze strany školy a rodičů. Vhodné a dobré by ze strany školy bylo nestřídat tak

často učitele, aby mohli dobře poznat všechny žáky a porozumět jim. Aby jim učitelé mohli poskytnout pocit bezpečí a důvěry ve škole, například tím, když se zastanou slabších a rázně zakročí proti veškerým projevům šikanování. Možná nebudou u některých žáků v oblíbenosti, ale rozhodně budou mít autoritu.

Autoritě učitelů by také mohla škodit nejednotnost mezi nimi samotnými. Mám na mysli to, pokud je jeden učitel k šikanování shovívavý, jiný hraje mrtvého brouka, další si na adresu některých potencionálních nebo skutečných obětí neodpustí ironickou poznámku, čímž šikanu ještě podnítl a až ten poslední se snaží proti ní zakročit.

Velký význam při odhalování šikany, dle mého, má kromě autority i důvěra k učiteli. Pokud budou oběti šikanování důvěřovat svým učitelům, potom je pravděpodobné, že se jim svěří se svým trápením. Nejde jen o oběti, případ šikanování může oznámit kdokoli, i žáci, kteří nejsou oběťmi. Odhodlají-li se k tomu kroku, musí vědět, že věc oznamují osobě, které mohou naprosto důvěřovat a na kterou se mohou spolehnout. Na druhou stranu, pokud se ostýchají o tom hovořit, pak takový učitel by měl mít schopnost žáky přesvědčit o tom, že je tu pro ně, že se na něho mohou s jakýmkoliv problémem obrátit a bez váhání s ním o tom kdykoli mluvit a že on je tu proto, aby jim poskytl pomoc.

Další podmínkou efektivnosti snah, vážně se zabývat problematikou šikanování je dle Bendla (Bendl S., 2003, s.81) dohoda vedení školy a celého učitelského sboru o společném postupu proti šikaně. Neméně podstatným předpokladem úspěšného se vyrovnávání se šikanou je aktivní zapojení každého, kdo má se školou co do činění a to systémově. Nelze se spoléhat pouze na jednotlivá izolovaná opatření, jako např. přísný školní řád, posilování sebevědomí obětí, práci s agresory, ideovou výchovu, kooperativní učení, žákovskou pomoc, rodiče zapojené do chodu školy, pouze tresty či pouze odměny.

V oblasti šikanování se dá prevence rozlišit na primární, sekundární a terciární. Podle Bendla (Bendl S., 2003, s.78) se primární prevence uplatňuje v případech, kdy k šikaně dosud nedošlo. Spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti dětí, rodičů a veřejnosti o šikaně, preventivních aktivitách ve školách či v tom, co se dá označit jako výchova k násilí, čímž se rozumí metoda nácviku k překonání únavy a nepohodlí, výchova k nebojácnosti, otužilosti a tělesné zdatnosti.

Účinnými prostředky primární prevence jsou přirozené součásti komunity jako např. celoškolské setkání, školní parlament, třídní samosprávy či spolusprávy. Nejlepší ochranou proti šikanování je budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi členy školního společenství, školní komunity.

Sekundární prevence se užívá v situacích kdy již k šikaně došlo a kde musí být použita taková opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevily. Zařadit sem můžeme včasnou diagnostiku, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření jakými je ochrana oběti před dalším násilím, rozhovor s rodiči obětí, jednání s rodiči agresorů, komunikace s ostatními rodiči a jednání s kolektivem třídy. Dále pak výchovná práce s agresory spočívající například v postihu, monitorování, tlumení agresivních sklonů, ale i pochvaly za zvládnutí impulzivitu v provokujících situacích, výcvik v sociálních dovednostech nebo zaměstnání vhodnou činností.

Pokud jde o prevenci terciární, jedná se o možnost škol využít speciální pracoviště, která by pracovala celodenně především s agresory. Nutnou podmínkou, jak literatura uvádí, že je však možnost nebezpečného iniciátora brutální šikany ze školy vyjmout. Je třeba podotknout,

že dlouhodobější odbornou péčí však vyžadují i oběti pokročilých šikan s následky posttraumatické stresové poruchy.

Nutno však podotknout, a tak to chápe i Kolář (Kolář M., 2005, s.198), že prevencí není myšleno pouze předcházení šikanování, ale i jeho řešení na všech úrovních vnitřního vývoje, myšleno stadií šikanování. Pro to, jak by mohla taková prevence vypadat si dovoluji odčitovat následující schéma M. Koláře (viz. výše). Tento model ucelené pomoci má sedm vrstev :

1. Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním.
2. Specifický program proti šikanování jako dílčí součást školní komunity, který dokáže případné onemocnění brzy detekovat a účinně léčit.
3. Odborné služby resortu školství, tvořené pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně pedagogickými centry, diagnostickými ústavami apod., jejichž úkolem je umět řešit pokročilé šikany a vůbec poskytnout servis v oblasti prevence šikanování
4. Spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování. Patří sem například spolupráce s kriminalisty pro mládež, sociálními kurátory, dětskými psychiatry (zejména při brutálních a kriminálních šikanách)
5. Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikanování.
6. Kontrola škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů, jak jsou připraveny ochránit žáky před šikanováním
7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako je například Amnesty International v ČR, Občanské sdružení proti šikanování apod.

Snížení agresivního chování a násilí mezi žáky základních škol nemůžeme dosáhnout pouze sestavením plánu primární a sekundární prevence šikanování a jeho uváděním v život. Šikanu lze minimalizovat pouze tehdy, zaměříme-li se vedle jejich aktérů na celý třídní kolektiv, školní klima a na aktivní spolupráci školy se svým okolím. Sem lze řadit odborníky a organizace zabývající se problémovým chováním dětí, okolní školy, orgány školetví nadřízené, ale taky rodiče jako zástupce celé společnosti. V následující podkapitole této práce odkazují na jeden z mnoha preventivních projektů.

2.3.1 Preventivní projekt Bezpečná třída

Z hlediska přínosu pro praxi bych chtěla svou práci obohatit o některá doporučení, praktické rady a informace Střediska výchovné péče v Hradci Králové, které se zabývá prevencí a řešením šikany a závažných problémů mezi žáky na základních školách ve městě Hradec Králové a jeho okolí a zejména tak představit jejich projekt Bezpečná třída.

S tímto projektem jsem se seznámila přímo ve Středisku výchovné péče v Hradci Králové, kdy odborné veřejnosti byl prezentován na první celostátní konferenci s názvem Školní šikanování konané na Pedagogické fakultě UP v Olomouci dne 30.3.2004.

Tento projekt byl zahájen na jaře roku 2002 z popudu Střediska výchovné péče v Hradci Králové, jejíž zástupci zorganizovali první společné setkání zástupců subjektů, které se

problematikou šikany zabývají a vyzvali je ke společnému postupu. Na vysvětlení je třeba uvést, že myšlenka realizovat tento projekt vznikla vlastně ze dvou pohnutek. První bylo vědomí, že existuje více subjektů, které se svojí působností se snaží k řešení šikany v Hradci Králové přispívat, ale navzájem o sobě příliš nevědí a jejich nabídka se jeví spíše roztříštěná. Druhou pohnutkou, jak zástupci Střediska výchovné péče uvádí, bylo, že pociťovali stále větší dluh vůči školám v nabídce přímé intervenční práce se třídami.

Právě ochota spolupracovat a vymezit si kompetence ve společném projektu je tou největší devizou. Z ní potom vycházejí první dva principy, ze čtyř, na kterých je projekt vystavěn. V tomto projektu jde mimo jiné o principy týmovosti a komplexnosti nabídky.

Princip týmovosti spočívá v tom, že každý subjekt se může na základě vlastního zaměření a společné dohody specializovat na určitou oblast pomoci. Přitom jak organizační a provozní záležitosti projektu, tak i odborné zákroky v jednotlivých třídách jsou konzultovány na společných poradách, které probíhají zhruba jednou za měsíc. Realizační tým také pořádá společné semináře pro zástupce škol, jejichž cílem je podávat informace o smyslu, poslání a fungování projektu, zároveň však přispívají ke kvalitnější a otevřenější komunikaci se školami.

Princip komplexnosti znamená, že z hlediska možných intervencí projekt nabízí jak aktivity z oblasti diagnostiky, primární a sekundární prevence, tak i někdy nezbytné restriktivní zákroky.

Po vytvoření dohody o spolupráci v rámci týmu a formulaci základních myšlenek projektu v září roku 2002 bylo třeba přesvědčit ředitele škol, aby tuto nabízenou službu přijali. Ukázalo se, že jde o proces postupný, v němž se kromě argumentů odbornosti a profesionality významně uplatňuje také princip tolerance vůči možnosti výskytu šikany na škole, ale zároveň netolerance vůči jejímu neřešení. Je dobré, když ředitel školy pochopí, že se nemusí cítit provinile za to, že se mu šikana ve škole objevila. Zároveň musí vědět, že jeho skutečným proviněním je, pokud její výskyt toleruje. Při prezentaci projektu byl tento postoj společně vyjádřen a zapůsobil blahodárně. Tvůrci projektu zaznamenali nárůst důvěry ze strany vedení škol a slábnoucí tendenci něco na školách tutlat a schovávat pod pokličku. Příznačně to vyjádřil ředitel jedné hradecké školy : „ Teď už vím, že se nemusím před veřejností obávat prezentovat spolupráci na řešení šikany. Již si neříkám, že škola ztratí kredit, když šikanu přizná. Naopak se mohu pochlubit, že naše škola nabízí odbornou preventivní péči o své žáky i v této oblasti, a tím přispívá ke snížení rizika jejího výskytu .“

Projekt Bezpečná třída má i svůj specifický náhled na pozici agresora či agresorů. Agresor není vnímán pouze jako nositel zla, ale zároveň jako oběť. Zde můžeme najít známé skutečnosti uváděné i v literatuře a to o podobnosti údělu oběti a agresora. Bývalá oběť šikany se mnohdy posléze sama stává agresorem, protože ten, kdo byl vystaven zneužívání moci a cítil se opakovaně bezmocný, má později, stane-li se mocným, sám silnou tendenci moc zneužívat. Svým způsobem je na tom agresor ještě hůře než oběť, protože na rozdíl od oběti již uvízl v patologicky bludném kruhu řešení vlastních citových úrazů a bolesti prožité v minulosti, tedy v nutkavém šíření utrpení a bolesti kolem sebe. Zde se projevuje podstata vzájemné závislosti agresora a jeho oběti. Agresor nevědomě podléhá klamně iluzi, že se vlastního utrpení zbaví, jakmile si za něj někdo jiný, myšleno oběť, jeho bolest prožije.

Dle autorů projektu proto vyplývá, že je přínosné směřovat v prvním plánu intervenci a pomoc nejen k oběti, ale i k agresorovi a vůbec k celé třídě. Taková pomoc se označuje jako

přímá intervence. Teprve, když se ukáže, že agresor nedokáže tuto možnost využít, je nezbytné přistoupit k restrikci a sankcím z ní vyplývajícím.

Nyní se budu dále soustředit na popis jednotlivých aktivit, které projekt nabízí a výčet složek, které je realizují. Z hlediska primární prevence jsou důležité osvětové přednášky, semináře ve třídách, kde problém šikany dosud nenastal. Cílem této primární prevence je především posílení právního vědomí dětí. Jde o to, aby děti počínající šikanu dokázaly rozeznat, aby poznaly, kdy toto zlo začíná ovlivňovat jejich třídu a věděly, jakým způsobem je možné se bránit. Informace o tomto je důležité předávat atraktivní formou, která by podnítila zájem a angažovanost dětí. Tuto oblast v projektu Bezpečná třída zajišťují dvě složky - Občanské sdružení Salinger (působí na poli preventivní práce s dětmi v různých oblastech a pracují v něm převážně mladí absolventi a studenti Univerzity Hradec Králové) a Městská policie v Hradci Králové, respektive dva specialisté působící v oblasti prevence. Obě dvě tyto složky se vzájemně doplňují. Zatímco pracovníci občanského sdružení dokáží neformálně, prostřednictvím interaktivních besed oslovovat kategorii dospívajících žáků a studentů, zástupci městské policie mají dobrou zkušenost s prací u kategorie dětí mladšího školního věku.

Pracovníci provádějící tuto činnost jsou zároveň jakýmsi „tykadlem“ pro vyhledávání tříd s nápadně nezdravou atmosférou a dávají podnět k následné práci, kterou pak přebírají další složky působící v projektu.

Oblast primární prevence doplňuje také působení propagačních materiálů, jež byly v rámci projektu distribuovány na školách. Tyto materiály poskytují informace o projektu samém a důležité telefonní kontakty, které mohou využít děti, jejich rodiče i pedagogové. Zároveň mají dětem pomoci rozlišit, kdy jsou jejich práva v rámci vztahů ve třídě porušována, například pomocí obrázkových příběhů.

Pokud jde o sekundární prevenci, tak tu tento projekt ještě člení na diagnostiku, přímou intervenci ve třídě a individuální péči o agresora a oběť a o poradenství směrem k působení pedagogů.

Kvalitní práce se třídou, ve které se již problém šikany projevuje, nebo její výskyt bezprostředně hrozí, se ve většině případů musí opírat o podrobnou analýzu dat o třídě. Vyjimku tvoří případy otevřené a svědecky doložitelné agrese, kde je nezbytné uplatňovat rychlé restriktivní postupy.

Oblast sociometrické diagnostiky vztahů mezi žáky a celkového klimatu třídy zabezpečují odborní pracovníci ambulantního Střediska výchovné péče Domino. Jedná se o jedno z pracovišť královéhradeckého Dětského diagnostického ústavu. Do práce se třídami se dle projektu zapojují všichni pracovníci ambulance, které tvoří : dva speciální pedagogové, dva psychologové a sociální pracovníce.

Zdroje informací a dat jsou v tomto případě dva. První představují informace pedagogů, které jednak vypovídají o tom, jak se jeví třída navenek, jednak jde o anamnestická data, která zaznamenávají důležité mezníky v průběhu vývoje třídy a naznačují etiologii výskytu problémů. Druhým zdrojem je pak vlastní výpověď dětí o jejich třídě, kterou realizují pracovníci nepřímo prostřednictvím sociometrických dotazníků např. SORAD, Braun B-3, B-4, a testem „Barvy života“.

Porovnání a analýza získaných dat má zcela zásadní význam pro volbu dalšího postupu. Jde o zmapování rolí jednotlivých žáků, norem a hodnot, které skupina vyznává a celkového klimatu skupiny. To napomáhá rozlišit stádium šikany a z toho vyplývající přiměřený způsob intervence. Dle výsledků je možné volit několik variant a to přímou intervencí ve třídě, individuální péči o agresora či oběť a poradenství směrem k působení pedagogů nebo radikální restriktivní zákrok.

Hovoříme-li o přímé intervenci ve třídě, pak tento projekt má na mysli možnost účinně ovlivňovat vztahy mezi žáky. Jde vlastně o terapeutický nástroj, kterým se aktivuje pozitivní potenciál skupiny. Ten se z nějakého důvodu dosud neprojevil, což dalo průchod negativnímu vývoji. Výhodou tohoto postupu je, že děti mají možnost zažít novou zkušenost, která může přinést žádoucí změny a která spočívá v tom, že žáci mohou sami v sobě objevit schopnost nasměrovat skupinu k obratu v jejím vývoji, k jejímu růstu a trvale ji zbavit rizika výskytu šikany. Podstatou metody není patologické nastavení skupiny a potlačování projevovaného zla silou, jak to uplatňují restriktivní postupy, ale směr jejího působení je orientován tak, aby zápas se zlem začalo vybojovávat každé dítě ve svém vlastním nitru.

Jde o vysoce profesionální úkon a odborný pracovník v sobě musí snoubit roli terapeuta, vychovatele a mediátora zároveň. Z toho plyne, že je nezbytné, aby uměl vhodně aplikovat direktivní i nedirektivní způsoby chování se k dětem a role podle potřeby střídal.

V projektu Bezpečná třída je uvedeno, že vlastní intervenční práce probíhá během tří až pěti dvouhodinových setkání se třídou a zajišťují ji odborní pracovníci Střediska výchovné péče Domino. Je snaha, aby se třídou pracovali dva odborníci. V první fázi je nezbytné získat vliv na dění ve skupině a stát se pro žáky neformální autoritou, což je úkol snad nejobtížnější. Takovou pozici totiž nelze zajistit žádným nařízením shora a navíc pracovník bývá často konfrontován se silným vlivem agresorů, kteří do skupiny vnášejí vlastní normy a nechtějí se svých pozic vzdát.

Vzhledem k tomu, že šikana bývá ve skupinách tabu, je dobré využívat určité strategie, jak dané téma otevřít. Někdy se vyplácí jít na věc takzvaně od lesa, vyzkoušet, zda se děti k problému dostanou přes méně choulostivá témata. Jindy je účinné použití neverbálních technik, protože v neverbální komunikaci nejsme zvyklí používat vybudované psychické obrany. Jde o jakousi lest, pomocí níž děti téma otevřou, aniž by si to v první chvíli přály. V některých případech je zase přínosné skupinu překvapit přímočarým sdělením závažných diagnostických závěrů, a využít tak pro nastartování ozdravného procesu momentu překvapení.

Po vybudování si patřičného vlivu a pojmenování tématu je důležité dětem pomoci dospět k jejich vlastní reflexi dění ve skupině a odhalit podobu zla, které na ně působí a kterému vytvořili svými postoji prostor. Otvírají se tu nepříjemné, ale podstatné otázky viny. Spolu s nimi se často dostávají prožitky bolesti související s procesem poznání a uvědomování. Mnohdy je procítění vlastní viny sice bolestné, ale zároveň očištné a úlevné. Při skutečně otevřeném identifikování velikosti viny každého jednotlivce je třeba dát pozor na stigmatizaci agresora, aby nedošlo k nežádoucímu černobílému - jednostrannému hodnocení situace.

Každý aktér je veden k vlastní zodpovědnosti za stav, do jakého se třída dostala. Je také vhodné hovořit o tom, čím konkrétně může každé dítě přispět k pozitivní změně. Kladnou roli obvykle sehrává i touha napodobovat vzor chování vrstevníků. Pracovníci střediska

výchovné péče v rámci svého projektu hovořili o tom, že zažili úžasné setkání, kdy projev pokory a vyznání se z vlastního provinění u jednoho jediného žáka strhl lavinu jeho následovníků. Stali se tak svědky bodu obratu a třída tím dala jednoznačně najevo touhu po uzdravení.

Aby se dosáhlo takového úspěchu, tak se v rámci projektu doporučuje, a osvědčilo se, využívat méně direktivní způsoby vedení, pracovat s prožitky, které se dostávají spontánně, nebo se mohou evokovat vhodně vybranou zážitkovou technikou (horké křeslo, psychodramatické přehrávání situací, výměna rolí apod.). Direktivní role vychovatele je na místě pouze v situaci, kdy je nutné zajistit bezpečný prostor pro vlastní terapeutický proces, nebo je-li třeba obnovit sílu vlastního vlivu. Zde si dovoluji trochu oponovat v tom, že přemíra direktivity může dětem zabránit v nezbytném spontánním projevu, ve spontánním vyjádření svých postojů, hodnot, prožitků a emocí. Děti se dostatečně neotevrou a vlastně je tím znemožněn další postup v práci se třídou.

Po ukončení procesu „praní špinavého prádla“, jak jej projekt nazývá, je dobré dosavadní poznání a naznačená východiska na konci sezení zrekapitulovat. Následná setkání pak slouží nejen k tomu, aby se v nastartovaném procesu pokračovalo, ale také k hodnocení toho, „co se skupině od minulého setkání podařilo změnit.

Projekt Bezpečná třída se staví čelem i k takovému tématu jako je individuální péče o agresora a oběť. Tato péče záleží, a je volena, dle stavu a pokročilosti patologického vývoje skupiny. V podmínkách střediska výchovné péče lze dětem poskytnout jak ambulantní, tak i pobytovou péči. Ambulantní ve Středisku výchovné péče Domino v Hradci Králové a pobytovou ve Středisku výchovné péče Návrat také v Hradci Králové.

Poradenství směřem k působení pedagogů je další významnou oblastí, kterou projekt Bezpečná třída rozpracovává. V rámci fungování projektu jde především o informování třídního učitele o diagnostických závěrech sociometrického šetření a doporučení postupu, kterým by úsilí směřující k ozdravení klimatu třídy podpořil. Pokud učitel svým vlivem ozdravný proces skutečně podporuje, je prospěšné, aby se sám postupně zúčastňoval přímé intervenční práce. Horší je, když pedagog, většinou nevědomky, přispívá k nárůstu obtíží a k rozvoji nezdravého klimatu ve třídě. Poměrně typické schéma představuje situace, kdy učitel přehnaně aplikuje direktivní přístup k dětem a nevnímá podněty obsahující jemné náznaky nezdravého vývoje kolektivu. Zároveň deleguje příliš velké pravomoci na jednoho oblíbeného žáka. Ten svěřenou odpovědnost mnohdy neunes a své pravomoci začne zneužívat. Hvězda třídy v očích učitele se stává skutečným agresorem, který rozvíjí nadvládu vlastní tyranie.

Další neblahou věcí je rezignace některých pedagogů na výchovu svěřených dětí s tím, že svoji práci omezují pouze na didaktický proces. Přístup má řadu příčin, ale jeho důsledkem bývá, že učitel není schopen garantovat bezpečí ve vztazích mezi žáky. Prostor bez pravidel je postupně vyplňován pravidly a normami, které si bez vnějšího usměrňování začnou vlivní jedinci vytvářet. Pokud převáží vliv potenciálních agresorů, pak se zákonitě vytváří podhoubí pro růst šikany.

Projekt v těchto případech počítá s tím, že je nezbytné učitele vést ke změně postojů. Během rozhovoru je konfrontován se svým chybným nazíráním na procesy a vztahy ve třídě, což je ovšem velmi delikátní záležitost, protože v této chvíli může dojít k otřesení jeho sebeobrazem a prožíváním vlastní identity. Pokud se v této fázi pedagog nechá inspirovat, je

možné dále spolupráci konstruktivně rozvíjet. Jestliže toto poznání neuneseme a nepřijmeme, osvědčuje se postupovat citlivě, ale důsledně ve spolupráci s vedením školy s cílem využít všech možných podpůrných, organizačních a řídicích nástrojů k tomu, jak žádoucí změny podpořit.

V realizovaném projektu Bezpečná třída se rovněž nezapomíná ani na terciální prevenci, jakou je restriktivní zásah. Restriktivní složku projektu realizují zástupci Policie ČR a kurátorů pro mládež. V tomto konkrétním projektu Policii zastupují dva kriminalisté, kteří se zabývají kriminalitou dětí a mládeže. Jejich vstup je významný buď v situaci otevřených, svědecky doložitelných forem násilí mezi spolužáky, nebo v případech, kdy selhaly výše popsané pokusy o intervenci. V neposlední řadě tehdy, když diagnostické závěry naznačují, že obnova vztahů ve stávající skladbě skupiny je primárně prakticky neuskutečnitelná. Šikana je již v pokročilém stadiu a nezbyvá, než patologický systém vztahů rozbít a vliv agresora či agresorů eliminovat, např. přeskupením paralelních tříd, vyloučením agresora či ho postihnout jinak. V případě nutných radikálních řezů se pak doporučuje tento významný zážitek v historii vývoje třídy zpracovat terapeutickými prostředky a pomoci tak nastolit zdravý vývojový trend ve vztazích mezi žáky.

Nenahraditelná je pozice kurátorů. Ti, jakožto zástupci státu či obce, dávají projektu punc oficiality a po právní stránce garantují legitimitu počínání. Právní oporu představuje především zákon O sociálněprávní ochraně dítěte. V praxi se tedy můžeme o autoritu kurátorů opřít například tehdy, když rodina agresora nechce na problému dítěte spolupracovat. Jindy je možné trvat na spolupráci se třídou a to za situace, kdyby například nedali souhlas ke spolupráci někteří rodiče, v krajním případě i v situaci, kdyby se spolupráci nechtěla otevřít škola.

Samotní autoři projektu zdůrazňují, že ani v oblasti restrikce si projekt primárně neklade za cíl agresory kriminalizovat. Postihy směřují k posílení jejich právního vědomí a měly by mít spíše výchovný dopad. Ten je však možné očekávat pouze za předpokladu včasného zachycení problému u skupin dětí v co nejnižším věku. Provázanost jednotlivých složek týmu a jeho aktivní přístup směrem ke školám zvyšuje šance záměr realizovat.

Jak je z celého projektu Bezpečná třída zřejmé, tak tento si nemůže klást za cíl eliminaci veškeré sociální patologie ve vztazích mezi žáky ve třídách, avšak v některých konkrétních případech pomáhá předcházet a čelit situacím, kdy jsou porušována pravidla soužití mezi dětmi a kdy je atmosféra třídy pro některého z žáků nebezpečná. Tento projekt však skýtá reálnou šanci mnoha dětem nabídnout poznání, že pro zlepšení klimatu jejich pracovního prostředí existují východiska. Děti si tak mohou do života odnést cennou zkušenost, že stojí za to nezůstat pasivní jen se svým strachem a že je možné aktivitou a odvahou ovlivňovat a měnit chod věcí, které se jich bezprostředně dotýkají.

2.4. Základní intervenční programy

V rámci studia materiálů pojednávajících o šikanování a o možnostech jejího řešení jsem se seznámila s řadou programů pomáhajících v boji proti šikaně. Zároveň bych chtěla, alespoň ve zkratce představit některé, pro mě zajímavé, probíhající či již proběhnuvší intervenční programy.

Jedním z nich je například pilotní projekt Nadace O2 s názvem Minimalizace šikany, jehož cílem je předávat učitelům účinné nástroje pro práci se šikanou a následně snížit na školách výskyt šikany.

MIS (minimalizace šikany) je zkratka prvního projektu v České republice, který se snaží nalézt systémové řešení celospolečenského problému zvaného šikana. Byl zahájen 30.8.2005 a ukončen 31.12.2007. Vznik projektu iniciovala a financuje Nadace O2 a jeho realizaci zajišťuje občanské sdružení Aisis, specializované na obecně prospěšné a vzdělávací programy. Jeho odborným garantem a konzultantem je etoped a psychoterapeut Dr. Michal Kolář. Název Minimalizace šikany vyjadřuje přesvědčení tvůrců projektu, že četnost a závažnost výskytu šikany na školách lze promyšleným a systematickým přístupem výrazně ovlivňovat - minimalizovat.

Cílem tříletého projektu bylo systémově a ve větším měřítku zavést Speciální program proti šikaně, jehož autorem je Dr. Michal Kolář. Testování a vyladování účinnosti bylo prováděno na reprezentativním vzorku 17 vybraných škol tak, aby byly tyto metody následně využitelné na kterékoliv škole v ČR. Tento projekt klade důraz na postupné nastartování procesů tvorby bezpečného prostředí ve školách, na dlouhodobé vzdělávání celých učitelských týmů a na následnou podporu zavádění změn přímo ve školách prostřednictvím spolupráce s odborníky na šikanu, osobnostní rozvoj dětí a bezpečné školní klima.

Projekt Minimalizace šikany byl shrnut do následujících etap :

- * výběr škol do projektu
- * vyškolení a certifikace 12 členného lektorského a konzultačního týmu
- * diagnostika výskytu šikany na školách formou dotazníkového šetření
- * realizace Speciálního programu proti šikaně (spočívající v proškolení pedagogů ve čtyřech vzdělávacích modulech formou víkendových dílen zaměřených na bezpečné klima ve škole, kulturu otevřené komunikace a na účinné a bezpečné řešení počátečních a i pokročilých šikan, včetně vytvoření vlastního speciálního programu proti šikanování)
- * vytvoření krizových scénářů jednotlivých škol pro případ podezření nebo výskytu šikany
- * systematická práce konzultanta se školou (pedagogickým sborem)
- * pracovní setkání ředitelů škol, vzájemné výměny zkušeností
- * následné dotazníkové šetření mezi žáky na školách
- * test efektivity vzdělávací části programu, zmapování úrovně vědomostí a postojů účastníků projektu
- * dokončení metodiky tak, aby ji bylo možno předat dalším školám
- * vytvoření programu pro vzdělávání lektorů
- * konference na téma Minimalizace šikany
- * vyhodnocení projektu

Všechny pilotní školy zařazené do tohoto projektu (nebyla v něm zařazena žádná škola Východočeského kraje) prošly úvodním měřením, vzdělávacími semináři, konzultacemi a závěrečným měřením.

Úvodní měření představovalo dotazník s tématem šikanování, jenž vyplnili všichni žáci 2. stupně při vstupu školy do projektu. Vyhodnocením tohoto dotazníku byl zjištěn výskyt šikany v jednotlivých třídách a výsledky byly sděleny vedení škol. Současně též všichni učitelé na prvním semináři vyplnili znalostní dotazník na téma šikana a znovu si jej vyplnili

ještě na posledním semináři. Porovnáním výsledků byl zjištěn rozdíl úrovně znalostí před vzděláváním a po něm.

Toto úvodní měření, kterého se zúčastnilo 1358 žáků, poskytlo zajímavé údaje o výskytu šikany na školách. Výsledky tohoto měření byly alarmující. Celkem 40% žáků uvedlo, že byli ve škole šikanováni, přes 44 % žáků uvedlo, že byli svědkem šikany. Mezi nejčastější formy šikany patřilo posmívání, pomluvy, nadávky. Fyzickou šikanou trpí nejméně každý desátý žák, 21 % žáků je šikanováno každý den. Nejčastějšími formami fyzické šikany jsou fackování, kopání či rány pěstí. Nejčastější agresor jak vyplynulo byl jeden (34%) či dva (24%), častěji šikanují chlapci (68%) než dívky (20%). Nejčastěji pak šikanovanému pomohli třídní učitelka (25%), kamarádi (25%) a rodiče (12%). Ve více než pětině případů u (21%) nepomohl šikanovanému nikdo. Šikanovaní žáci se nejčastěji svěřují kamarádům (45%) a rodičům (39%).

Pokud jde o úroveň vědomostí o šikaně z řad pedagogů, tak i tam byly výsledky kritické. Z provedeného šetření vyplynulo, že mnoho ředitelů není ochotno existenci šikany ve své škole připustit. Mnoho učitelů ji ve své třídě nevidí a ti, kteří mají dobrou vůli, nejsou většinou odborně připraveni šikanu rozpoznat a řešit ji a ve snaze pomoci by více ublížili než pomohli.

Vzdělávací semináře pak představovaly to, že z každé školy tým učitelů absolvoval 4 víkendové semináře. Během 1. - 3. semináře byli ve skupinách učitelé z různých škol a ředitelé se zástupci byli ve skupině pohromadě. Na čtvrtý seminář se učitelé z každé školy sešli se svým vedením a lektorem - konzultantem a připravovali se na konkrétní kroky na škole. Účastníci seminářů museli vstříbat značné množství nových informací, museli se vypořádat s tématy, která jsou nebo mohou být velmi bolestivá či zneklidňující. Museli si ve většině případů přiznat, že jejich stávající znalosti jsou nedostatečné a leckdy museli přehodnotit své dosavadní postoje. V rámci společné komunikace se museli otevřít před lidmi, které dosud neznali, formulovat své názory a vyjadřovat své pocity, i když na to mnozí nebyli zvyklí. Rovněž museli přiznat své obavy a strach ze selhání.

Přednášky doplňovala práce s výzkumnými daty o výskytu šikanování, zážitkové aktivity, modelové situace, nácvik scénářů, případové skupiny a praktické příklady zaměřené na oblast motivování pedagogů k boji proti šikanování, na metody k orientaci v obecné teorii násilí a šikanování, na metody vedoucí k porozumění speciální teorie šikanování, na prostředky k pochopení metodiky základních a speciálních metod a na praktické zvládnutí intervenčních technik.

Po posledním semináři následovala 4 měsíční etapa konzultací, kdy lektor - konzultant jezdil na svou školu a pomáhal při zavádění změn a novinek do školní praxe. Pomáhal při zavádění vlastních školních speciálních programů proti šikanování. Každý tým vycházel z konkrétní situace a z konkrétních podmínek vlastní školy a hledal vlastní způsob, vlastní mechanismy, jakými bude se šikanou pracovat.

Takové programy v sobě zahrnovaly prevenci, tedy lepší komunikaci se žáky, s rodiči, zvýšení vnímavosti vůči změnám v žákovských kolektivech a vůči signálům šikany. Zahrnovaly dále konkrétní kroky, které je třeba udělat, když dojde k odhalení šikany. Změny ve způsobu výuky představující zahrnutí témat šikany, osobnostní a sociální výchovy a komunikace do výuky.

Závěrečná fáze zahrnující měření v sobě nesla vyplnění stejného znalostního dotazníku na téma šikana, který absolvovali všichni učitelé a současně i všichni žáci 2 stupně vyplnili své dotazníky na téma šikana. Dotazníky byly vyplněny s časovým odstupem. Porovnáním vyhodnocených dotazníků byly zjištěny rozdíly v úrovni znalostí o šikaně před vzděláváním a po něm a dále byly zjištěny změny ve výskytu šikany v jednotlivých třídách, na jednotlivých školách.

Závěrečné měření jež proběhlo na všech školách účastnících se tohoto pilotního projektu bylo co do výslednosti překvapivé. Povaha projevů šikany se u psychických forem snížila o 29 %, u fyzických projevů o 40 %. Počet šikanovaných dětí poklesl z původních 376 na 290, tj. po roce působení projektu bylo v pilotních školách šikanováno o 21 % méně dětí. Pokud jde o frekvenci šikanování, pak velmi často je šikanováno o 27 % dětí méně než při vstupním měření. Výsledky měření u žáků prokázaly, že na většině škol došlo k výraznému snížení frekvence šikany. Program Minimalizace šikany splnil svůj hlavní cíl.

I v případě účinnosti vzdělávání pedagogů v rámci tohoto projektu při závěrečném měření bylo zjištěno, že učitelé jsou výrazně více připraveni a schopni sledovat dynamiku třídy, reagovat na situace a předcházet projevům šikany.

Výsledky zavedeného pilotního projektu MIŠ ve vybraných školách dávají naději pro ostatní školy a jejich pedagogické v tom, že účinný prostředek, nebo chceme-li lék na nemoc zvaná šikana skutečně existuje a podařilo se jej nalézt.

Projekt Minimalizace šikany představil i ukázkou konkrétního školního programu proti šikanování. Tuto ukázkou jsem v autentické podobě zahrnula i do své práce. To co je na ní na první pohled zajímavé je především změna myšlení, připuštění její existence a pravdivý, nezkrácený pohled na šikanu, což jsou dle mého první kroky k jejímu úspěšnému zvládnutí. Domnívám se, že škola, která výskyt šikany přiznává a pracuje na jejím řešení, patří mezi osvícené a naopak škola, která výskyt šikany popírá, signalizuje nebezpečí. Dále je třeba zmínit to, že každý speciální celoškolský program proti šikanování, má-li být úspěšný, musí v sobě zahrnovat 13 základních, navzájem provázaných komponent, které definoval Dr. M. Kolář v Českém školním programu proti šikanování.

Tyto součásti (Kolář - Školní program proti šikanování, Zkrácená závěrečná zpráva projektu MŠMT, <http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>) mají univerzální charakter a v obecné rovině platí i pro ostatní sociálně patologické jevy. Patří sem :

- * společné vzdělávání pedagogů a supervize odborníků „zvenčí“
- * vytvoření užšího realizačního týmu v rámci školy
- * zmapování skutečné situace ve škole a motivování pedagogů pro změnu
- * společný postup všech stran při řešení případů šikanování
- * prevence v třídních hodinách
- * prevence ve výuce (občanská výchova, rodinná výchova....)
- * prevence ve školním životě mimo vyučování (celodenní, víkendové akce....)
- * účinný ochranný režim (dozory, třídní pravidla, schránka důvěry.....)
- * spolupráce s rodiči
- * školní poradenské služby
- * spolupráce se specializovanými zařízeními

- * dobré vztahy se školami v okolí
- * evaluace - průběžné vyhodnocování situace ve škole

Ukázka konkrétního školního programu :

„..... Vnímáme šikanu jako jev, který doprovází společnou výchovně vzdělávací činnost. Nechceme před ním zavírat oči a tvrdit, že u nás není. Naopak chceme být připraveni vytvářet takové prostředí, ve kterém se šikaně nedaří a ovládat takové metody, přístupy a techniky, abychom všechny podoby rozvíjející se šikany dokázali včas objevit a minimalizovat.

Organizace a řízení školy : otázka prevence šikany a její minimalizace úzce souvisí s dobrou komunikací jednotlivých pracovníků školy. Organizace chodu školy musí umožňovat častou a pružnou komunikaci o problémových jevech.

Komunikace :

Pravidelně - na středeční poradě je jedním z bodů otázka šikany (čeho si kdo všimnul za uplynulý týden, na koho je potřeba dávat pozor)

Průběžně - kdokoliv z pracovníků, který si všimne příznaků nezdravých vztahů a nevhodného chování k některému z žáků, neprodleně to sdělí třídnímu učiteli (případně i vychovatelce) a vedení školy. Následuje zosílené sledování vytipovaných žáků a komunikace o jejich projevech.

Dotahování - po vyřešení případu shrnout postupy a výsledek řešení - poučení pro celý sbor

Složení užšího realizačního týmu :

třídní učitel, preventista sociálně patologických jevů, výchovná poradkyně, vedení školy, vychovatelka (je-li žák ve školní družině)

Vytipování rizikových míst, jejich průběžné sledování a přijetí opatření ke snížení rizik :

WC, chodba ve školní jídelně, chodby „za rohem“, školní bufet, zavřené dveře tříd během přestávky, hřiště, školní dvůr, šatny v tělocvičně

Vzdělávání pedagogických pracovníků a budování týmu:

- Účast na vzdělávacích akcích a seminářích

12 členů pedagog. sboru je zapojeno do projektu MIŠ.

Učitelé se průběžně zúčastňují dalších akcí projektu, informace z jednotlivých seminářů jsou zprostředkovány ostatním pracovníkům včetně poskytnutí studijních materiálů, sumarizace nových námětů a poznatků.

Pracovníci školy znají důležitost prevence (vytváření bezpečného prostředí a rozvíjení zdravých vztahů mezi žáky) i postupy řešení při zajištění problémů.

Pracovníci školy vědí, jak vypadají příznaky nezdravých sociálních vztahů a vědí, jak mají

vhodně reagovat na příznaky či projevy šikany. Znájí 5 fází šikany. Vědí, které reakce jsou nevhodné a neefektivní a nepoužívají je.

Pracovníci školy si uvědomují důležitost zvládnutí efektivní komunikace, práce s pravidly, metody výběru atd. jako podmínek rozvoje bezpečného prostředí.

- Budování týmu

Společné prožitkové akce pro celý sbor (např. Den učitelů, závěr školního roku, víkendové setkání sboru a rodin).

Preventivně výchovná činnost žáků :

S třídními kolektivy se pracuje na rozvoji pozitivních mezilidských vztahů. Za jejich rozvoj odpovídají především třídní učitelé, kteří dle možností a konkrétní situace ve třídách najdou odpovídající organizační formy (třídnické hodiny, hodina OSV v 6 třídách, síť kurzů, úvodní kurz na začátku školního roku - alespoň jeden den, vícedenní akce atd.).

Žáci vědí, co je a co není šikana a jak se zachovat, když se v jejich blízkosti objeví.

Spolupráce s rodiči :

Škola se snaží systémově spolupracovat s rodiči těmito prostředky :

- * pořádání vzdělávacích seminářů pro rodiče (hlavně žáků 1. a 6 tříd)
- * vzájemné informování ze strany školy v případě, že se šikana objeví, ze strany rodičů v případě, že zpozorují nějaký problém
- * spolupráce při řešení problémů
- * konzultační dny
- * dny otevřených dveří
- * klub rodičů a přátel školy, školská rada
- * zpravodaj pro rodiče
- * školičky pro předškoláky
- * zapojení rodičů do akcí školy

Školní poradenské služby:

Poradenské služby na škole poskytují - výchovný poradce

- preventista sociálně patologických jevů

Ideální je, pokud na škole působí např. na poloviční úvazek i školní psycholog, speciální pedagog, případně etoped.

Spolupráce se specializovanými zařízeními :

Škola může spolupracovat i s dalšími institucemi

- Pedagogicko-psychologickou poradnou
- Dětským diagnostickým ústavem
- Zdravotnickým zařízením
- Odborem péče o děti a mládež městského úřadu
- Odborem sociální prevence městského úřadu
- Policií (státní či městskou)
- Linkou důvěry apod.

Prevence ve třídnických hodinách :

Třídní učitelé se při třídnických hodinách zaměřují na činnosti rozvíjející pozitivní vztahy a provádějící zpětnou vazbu uplynulého období s rozborem. Žáci jsou seznamováni

s následujícími tématy a jsou u nich rozvíjeny tyto dovednosti :

- Co je a co není šikana ?
- Co je a co není bonzování ?
- Jakým způsobem se zastat oběti.
- Jak vhodným způsobem vyhledat pomoc dospělého .

Prevence ve výuce :

Všichni učitelé vnímají důležitost vytváření bezpečného prostředí. Kromě práce ve svém předmětu se soustředí na rozvoj pozitivních vztahů. Umožňují rozvoj spolupráce i zpětnou vazbu.

Žáci by měli znát a umět pracovat v komunitním kruhu, při skupinové práci, vyjadřovat se slušně a otevřeně při zpětné vazbě atd.

Pracujeme s pravidly tříd a dynamikou třídního kolektivu.

Učitelé se snaží vyhnout technikám a metodám, které neúčelně vytvářejí či zvyšují napětí a následně vytvářejí potřebu uvolnit (vybít si) negativní energii např. :

- veřejné vyhlášení výsledků písemných prací
- srovnávání jednotlivých žáků a tříd
- ironizování, zesměšňování
- nenaplněné hrozby, častý křik
- nehlášené písemné práce
- vytváření stresového prostředí při učení

Prevence ve školním životě mimo vyučování :

Zde se jedná především o prevenci o přestávkách. Dozory musí se zvýšenou intenzitou sledovat riziková místa. V případě mimoškolní akce budeme spolupracovat s městským úřadem a městskou či státní policií.

3. Průzkum šikany na ZŠ v okrese Rychnov n. Kn.

3.1 Metodologická východiska

Má diplomová práce je rozdělena na dvě části. První část (kapitoly 1 a 2) je zaměřena teoreticky a obsahuje informace o šikaně vyhledané v odborné literatuře, časopisech a na internetových stránkách.

Druhá část je zaměřená prakticky a zahrnuje výsledky realizovaného výzkumu, který mapuje situaci v otázkách šikany u žáků 7. ročníků a 8. ročníků základních škol okresu Rychnov nad Kněžnou. Konkrétně se jedná o šest základních škol z nichž jde o tři základní školy městské, reprezentované ZŠ v Rychnově nad Kněžnou, ZŠ v Dobrušce a ZŠ ve Vamberku a tři základní školy vesnické, zastoupené ZŠ ve Slatině nad Zdobnicí, ZŠ v Javornici a ZŠ v Českém Meziříčí. Volba těchto škol byla zcela náhodná, respektive se jednalo o školy, které byly vstřícné k mé žádosti a umožnily mi výzkum provést.

Výzkum na zmiňovaných školách probíhal od 16.6. do 26.6.2008 a v každé ze škol byli osloveni žáci z jedné sedmé a jedné osmé třídy. Výběr byl opět náhodný a důvod, proč jsem zvolila pouze po jedné třídě z každého ročníku byla ta skutečnost, že ne všechny vesnické základní školy mají v ročníku dvě třídy, tak jak tomu je v případě městských škol. Zvolený termín plně korespondoval s dobou, kdy již byla na většině škol uzavřena klasifikace a má návštěva tak v žádném případě nezasahovala do průběhu výuky a tuto neblokovala. A i přesto, že se děti připravovaly na konec školního roku a dychtivě očekávaly a těšily se na prázdniny, tak musím říci, že k mému požadavku, zúčastnit se výzkumu, přistupovaly zodpovědně.

Věková kategorie 13 - 14 let byla vybrána záměrně proto, že tito jedinci navštěvují již druhým a třetím rokem druhý stupeň základní školy, a tudíž měli dostatek času se na druhém stupni aklimatizovat a poznat s ostatními spolužáky. Vzhledem k tomu, že jejich studium na základní škole nekončí a bude ještě pokračovat, mohou být případné problémy, na něž by provedený výzkum poukázal řešeny. Navíc, v tomto věku, by si měli žáci plně uvědomovat co činí a jaké důsledky z jejich jednání plynou či mohou plynout.

Před realizací samotného výzkumu jsem nejprve oslovila ředitele(ky) jmenovaných základních škol a seznámila jsem je podrobněji s tématem a účelem mé práce, o průběhu sbírání údajů a dohodla jsem se s nimi na termínu, způsobu a průběhu dotazníkového šetření u nich ve škole. Rovněž jsem se informovala o tom, zda téma šikany v těchto ročnících zaznělo v rámci některého z vyučovaných předmětů a zda děti o něm mají povědomí, či je třeba před zahájením dotazníkového šetření v jeho úvodu o tématu krátce popřednášet. Byla jsem ujištěna, že děti základní povědomí o tom co je to šikana, co představuje a jak se mají zachovat získaly v rámci třídnických hodin a v rámci výuky předmětu společenské vědy.

Pro sběr údajů jsem zvolila jako výzkumný nástroj depistážní dotazník, který jsem převzala od Michala Koláře (příloha č. 4, Bolest šikanování, Portál, Praha 2005) a upravila do podoby vyhovující podmínkám mnou prováděného šetření. Tento dotazník je součástí práce v příloze. Na Základní škole v Českém Meziříčí, ve Vamberku a v Rychnově nad

Kněžnou jsem jej prezentovala osobně s krátkým předvýkladem. V něm jsem žáky seznámila s účelem dotazníkového šetření, dotázala jsem se jich na to, zda vědí co znamená slovo šikana a šikanování, zda znají způsoby šikanování. Poté jsem jim rozdala dotazník a požádala je o to, aby každý sám za sebe a to anonymně, dotazník vyplnil. V případě, že by při vyplňování dotazníku měli žáci jakékoliv dotazy, mohli se mě obrátit. Na Základní škole v Dobrušce, ve Slatině nad Zdobnicí a v Javornici mi vyšli vstříc natolik, že v rámci posledních hodin zmiňovaných předmětů jej žákům zadali sami.

V dotazníku o dvaceti položkách byly použity zejména otázky polouzavřené, v menší míře pak otázky otevřené (počet odpovědí se zde neshoduje s počtem respondentů, protože někteří uváděli více možností) a uzavřené. Vyplňování dotazníků žákům trvalo cca 20 minut.

Výsledky zmiňovaného dotazníku jsem vyhodnotila z části za využití metod kvantitativních (údaje jsem zanesla do tabulek a vyjádřila je číselně, součtem a procentuálně) v případech vyhodnocení prožitků respondentů, ke kterým se nemůžeme dostat číselným měřením jsem volila výzkumný postup kvalitativní.

Jak jsem již uvedla cílem praktické části práce bylo najít odpovědi na položené otázky týkající se problematiky šikany, tyto odpovědi zadokumentovat a následně zpracovat tak, aby bylo možné výsledky vyhodnotit a provést komparaci. Na počátku mého výzkumu stála otázka zda na základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou existuje šikana a pokud ano, zda je nějaký rozdíl v šikaně na základních školách městských či vesnických. Hledala jsem proto odpovědi na otázky kolik žáků se s projevy šikany za konkrétní období setkalo, jaké je rozvrstvení, respektive jaký je poměr aktérů šikany (agresor, oběť), kdo častěji šikanuje, zda chlapci či dívky, kolik agresorů zpravidla bývá, jak často k šikaně dochází, jak se jednotliví aktéři šikany cítí, co prožívají a jak si šikanu vysvětlují, kde k šikaně nejčastěji dochází, pokud jsou oběťmi šikany, zda o tom někomu řekli a komu, jestli jim dotyčný pomohl, případně co mu doporučil udělat. K zodpovězení těchto otázek jsem zvolila modifikaci dotazníku Michala Koláře.

Ke každé otázce jsem stanovila několik hypotéz (H). Při jejich formulaci jsem vycházela z výsledků výzkumu prováděného Dr. Kolářem (výsledky úvodního šetření projektu MIŠ), z výsledků výzkumů prováděného autory z Univerzity v Hradci Králové a z odborné literatury k tomuto tématu.

1. Byl - byla jsi v době od 1. ledna 2008 do dnešního dne svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy ?

H1 Předpokládám, že více jak 44 % respondentů - žáků uvede, že ve sledovaném období bylo svědkem šikany .

H2 Předpokládám, že ve výskytu šikany budou rozdíly mezi školami městskými a venkovskými.

2. V době od 1. ledna 2008 do dnešního dne ubližoval nebo ubližuje někdo ve škole tobě?

H1 Předpokládám, že více jako 40% respondentů - žáků uvede, že ve sledovaném období bylo šikanováno

H2 Předpokládám, že budou rozdíly mezi školami městskými a venkovskými, kdy školy venkovské budou vykazovat méně obětí

3. Pokud ti ubližují, jak ?

H1 Předpokládám, že nejčastější formou šikanování je posmívání, pomluvy a nadávky.

H2 Předpokládám, že nejčastější formou fyzické šikany je fackování či kopání.

H3 Předpokládám, že ve formách šikanování nebude mezi městskými a vesnickými školami rozdíl.

4. Proč ti ubližují, nebo co si myslíš, že je vede k tomu, aby ti ubližovali ?

H1 Předpokládám, že převažující odpovědí bude fyzický vzhled, jinakost - odlišnost od ostatních

H2 Předpokládám že v tomto nebude rozdíl mezi školami městskými a vesnickými

5. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno (téměř každý den, téměř každý týden, asi jednou do měsíce)

H1 Předpokládám, že z hlediska četnosti budou oběti uvádět, že jsou šikanovány téměř každý týden.

H2 Předpokládám, že z hlediska četnosti bude rozdíl mezi školami městskými a vesnickými, kdy u městských škol bude šikanování častější

6. Kde se to děje ?

H1 Předpokládám, že nejčastějším místem kde se šikana odehrává je třída.

H2 Předpokládám, že v místě kde se šikana odehrává nebudou rozdíly mezi školami městskými a venkovskými.

7. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec nebo dívka ? Kolik je těch, kteří ti ubližují ?

H1 Předpokládám, že tím kdo častěji ubližuje jsou chlapci než dívky.

H2 Předpokládám, že nejčastěji je agresor jeden či dva

H3 Předpokládám, že mezi školami městskými a vesnickými v tom kdo častěji ubližuje nebude rozdíl. Předpokládám, že častěji bude agresorem chlapec, jeden.

8. Jak jsi se cítil - cítila (co jsi prožíval - prožívala), když ti ubližovali ?

H1 Předpokládám, že nejčastější odpovědí na to jak se oběť cítila byl strach a ponížení.

H2 Předpokládám, že v tomto nebude mezi školami městskými a vesnickými rozdíl.

9. Řekl - řekla jsi o tom někomu ? Pokud ano, tak komu ?

H1 Předpokládám, že téměř polovina šikanovaných dětí se nikomu s touto zkušeností nesvěřila.

H2 Předpokládám, že pokud se šikanované děti svěřily, tak tím komu to řekly jsou rodiče, učitel a kamarádi.

H3 Předpokládám, že ze všech obětí, které se svěřily, převažovaly dívky.

H4 Předpokládám, že mezi školami městskými a vesnickými bude rozdíl v tom, že na vesnických školách se ve větší míře s touto zkušeností oběti nikomu nesvěří.

H5 Předpokládám, že pokud se oběti někomu s touto zkušeností svěří, tak mezi městskými a vesnickými školami v tom komu, rozdíl nebude. Mezi těmi, kteří to sdělili, byly častěji dívky.

10. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl - řekla ?

H1 Předpokládám, že ve více než polovině případů se dostala šikanovanému pomoc.

H2 Předpokládám, že pokud je o pomoc, tak mezi školami městskými a vesnickými nebude podstatný rozdíl, převažovat bude to, že jim bylo pomoheno.

11. Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele ?

H1 Předpokládám, že více než polovina dotázaných respondentů - žáků uvede, že ano.

H2 Předpokládám, že nebude rozdíl mezi školami městskými a venkovskými, kde převažující odpovědí bude ano.

12. Řekli jsi o tom, že ti někdo ubližuje rodičům ?

H1 Předpokládám, že převažující odpovědí na tuto otázku bude ano.

H2 Předpokládám, že v nebude rozdíl mezi městskými a venkovskými školami, kdy převažovat bude odpověď ano.

13. Kdo si myslíš, že by ti nejvíce mohl pomoci a jak ?

H1 Předpokládám, že tím, kdo by žákům nejvíce pomohl budou rodiče, učitelé, kamarádi.

H2 Předpokládám, že v odpovědích na tento bod nebude mezi školami městskými a vesnickými rozdíl. Případný rozdíl by mohl být v pořadí těch, kteří nejvíce pomohou.

H3 Předpokládám, že nejčastějším způsobem jak šikanovanému pomoci bude uvedeno potrestání agresora.

H4 Předpokládám, že v představě způsobu jak šikanovanému pomoci nebude mezi městskými a vesnickými školami rozdíl.

14. Řekl ti někdo jak v případě šikany postupovat ? Pokud ano, tak jak ?

H1 Předpokládám, že ve více než 50 % dotázaných žáků uvede, že ano.

H2 Předpokládám, že v tomto nebude rozdíl mezi školami městskými a venkovskými

H3 Předpokládám, že nečastějším způsobem jak proti šikaně postupovat je říci to někomu dospělému - rodiči, učiteli, policii)

H4 Předpokládám, že v tomto postupu nebude rozdíl mezi městskými a venkovskými školami.

15. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval ?

H1 Předpokládám, že pachatel šikany podle více jak poloviny odpovědí respondentů - žáků nebyl potrestán

H2 Předpokládám, že nebude rozdíl mezi školami městskými a venkovskými co do potrestání pachatele, převažující odpovědí bude, že nebyl potrestán.

16. Zkusil - zkusila jsi se bránit ?

H1 Předpokládám, že více jak polovina obětí šikany se zkoušela bránit.

H2 Předpokládám, že nebude rozdílu mezi oběťmi šikany ze škol městských a vesnických, tedy, že více jak polovina obětí šikany se zkoušela bránit.

17. Jsi sám - sama, komu ve třídě nebo ve škole ubližují ?

H1 Předpokládám, že respondenti - žáci uvedou, že nejsou sami, komu je ve škole ubližováno.

H2 Předpokládám, že nebude rozdíl mezi tím, že žáci - respondenti z městských a vesnických škol vyjádří shodně nesouhlas s tím, že by byli samotní, kterým je ve škole ubližováno.

18. Ty sám - sama, jsi taky někdy (v době od 1. ledna 2008 do dnešního dne) někomu ubližoval - ubližovala ?

H1 Předpokládám, že ze všech dotázaných respondentů - žáků nejméně 5 z nich uvede, že též někomu ubližovali

H2 Předpokládám, že bude rozdíl mezi školami městskými a vesnickými co do počtu žáků, kteří uvedou, že šikanovali.

19. V případě, že ano, jaké jsi měl - měla při tom pocity ?

H1 Předpokládám, že nejčastější pocity, jež prožívali agresoři při šikánování druhých budou příjemné, budou to pocity uspokojení.

H2 Předpokládám, že v tom co prožívají agresoři při šikánování nebude mezi školami městskými a vesnickými žádný rozdíl.

3.2 Interpretace výsledků

V této kapitole prezentuji výsledky svého výzkumu - vyhodnocení dotazníku, včetně jejich zpracování a zanesení do tabulek a vlastního komentáře k jednotlivým položkám.

1. Byl - byla jsi v době od 1. ledna 2008 do dnešního dne svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy ?

	ZŠ Rychnov n. Kn.	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM
ANO	25	17	20	62 (47,70 %)
z toho dívky	13	12	14	62,90 %
z toho chlapci	12	5	6	37,10 %
NE	23	22	23	68 (52,30 %)
z toho dívky	10	13	5	41,20 %
z toho chlapci	13	9	18	58,80 %
CELKEM	48	39	43	130

Na tuto uzavřenou otázku se dvěma variantami odpovědí ANO a NE odpovídali všichni oslovení žáci z jedné sedmé a jedné osmé třídy.

Za Základní školu v Rychnově nad Kněžnou se zúčastnilo 48 žáků - respondentů, za Základní školu ve Vamberku se zúčastnilo 39 žáků - respondentů a za Základní školu v Dobrušce se zúčastnilo 43 žáků - respondentů. Celkem jsou tedy městské školy zastoupeny 130 žáky - respondenty.

Z celkového množství dotázaných žáků jich na položenou otázku kladně odpovědělo 62, což představuje 47,70%. Záporně odpovědělo 68 žáků, což představuje 52,30%.

Z počtu 62 kladných odpovědí je 39 odpovědí dívek, což představuje 62,90% a 23 odpovědí chlapců, což představuje 37,10%.

Z počtu 68 záporných odpovědí je 28 odpovědí dívek, což představuje 41,20% a 40 odpovědí chlapců, což představuje 58,80%.

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	CELKEM
ANO	22	12	23	57 (50,90 %)
z toho dívky	12	5	17	59,70 %
z toho chlapci	10	7	6	40,30 %
NE	13	26	16	55 (49,10 %)
z toho dívky	6	10	9	45,50 %
z toho chlapci	7	16	7	54,50 %
CELKEM	35	38	39	112

Za Základní školu v Javornici se zúčastnilo 35 žáků - respondentů, za Základní školu ve Slatině nad Zdobnicí se zúčastnilo 38 žáků - respondentů a za Základní školu v Českém Meziříčí se zúčastnilo 39 žáků - respondentů. Celkem jsou tedy vesnické školy zastoupeny 112 žáky - respondenty.

Z celkového množství dotázaných žáků jich na položenou otázku kladně odpovědělo 57, což představuje 50,90%. Záporně odpovědělo 55 žáků, což představuje 49,10%.

Z počtu 57 kladných odpovědí je 34 odpovědí dívek, což představuje 59,70% a 23 odpovědí chlapců, což představuje 40,30%.

Z počtu 55 záporných odpovědí je 25 odpovědí dívek, což představuje 45,50% a 30 odpovědí chlapců, což představuje 54,50%.

Na zkoumaných ZŠ městských a vesnických škola existuje. Více jak 49% respondentů - žáků z obou výzkumných skupin (městských a vesnických) bylo v období od ledna 2008 do dnešního dne (doby kdy jim byl zadán dotazník) svědkem toho, že je ubližováno jejich spolužákovi jinými spolužáky. Konkrétně z celkového počtu 242 odpovědí (130 městské ZŠ a 112 vesnické ZŠ) bylo 119 odpovědí kladných, což je 49 %.

Porovnáme-li mezi sebou školy městské a vesnické, tak zjistíme, že 62 žáků městských škol, což představuje 52% bylo za sledované období svědkem toho, že je ubližováno jejich spolužákovi jinými spolužáky ze školy. Za stejné období v případě vesnických škol to bylo 57 žáků, což představuje 48%. Mezi školami městskými a vesnickými jsem zaznamenala rozdíl, kdy více žáků v městských školách bylo svědkem toho, že je ubližováno jejich spolužákovi.

2. V době od 1. ledna 2008 do dnešního dne ubližoval nebo ubližuje někdo ve škole tobě?

	ZŠ Rychnov n. Kn.	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM
ANO	11	11	9	31 (23,80 %)
z toho dívky	7	7	7	67,70 %
z toho chlapci	4	4	2	32,30 %
NE	37	28	34	99 (76,20 %)
z toho dívky	16	18	12	46,50 %
z toho chlapci	21	10	22	53,50 %
CELKEM	48	39	43	130

Z celkového množství dotázaných žáků (130 respondentů) jich na položenou otázku, tedy, že jim je ve škole ubližováno, kladně odpovědělo 31, což představuje 23,80%. Záporně, tedy, že jim nikdo neubližuje, odpovědělo 99 žáků, což představuje 76,20%.

Z počtu 31 kladných odpovědí je 21 odpovědí dívek, což představuje 67,70% a 10 odpovědí chlapců, což představuje 32,30%.

Z počtu 99 záporných odpovědí je 46 odpovědí dívek, což představuje 46,50% a 53 odpovědí chlapců, což představuje 53,50%.

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	CELKEM
ANO	4	3	16	23 (20,50 %)
z toho dívky	2	1	10	56,50 %
z toho chlapci	2	2	6	43,50 %
NE	31	35	23	89 (79,50 %)
z toho dívky	15	14	16	50,60 %
z toho chlapci	16	21	7	49,40 %
CELKEM	35	38	39	112

Z celkového množství dotázaných žáků jich na položenou otázku, tedy, že jim je ve škole ubližováno, kladně odpovědělo 23, což představuje 20,50%. Záporně odpovědělo 89 žáků, což představuje 79,50%.

Z počtu 23 kladných odpovědí je 13 odpovědí dívek, což představuje 56,50% a 10 odpovědí chlapců, což představuje 43,50%.

Z počtu 89 záporných odpovědí je 45 odpovědí dívek, což představuje 50,60% a 37 odpovědí chlapců, což představuje 49,40%.

Z celkového počtu 242 odpovědí (130 ZŠ městské, 112 ZŠ vesnické) odpovědělo na otázku zda jim za sledované období někdo ve škole ubližoval takto : kladně 54 respondentů, což představuje 22%. 188 respondentů - žáků, což představuje 78% odpovědělo na otázku záporně. Tedy šikanováno bylo méně jak 40% respondentů - žáků.

Porovnáním škol městských a vesnických zjistíme, že vesnické školy vykazují co do počtu méně obětí než školy městské. Z 54 respondentů - žáků (součet za městské a vesnické školy), kteří uvedli, že byli šikanováni jsou z 57%, tj. 31 žáky zastoupeny městské školy a ze 43%, tj. 23 žáky zastoupeny vesnické školy.

Tento výzkum (vyhodnocením získaných odpovědí žáků - respondentů městských a vesnických škol) ukázal na to, že častěji se obětí šikany stávají dívky (63%) než chlapci (37%). Porovnáme-li výsledky dotazníkového šetření škol městských a škol vesnických zjistíme, že mezi nimi není rozdíl. V obou případech těmi, kteří se stávají častěji obětí šikany jsou dívky před chlapci. ZŠ městské vykazují 67,70% obětí-dívek a 32,30% obětí-chlapců. ZŠ vesnické vykazují 56,50% obětí-dívek a 43,50% obětí-chlapců.

3. Pokud ti ubližují, jak (bylo možné zaškrtnout z vyjmenovaných, ale uvést i vlastními slovy) ?

Projevy šikanování	ZŠ Rychnov n. Kn.	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	Celkem	%
ignorování	5	1	1	7	5,90
pomluvy	7	9	3	19	16,00
posměch	11	10	4	25	21,00
nadávký	9	5	3	17	14,30
ponižování	7	7	4	18	15,10
bítí	3	3	2	8	6,70
fackování	3	0	2	5	4,20
kopání	0	1	0	1	0,80
rány pěstí	2	1	2	5	4,20
braní věcí	6	1	1	8	6,70
kupování věcí	0	0	0	0	-
dávání peněz	0	0	0	0	-
jiné způsoby	2	1	3	6	5,10
CELKEM	-	-	-	119	100

Z celkového počtu 119 odpovědí, když v několika případech respondenti uváděli více než jeden způsob ubližování, nejčastější forma ubližování, která převládá je posměch, což činí 21% (25 odpovědí), dále pak pomluvy, což činí 16% (19 odpovědí), ponižování, což činí 15,10 % (18 odpovědí), nadávky, což činí 14,30 % (17 odpovědí). Z fyzických projevů je to bití a braní věcí, což každé činí 6,70% (pro každý způsob 8 odpovědí).

Naopak žádný z žáků městské školy jako formu ubližování neuvedl kupování věcí a dávání peněz.

Projevy šikanování	ZŠ Javornice	Z'S Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	Celkem	%
ignorování	3	2	7	12	12,50
pomluvy	3	3	9	15	15,70
posměch	4	2	9	15	15,70
nadávky	4	2	11	17	17,70
ponižování	3	3	9	15	15,70
bití	1	0	5	6	6,20
fackování	1	1	3	5	5,20
kopání	0	0	0	0	0
rány pěstí	1	1	1	3	3,10
braní věcí	2	0	4	6	6,20
kupování věcí	1	0	1	2	2,00
dávání peněz	0	0	0	0	0
CELKEM				96	100

Z celkového počtu 96 odpovědí, když v několika případech respondenti uváděli více než jeden způsob ubližování, nejčastější forma ubližování, která převládá jsou nadávky, což činí 17,70% (17 odpovědí), dále pak pomluvy, což činí 15,70% (15 odpovědí), ponižování, což činí 15,70% (15 odpovědí), posměch, což činí 15,70% (15 odpovědí). Z fyzických projevů je to bití a braní věcí (pro každý způsob 6 odpovědí), což činí 6,20%.

Naopak žádný z žáků jako formu ubližování neuvedl kopání a dávání peněz.

Z celkového počtu 215 odpovědí (119 odpovědí škol městských a 96 odpovědí škol vesnických) 40 žáků odpovědělo že nejčastější formou šikanování je posmívání, což činí 19%, 34 žáků uvedlo pomluvy, což činí 16%, 34 žáků uvedlo nadávky, což činí 16%. Pro zajímavost na dalším místě 33 žáků uvedlo ponižování, což činí 15%.

Nejčastější formou fyzické šikany u zkoumaného vzorku z celkového počtu 215 odpovědí (119 odpovědí škol městských a 96 odpovědí škol vesnických) je bití a braní věcí, což shodně uvedlo po 14 žácích, což je 7%, fackování, uvedlo 10 žáků, což činí 5%, rány pěstí uvedlo 8 žáků, což jsou 4% a pouze 1 žák uvedl kopání, což činí 0,5%.

Mezi projevy šikanování u obětí z řad žáků městských a vesnických škol není podstatného rozdílu. Nejčastějšími projevy u obou zkoumaných skupin jsou posměch, pomluvy, ponižování a nadávky, byť v trochu odlišném pořadí. V případě žáků - obětí městských škol je to pořadí následující : posměch (21%), pomluvy (16%), ponižování (15,10%), nadávky (14,30%). V případě žáků - obětí vesnických škol je pořadí následující : nadávky (17,70%), dále na stejném místě se shodným počtem následují posměch, pomluvy a ponižování (vše 15,70%).

4. Proč ti ubližují, nebo co si myslíš, že je vede k tomu, aby ti ubližovali ?

Jedná se o otevřenou otázku. Při vyhodnocení dotazníku u této otázky nebyly odpovědi formulovány do tabulky, ale pro autentičnost byly všechny odpovědi jednotlivých respondentů přepsány tak, jak byly získány. Některé z obětí šikany uváděly důvody toho, proč si myslí, že je jim ubližováno obšírněji, jiné se vyjádřily stručně. Ve dvou případech se vyskytla i odpověď „nevím“. Níže uvedené odpovědi zachycují vyjádření všech obětí šikany jak z městských, tak i z vesnických škol (celkem dívky - 34 obětí šikany, celkem chlapci - 20 obětí šikany).

Odpovědi dívek na tuto otázku jsou následující (doslovná citace z dotazníků, číslo v závorce za výrazem představuje kolikrát se podobný výrok objevil v dotazníku) :

- domnívám se, že je to proto, že nejsem tak hezká a populární jako jiné holky
- jsem jiná než holky z naší třídy a jim to vadí (7x)
- nosím jiné oblečení než holky, není to moderní
- zřejmě se tím pokládají za dospělé
- protože vědí, že se neumím bránit (2x)
- asi chtějí zamachrovat (5x)
- chtějí dělat legraci pro ostatní
- aby dokázali, že jsou machři i když vědí, že jsou out
- dělají ramena před ostatními, chtějí se tak ukázat a vytáhnout jak jsou silní
- nejsem oblíbená, měla jsem anorexii a brala prášky
- asi proto, že nejsem moc hezká (4x)
- protože oni samy mají doma problémy a nevědí jak je řešit
- nevím
- dělají to pro zábavu (4x)
- protože mají ve škole problémy s učením a kázní a já je nemám, tak chtějí abych je měla taky
- mám tělesnou vadu, mám jednu nohu kratší, trochu na ní pajdám a tak jsem pro ně snadný terč, protože jsem jiná než oni
- jen se vytahují před ostatními ve třídě

V případě **odpovědí chlapců** byla odpověď na tuto otázku následující (doslovná citace z dotazníků):

- je to proto, že jsem slabší a menší, snadný cíl (5x)
- rád se předvádějí, mají to za zábavu (6x)
- asi je to baví
- asi protože špatně vidím, nosím silné brýle a asi je tím nějak dráždím
- nejsem tak dobrý na sporty a nestačím jim
- nenosím značkové oblečení a nemám nejnovější mobil a tak jsem pro ně jinej
- nenávidí mě, jsem jiný vzhledově (3x)
- nevím
- protože se ve škole dobře učím a nemám problémy a oni je mají

Z výsledků provedeného dotazníkového výzkumu vyplynulo, že nejméně 21 odpovědí z řad obětí šikany, na otázku proč ti ubližují a co je případně vede k tomu,

aby ti ubližovali, obsahuje tvrzení, že jsou v něčem jiní (myšleno oběti). Jinakost, odlišnost se může týkat tělesných proporcí, fyzického vzhledu, oblečení, znalostí či dovedností. Právě tato jinakost a odlišnost od ostatních je podle obětí šikany tím převažujícím, proč jsou „objektem zájmu“ agresorů.

Ve výčtu odpovědí na tuto otázku není žádných podstatných rozdílů (snad jen ve formulaci výrazu) mezi školami městskými a vesnickými.

5. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno.

Četnost šikanování	ZŠ Rychnov n. Kn.	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	Celkem	%
téměř každý den	4	4	2	10	32,30
téměř každý týden	5	3	5	13	41,90
asi jednou do měsíce	2	4	2	8	25,80

Žáci - respondenti městských škol, kteří se stali obětí šikany v některých případech uvedli na tuto otázku více než jednu odpověď. V 41,90% (ve 13 případech) uvedli, že z hlediska četnosti jim bylo ubližováno téměř každý týden, téměř každý den v 32,30% (v 10 případech) a 25,80% (v 8 případech) jim bylo ubližováno asi jednou do měsíce.

Četnost šikanování	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	Celkem	%
téměř každý den	2	0	1	3	14,30
téměř každý týden	0	1	6	7	33,30
asi jednou do měsíce	2	2	7	11	52,40

Žáci - respondenti vesnických škol, kteří se stali obětí šikany v některých případech uvedli na tuto otázku více než jednu odpověď. V 52,40% uvedli, že z hlediska četnosti jim bylo ubližováno asi jednou do měsíce (v 11ti případech), v 33,30% jim bylo ubližováno téměř každý týden (v 7 případech) a téměř každý den jim ostatní ubližovali v 14,30% (ve 3 případech).

Z celkového počtu 52 odpovědí (žáků vesnických a městských škol) 20 žáků uvedlo, že byli šikanováni téměř každý týden, což představuje 39%, asi jednou do měsíce bylo šikanováno 19 žáků, což představuje 36%, 13 žáků uvedlo, že byli šikanováni téměř každý den, což představuje 25%.

Zaměříme-li se na to zda existují co do četnosti šikanování rozdíly mezi školami městskými a vesnickými, pak z daného průzkumu vyplývá, že ano. Ti kteří se stali obětí šikany na městských školách jsou šikanováni téměř každý týden (41,90%). Naopak ti, kteří se stali obětí šikany na vesnických školách jsou šikanováni asi jednou do měsíce (52,40%).

6. Kde se to děje ? (kde dochází k šikanování)

	ZŠ Rychnov n. Kn.	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	Celkem	%
ve třídě	8	9	8	25	29,10
na chodbě	6	7	2	15	17,40
v šatně	5	5	2	12	14,00
na WC	4	4	3	11	12,80
na hřišti	-	5	1	6	7,00
cestou do školy či ze školy	9	3	4	16	18,60
jinde	0	0	1	1	1,10
Celkem	32	33	21	86	100

Žáci, kteří se stali obětí šikany v některých případech uvedli na tuto otázku více než jednu odpověď.

Žáci - respondenti z městských škol v 25 případech, což představuje 29,10%, uvedli, že nejčastějším místem, kde k šikaně dochází je třída, v 16 případech, což představuje 18,60% je to cestou do školy či ze školy, v 15 případech, což je 17,40% k ní dochází na chodbě, ve 12 případech představující 14% je místem šikanování šatna, dále pak ve 12,80%, což je 11 případů je to na WC.

Jeden ze žáků uvedl i jiné místo, kde byl zasažen šikanou, než bylo výše uvedeno a to konkrétně ve školní jídelně.

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Mezíříčí	Celkem	%
ve třídě	4	3	9	16	34,10
na chodbě	2	0	4	6	12,80
v šatně	4	0	0	4	8,50
na WC	4	0	5	9	19,10
na hřišti	0	2	3	5	10,60
cestou do školy či ze školy	2	2	3	7	14,90
Celkem	16	7	24	47	100

Žáci, kteří se stali obětí šikany v některých případech uvedli na tuto otázku více než jednu odpověď.

Žáci - respondenti vesnických škol v 16 případech, což představuje 34,10% uvedli, že nejčastějším místem, kde k šikaně dochází je třída, v 9 případech, představující 19,10% je dalším častým místem WC, v 7 případech, což představuje 14,90% je to pak cestou do školy či ze školy, v 6 případech pak respondenti označili chodbu, což zaujímá 12,80%, v 5 případech představující 10,60% hřiště a ve 4 případech, což představuje 8,50% uvedli šatnu.

Z celkového počtu 133 odpovědí (žáků městských a vesnických škol) 41 označilo za místo, kde se šikana nejčastěji odehrává třídu (31%), 23 označilo za místo cestu do školy či ze školy (17%), Třetím častým místem, 21 odpovědí, kde se šikana odehrává je chodba (16%). Ve 20 odpovědích se šikana odehrává na WC (15%).

Srovnáním údajů od žáků městských škol a údajů od žáků vesnických škol podstatných rozdílů v nejčastějších místech kde se šikana odehrává neshledáme. V případě nejčastějších odpovědí u žáků městských škol je tím místem třída (29,10%), pak následuje šikanování cestou do školy či ze školy (18,60%), na chodbě (17,40%) a v šatně (14%). U žáků vesnických škol tou nejčastější odpovědí, kde se šikana odehrává, je třída (34,10%), následuje WC (19,10%), cestou do školy či ze školy(14,90%) a na chodbě (12,80%).

7. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec nebo dívka ? Kolik je těch, kteří ti ubližují ?

	ZŠ Rychnov n. Kn.	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM
CHLAPEC				37 odpovědí (88 %)
1	7	4	6	17
2	5	2	4	11
3	2	2	3	7
více než 3 chlapci	0	1	1	2
DÍVKA				5 odpovědí (12 %)
1	3	0	0	3
2	0	0	0	0
3	0	0	0	0
více než 3 dívky	0	2	0	2

Z celkového počtu 31 osob (viz. tabulka č. 2), které se staly obětí šikany v městských školách odpovědělo na otázku kdo jim ubližoval, zda chlapec či dívka následujícím způsobem : nejčastěji a to až 17x uváděli, že tím kdo jim ubližoval byl jeden chlapec, 11x uváděli, že to byli chlapci nejméně dva a 7x uváděli, že to byli chlapci nejméně tři. Dále pak uváděli, že 3x byla agresorem i samotná dívka a 2x pak uvedli, že to byly více než tři dívky.

Nutno poznamenat, že některé z obětí šikany na tuto otázku uvedly více odpovědí. Z celkového počtu odpovědí (42 odpovědí) byl v 37, což představuje 88% agresorem chlapec, v 5, což představuje 12% byla agresorem dívka.

Ze 42 odpovědí jich 20, což představuje 47 % uvedlo, že agresor byl jeden, 11 odpovědí, což představuje 26% uvedlo, že agresori byli dva, 7 odpovědí, což představuje 17% uvedlo, že agresori byli tři a 4 odpovědi, což představuje 10% uvedly, že agresorů bylo více než 3.

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	CELKEM
CHLAPEC				17 odpovědí (65 %)
1	2	2	5	9
2	0	1	3	4
3	1	0	1	2
více než 3 chlapci	2	0	0	2
DÍVKA				9 odpovědí (35 %)
1	0	0	7	7
2	0	0	1	1
3	0	0	1	1
více než 3 dívky	0	0	0	0

Z celkového počtu 23 osob (viz. tabulka č. 2), které se staly obětí šikany ve vesnických školách odpovědělo na otázku kdo jim ubližoval, zda chlapec či dívka následujícím způsobem : nejčastěji a to až 9x uváděli, že tím kdo jim ubližoval byl jeden chlapec, 7x uváděli, že to byla jedna dívka, 4x uváděli, že to byli chlapci nejméně dva a 2x uváděli, že to byli chlapci nejméně tři a více než tři.

Nutno poznamenat, že některé z obětí šikany na tuto otázku uvedly více odpovědí. Z celkového počtu odpovědí (26 odpovědí) byl v 17, což představuje 65% agresorem chlapec, v 9, což představuje 35% byla agresorem dívka.

Z 26 odpovědí žáků vesnických škol jich 16, což představuje 62% uvedlo, že agresor byl jeden, 5 odpovědí, což představuje 19% uvedlo, že agresori byli dva, 3 odpovědi, což představuje 12% uvedly, že agresori byli tři a 2 odpovědi, což představuje 7% uvedly, že agresorů bylo více než 3.

Z celkového počtu žáků (městských a vesnických škol), kteří se stali obětí šikany bylo zjištěno, že nejčastějším agresorem je z 79% chlapec. Dívky šikanují v menším měřítku, v 21%.

Z celkového provedeného výzkumu plyne, že z počtu 54 odpovědí (městských a vesnických škol), jež jako šikanujícího označilo chlapce, jím v 26 případech (48%) byl chlapec jeden, v 15 případech (28%) byli chlapci dva, v 9 případech (17%) byli chlapci tři a ve 4 případech (7%) to byli více než tři chlapci.

Z provedeného výzkumu plyne, že z počtu 14 odpovědí (městských a vesnických škol), jež jako šikanujícího označilo dívku, jím v 10 případech (72%) byla dívka jedna, v 1 případě (7%) byly dívky dvě, v 1 případě (7%) byly dívky tři a ve 2 případech (14%) to byly více než tři dívky.

Výsledky výzkumu na městských školách ukazují že nejčastěji je agresorem jeden chlapec, stejné je to i z výsledků výzkumu na vesnických školách. Tím, kdo je nečastějším agresorem je jeden chlapec. Tedy mezi školami městskými a vesnickými v tomto není rozdíl.

8. Jak jsi se cítil - cítila (co jsi prožíval - prožívala), když ti ubližovali ?

Při vyhodnocení dotazníku u této otázky nebyly odpovědi formulovány do tabulky, ale pro autentičnost byly odpovědi jednotlivých respondentů přepsány tak, jak byly získány. Některé z obětí šikany popisovaly své pocity obšírněji (více výrazy), jiné se vyjádřily stručně, jednoslovně. Žádný z žáků - obětí ve své odpovědi neuvedl „nevím“. Každý danou situaci nějak prožíval, kdy jsou pro zajímavost od sebe odlišeny pocity dívek a chlapců. Níže uvedené odpovědi zachycují vyjádření všech obětí šikany jak z městských, tak i z vesnických škol (celkem dívky - 34 obětí šikany, celkem chlapci - 20 obětí šikany).

Odpovědi dívek na tuto otázku jsou následující (doslovná citace z dotazníků, číslo v závorce za výrazem představuje kolikrát se podobný výrok objevil v dotazníku) :

- jako bezcenná, malá věc, kterou si chlapci půjčují mezi sebou, aby si s ní mohli hrát
- nelíbilo se mi to, ale oni toho po chvíli nechají a je to zas v pohodě, takže mi vlastně neubližují
- mizerně a měla jsem dost strach (14x)
- měla jsem strach a nechtěla jsem chodit do školy, doma jsem hodně brečela
- příjemné to nebylo, to nelze popsat, nikomu bych to nepřála (5x)
- nebylo mi moc dobře po těle, ponížilo mě to
- prožívala jsem ponížení, lítost, sebekritiku, smutek a trapnost
- dost mě to ponížilo, připadala jsem si k ničemu
- prožívala jsem ponížení (7x)
- byla jsem bezmocná (2x)

Odpovědi chlapců na tuto otázku jsou následující (doslovná citace z dotazníků, číslo v závorce za výrazem představuje kolikrát se podobný výrok objevil v dotazníku) :

- měl jsem strach, cítil jsem se divně
- strašně, špatně
- trapně, chtěl jsem být někdo jiný,
- ponížene (8x)
- cítil jsem bolest a nenávisť (6x)
- dost mě to bolelo
- nedá se to popsat, bylo mi zle
- byl jsem bezmocný a nevěděl kudy kam, kdo mi pomůže, nevěřil jsem nikomu

Z výsledků provedeného dotazníkového výzkumu vyplynulo, že nejméně 21 odpovědí obětí šikany, v případě kdy jim bylo ubližováno prožívalo ponížení, nejméně 17 z nich prožívalo strach.

Z dotazníkového šetření mezi žáky městských a vesnických škol vyplynulo, že převažujícími pocity obětí v případě šikany byly ponížení a strach. Tyto pocity jako převažující jsou shodné jak pro městské, tak i vesnické školy.

9. Řekl - řekla jsi o tom někomu ?

	ZŠ Rychnov n. Kn.	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM	%
ANO	dívky 5 chlapci 1	dívky 6 chlapci 1	dívky 6 chlapci 1	dívky 17 chlapci 3	65
KOMU	3x rodičům 2x učiteli	5x rodičům 2x učiteli	3x rodičům 1x učiteli 3x kamarádovi	11x rodičům 5x učiteli 3x kamarádovi	55 25 15
NE	dívky 2 chlapci 3	dívky 1 chlapci 3	dívky 1 chlapci 1	dívky 4 chlapci 7	35

Žáci - respondenti městských škol v postavení obětí šikany na otázku zda o tom, že jsou šikanováni někomu řekli ve 20 případech (65%) uvedli, že ano. V 11 případech (35%) uvedli, že ne.

Nejčastějšími osobami, kterým to řekli jsou rodiče (11 případů, což je 55%) , dále pak učitelé (5 případů, což je 25%) a kamarádi (3 případy, což je 15%). Dále jak můžeme vidět jsou dívky sdílnější a svěřují se více než chlapci (17 případů) než chlapci (3 případy).

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	CELKEM	%
ANO	dívky 1 chlapci 0	dívky 1 chlapci 1	dívky 4 chlapci 2	dívky 6 chlapci 3	39
KOMU	1x rodičům	2x kamarádovi	3x rodičům 2x učiteli 1x sestře	4x rodičům 2x učiteli 2x kamarádovi 1x sestře	44 22 22 12
NE	dívky 1 chlapci 2	dívky 0 chlapci 1	dívky 6 chlapci 4	dívky 7 chlapci 7	61

Žáci - respondenti vesnických škol v postavení oběti šikany na otázku zda o tom, že jsou šikanováni někomu řekli v 9 případech (39%) uvedli, že ano. Ve 14 případech (61%) uvedli, že ne.

Nejčastějšími osobami, kterým to řekli jsou rodiče (4 případy, což je 44%) , dále pak učitelé a kamarádi (shodně po 2 případech, což je 22%) a sestře (1 případ, což je 12%). Dále jak můžeme vidět jsou dívky sdílnější a svěřují se více (6 případů) než chlapci (3 případy).

Z celkového počtu 54 odpovědí (žáci městských i vesnických škol) je zřejmé, že v 46% (což je 25 odpovědí) se děti s touto zkušeností nikomu nesevěřily. V 54% (což je 29 odpovědí) se děti s touto zkušeností svěřily.

Dle svých odpovědí (celkem 29 kladných odpovědí žáků škol městských a vesnických) se děti nejčastěji svěřily rodičům (15 případů, což je 52%), učitelů (7 případů, což je 25%), kamarádům (5 případů, což je 18%).

Porovnáním výsledků mezi školami městskými a vesnickými vidíme, že žáci z městských škol jsou přece jen sdílnější a s tím, že jsou šikanováni se svěřili (ANO 20 žáků, NE 11 žáků). V případě žáků vesnických škol tomu bylo naopak, žáci se spíše se šikanováním nesevěřili (ANO 9 žáků, NE 14 žáků). Pokud se však žáci z městských i vesnických škol rozhodli a svěřili se, pak nejčastěji volili rodiče, učitele a kamarády. V tomto není mezi školami rozdíl. Rovněž tak shodný je poměr v tom, že dívky jsou přece jen sdílnější a svěřují se více než chlapci.

10. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl - řekla ?

	ZŠ Rychnov n. Kn.	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM	%
ANO	dívky 2	dívky 4	dívky 1	dívky 7	45
	chlapi 0	chlapi 1	chlapi 1	chlapi 2	
NE	dívky 2	dívky 2	dívky 5	dívky 9	45
	chlapi 0	chlapi 0	chlapi 0	chlapi 0	
BEZ ODPOVĚDI	dívky 1	dívky 0	dívky 0	dívky 1	10
	chlapi 1	chlapi 0	chlapi 0	chlapi 1	

Ten, komu se šikanovaný, z žáků - respondentů městských škol s tímto problémem svěřil, mu v 45%, což představuje 9 případů pomohl. V 9 případech, což představuje 45% šikanovanému nikdo nepomohl. Ve 2 případech, což představuje 10% zůstala tato otázka respondenty nezodpovězena.

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	CELKEM	%
ANO	dívky 1	dívky 1	dívky 3	dívky 5	78
	chlapani 0	chlapani 1	chlapani 1	chlapani 2	
NE	dívky 0	dívky 0	dívky 1	dívky 1	11
	chlapani 0	chlapani 0	chlapani 0	chlapani 0	
BEZ ODPOVĚDI	dívky 0	dívky 0	dívky 0	dívky 0	11
	chlapani 0	chlapani 0	chlapani 1	chlapani 1	

Ten, komu se šikanovaný, z žáků - respondentů vesnických škol s tímto problémem svěřil, mu v 78%, což představuje 7 případů pomohl. V 1 případě, což představuje 11% šikanovanému nikdo nepomohl. V 1 případě, což představuje 11% zůstala tato otázka respondenty nezodpovězena.

Z výzkumu plyne, že pokud se děti (souhrn městských a vesnických škol) svěřily s tím, že jsou šikanováni, tak jim v 56% ten dotyčný pomohl, ve 34% jim nepomohl a 10% žáků na tuto otázku neodpovědělo.

Srovnáme-li výsledky výzkumů z městských škol s výsledky ze škol vesnických, pak vidíme, že v tomto ukazateli není mezi školama rozdíl. V obou případech, pokud se žáci někomu svěřili s tím, že jsou šikanováni, jim ve většině případů bylo pomoheno.

11. Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele ?

	ZŠ Rychnov n. Kn.	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM	%
ANO	34	30	21	85	65,40
DÍVKY	19	21	12	52	61
CHLAPCI	15	9	9	33	39
NE	14	9	22	45	34,60
DÍVKY	4	4	7	15	33
CHLAPCI	10	5	15	30	70
BEZ ODPOVĚDI	0	0	0	0	0

Na dotaz, zda je dobrý nápad požádat o pomoc učitele, odpověděli kladně všichni žáci - respondenti z městských škol (z počtu 130 žáků) v 85 případech, což představuje 65,40% . Ve 45 případech, což představuje 34,60%, uvedli respondenti odpověď zápornou.

Ze všech 85 kladných odpovědí bylo 52 odpovědí dívek (61%) a 33 odpovědí chlapců (39%).

Ze všech 45 záporných odpovědí bylo 15 odpovědí dívek (33%) a 30 odpovědí chlapců (70%).

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	CELKEM	%
ANO	25	26	23	74	66
DÍVKY	17	13	20	50	68
CHLAPCI	8	13	3	24	32
NE	8	12	15	35	31,30
DÍVKY	1	2	8	11	31
CHLAPCI	7	10	7	24	69
BEZ ODPOVĚDI	2	0	1	3	2,70

Na dotaz, zda je dobrý nápad požádat o pomoc učitele, odpověděli kladně všichni žáci - respondenti z vesnických škol (z počtu 112 žáků) v 74 případech, což představuje 66% . Ve 35 případech, což představuje 31,30%, uvedli respondenti odpověď zápornou. Ve 3 případech, což představuje 2,70% respondenti (chlapci) neodpověděli vůbec.

Ze všech 74 kladných odpovědí bylo 50 odpovědí dívek (68%) a 24 odpovědí chlapců (32%).

Ze všech 35 záporných odpovědí bylo 11 odpovědí dívek (31%) a 24 odpovědí chlapců (69%).

Ze všech získaných odpovědí (žáků městských i vesnických škol) bylo zjištěno, že z 66% je dobrý nápad požádat o pomoc v případě šikany učitele, z 33% to dobrý nápad není a 1% žáků na tuto otázku neodpovědělo.

Porovnáním odpovědí městských škol a vesnických škol zjistíme, že v obou případech převažuje kladná odpověď nad zápornou, tedy, že je dobrý nápad v případě šikany požádat o pomoc učitele. Tedy v odpovědích není mezi školami městskými a vesnickými rozdíl

12. Řekl - řekla jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům ?

	ZŠ Rychnov n. Kn.		ZŠ Vamberk		ZŠ Dobruška		CELKEM		%
ANO	3 dívk chlapci	2 1	5 dívk chlapci	4 1	6 dívk chlapci	5 1	14 dívk chlapci	11 3	45,20
NE	8 dívk chlapci	5 3	6 dívk chlapci	3 3	2 dívk chlapci	1 1	16 dívk chlapci	9 7	51,60
BEZ ODPOVĚDI	0		0		1 dívk chlapci	1	1 dívk chlapci	1 0	3,20

Žáci - respondenti z městských škol, kteří se ocitli v roli oběti šikany na dotaz, zda o tom, že jim někdo ubližuje řekli rodičům v 45,20% (14 případů) uvedli ano, v 51,60% (16 případů) uvedli ne. Jeden z respondentů na tuto otázku neodpověděl.

	ZŠ Javornice		ZŠ Slatina n. Zd.		ZŠ České Meziříčí		CELKEM		%
ANO	1 dívk chlapci	1 0	1 dívk chlapci	0 1	4 dívk chlapci	3 1	6 dívk chlapci	4 2	26,10
NE	3 dívk chlapci	1 2	2 dívk chlapci	1 1	9 dívk chlapci	5 4	14 dívk chlapci	7 7	60,90
BEZ ODPOVĚDI	0		0		3 chlapci	3	3 dívk chlapci	0 3	13,00

Žáci - respondenti z vesnických škol, kteří se ocitli v roli oběti šikany na dotaz, zda o tom, že jim někdo ubližuje řekli rodičům v 26,10% (6 případů) uvedli ano, v 60,90% (14 případů) uvedli ne. Tři z respondentů na tuto otázku neodpověděli.

Ze všech získaných odpovědí (žáků městských i vesnických škol) bylo zjištěno, že ve 20 případech, což činí 37% to šikanovaní žáci řekli rodičům, ve 30 případech, což činí 56% to rodičům šikanovaní nesdělili a ve 4 případech, což činí 7% zůstala otázka nezodpovězena.

Porovnáním výsledků získaných z městských škol se školami vesnickými lze najít shodu v tom, že většina žáků - obětí uvedla, že rodičům neřekla o tom, že je jim někým ubližováno. Neochota sdělit to rodičům, dle výsledků výzkumu, je v případě žáků vesnických škol větší (60,90%) než u žáků městských škol (51,60%).

13. Kdo si myslíš, že by ti nejvíce mohl pomoci a jak ?

	ZŠ Rychnov n. Kn.	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM	%
rodiče	17	12	14	43	30
kamarádi	6	-	9	15	10
učitel	15	17	15	47	33
linka důvěry	-	1	-	1	1
já sám	2	-	4	6	4
policie	9	9	7	25	17
sourozenec	1	3	-	4	3
nikdo	2	-	1	3	2
bez odpovědi	-	-	9	-	-

Z celkového počtu 130 žáků - respondentů na danou otázku 9 žáků neodpovědělo. Z variant odpovědí pak byl sestaven levý sloupec. Někteří žáci na položenou otázku uvedli více odpovědí, proto procentuální vyhodnocení odpovídá počtu všech celkem uvedených odpovědí. Tedy někteří žáci uvedli, že tím, kdo by jim nejvíce pomohl by např. byli rodiče, učitel, kamarád, sourozenec. V tomto případě byly získány celkem 4 odpovědi na položenou otázku. Čísla uvedená v jednotlivých kolonkách proto představují součet takto označených odpovědí.

Celkový součet odpovědí je 144 (nepočítáno 9 dotazníků, kde odpověď u této otázky nebyla uvedena vůbec). Z těchto odpovědí plyne, že z 33% tím, kdo by šikanovaným žákům nejvíce pomohl by byl učitel, z 30% by jim byli rodiče, ze 17% policie, z 10% kamarádi, ze 4% by si šikanovaný žák pomohl sám, ze 3% by to byl sourozenec, ze 2% by to nebyl nikdo a z 1% by to byla linka důvěry.

Ke způsobu jakým by mohli vyjmenovaní šikanovanému žákovi pomoci uvádím povšechnu doslovnou citaci z dotazníků (číslo v závorce za odpovědí pak vyjadřuje kolikrát byl tento způsob v dotazníku uveden) :

- potrestali by toho kdo šikanuje (38x)
- potrestali by toho kdo šikanuje dvojkou z chování
- projednali by to s ním a jeho rodiči
- zakázali by mu se se mnou stýkat (8x)
- přeřadili by ho na jinou školu (10x)
- policie by si ho odvedla a zavřeli by ho
- učitelé by s ním nic nezmohli, nikdo by s tím nic neudělal, jen já sám si musím pomoci
- vyšetřili by to a pak by následoval trest (20x)
- kamarádi by mu pohrozili, aby mě dal pokoj
- naznačili by tomu, kdo šikanuje, že jestli nepřestane, že to oznámí ve škole (kamarádi)
- rodiče by zašli za ředitelkou školy a řešilo by se to (6x)
- dodali by mi odvalu a pomohli by mě se s tím psychicky vyrovnat (rodiče)
- rodiče by si na něj došlápli, stěžovali by si ve škole
- rodiče by mě dali do jiné školy, kde se to neděje (8x)
- nikdo mi nemůže pomoci, to musím zvládnout já sám (10x)
- s tím se musím vypořádat sám a po svém
- řešilo by se to ve třídním kolektivu

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	CELKEM	%
rodiče	10	8	9	27	22
kamarádi	12	21	13	46	36
učitel	7	5	7	19	15
linka důvěry	1	-	-	1	1
já sám	2	4	2	8	6
policie	5	-	3	8	6
sourozenec	-	1	2	3	2
nevím kdo	3	9	3	15	12

Z celkového počtu 112 žáků - respondentů na danou otázku odpověděli všichni žáci. Z variant odpovědí pak byl sestaven levý sloupec. Někteří žáci na položenou otázku uvedli více odpovědí, proto procentuální vyhodnocení odpovídá počtu všech celkem uvedených odpovědí. Tedy někteří žáci uvedli, že tím, kdo by jim nejvíce pomohl by např. byli rodiče, učitel, kamarád, sourozenec. V tomto případě byly získány celkem 4 odpovědi na položenou otázku. Čísla uvedená v jednotlivých kolonkách proto představují součet takto označených odpovědí.

Celkový součet odpovědí je 127. Z těchto odpovědí plyne, že z 36% tím, kdo by šikanovaným žákům nejvíce pomohl by byli kamarádi, z 22% by jím byli rodiče, z 15% učitel, z 12% byla odpověď nevím, z 6% by to byla policie a šikanovaný žák by si pomohl sám, ze 2% by to byl sourozenec a z 1% by to bylo prostřednictvím linky důvěry.

Ke způsobu jakým by mohli vyjmenovaní šikanovanému žákovi pomoci uvádím povšechnou doslovnou citaci z dotazníků (číslo v závorce za odpovědí pak vyjadřuje kolikrát byl tento způsob v dotazníku uveden) :

- potrestali by toho kdo šikanuje (40x)
- kamarád by to řekl ve škole poradkyni a řešilo by se to
- oznámili by to nějaké dospělé osobě nebo policii (kamarádi) (12x)
- přijela by k nám policie a vyšetřovalo by se to (4x)
- rodiče by přišli do školy za ředitelkou a všechno by řekli, řešilo by se to
- vyloučili by toho kdo šikanuje ze školy
- dostal by za šikanování trest (23x)
- rodiče by mě dali na jinou školu (5x)
- na lince důvěry by mi poradili co mám dělat
- řekli by mi ať si ho nevšímám a neprovokuju ho (kamarád)
- nikdo by mi nepomohl, to si musím vyřešit sám
- nevím kdo by mi mohl pomoci a ani nevím jak (15x)
- rodiče by si na něj stěžovali ve škole
- já vůbec nevím jak by mi kdo pomohl
- sám si musím pomoci, učitel by to nevyřešil (4x)
- mluvili bychom o tom šikanování na třídní hodině (2x)

Ze všech žáků - respondentů (městských i vesnických škol) 26% (70 odpovědí) uvedlo, že tím kdo by jim nejvíce pomohl jsou rodiče, 24% (66 odpovědí) uvedlo učitele jako toho, kdo by jim mohl nejvíce pomoci a 23% (60 odpovědí) uvedlo kamaráda.

Ze všech získaných odpovědí žáků městských i vesnických škol se ke způsobu pomoci nejméně ve 144 odpovědích vyjádřili pro různé formy potrestání. V odpovědích uváděli buď nespécifikovanou formu potrestání agresora, nebo uváděli projednání jeho jednání s rodiči a vedením školy, projednání a uložení dvojky z chování, uložení zákazu styku s obětí, přeřazení na jinou školu, předání věci k šetření na policii a následný trest za ubližování.

Srovnáme-li výsledky dotazníkového šetření městských škol s výsledky dotazníkového šetření vesnických škol, pak tou nejčastější odpovědí na otázku, kdo by jim v případě šikany nejvíce pomohl je učitel, rodič a kamarád. Odlišnosti můžeme spatřit v pořadí, respektive četnosti zvolené odpovědi. U žáků městských škol je pořadí následující, tím kdo by šikanovaným pomohl nejvíce je učitel (33%), rodiče (30%), policie (17%) a kamarádi (10%). U žáků vesnických škol je pořadí následující : kamarádi (36%), rodiče (22%), učitel (15%) a policie (6%).

Na otázku jak by mohl dotýčný šikanovanému žákovi pomoci není žádných rozdílů mezi tím co uvádí žáci městských škol a tím co uvádí žáci vesnických škol. Nejčastější odpovědí je potrestání agresora.

14. Řekl ti někdo jak v případě šikany postupovat? Pokud ano, tak jak (co ti doporučil)?

	ZŠ Rychnov n. Kn.	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM	%
ANO	37	30	25	92	70,80
NE	11	9	18	38	29,20
řici dospělému	20	-	20	40	17,60
řici učiteli	15	20	10	45	19,80
řici rodičům	27	27	12	66	28,90
volat policii	10	9	7	26	11,40
řici sourozenci	-	3	3	6	2,60
řici kamarádů	16	10	-	26	11,40
vých. poradce	-	3	-	3	1,30
ignorovat neprovokovat	6	-	-	6	2,60
nevedli	2	2	6	10	4,40

Žáci - respondenti z městských škol na otázku informovanosti o tom, jak v případě šikany postupovat v 70,80% (92 případů) uvedli, že ano. Ve 29,20% (38 případů) uvedli, že o tom informováni nebyli.

Nejčastější reakcí na to jak v případě šikany postupovat, když žáci volili často více možností je, říci to rodičům. Tato odpověď byla zmiňována celkem v 66 případech (28,90%). Další nejčastější osobou, které to říci je v 45 případech (19,80%) učitel či jiný dospělý ve 40 případech (17,60%). Ve 26 případech pak volat policii či to říci kamarádům (11,40%).

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	CELKEM	%
ANO	21	31	15	67	59,80
NE	14	7	24	45	40,20
říci dospělému	6	26	12	44	28,00
říci učiteli	16	18	9	43	27,40
říci rodičům	18	9	13	30	19,10
linka bezpečí	-	2	-	2	1,30
volat policii	7	6	-	13	8,30
říci kamarádů	9	-	-	9	5,70
ignorovat neprovokovat	8	-	6	14	8,90
neuedli	2	-	-	2	1,30

Žáci - respondenti z vesnických škol na otázku informovanosti o tom, jak v případě šikany postupovat v 59,80% (67 případů) uvedli, že ano. Ve 40,20% (45 případů) uvedli, že o tom informování nebyli.

Nejčastější reakcí na to jak v případě šikany postupovat, když žáci volili často více možností je, říci to dospělému. Tato odpověď byla zmiňována celkem ve 44 případech (28%). Další nejčastější osobou které to říci je v 43 případech (27,40%) učitel a rodič ve 30 případech (19,10%). Ve 14 případech pak žáci volili postup aktéra ignorovat a neprovokovat (8,90%).

Z celkového počtu odpovědí, žáků městských a vesnických škol, bylo zjištěno, že ve 159 případech, což činí 66% uvedli, že byli informováni o tom, jak v případě šikany postupovat. V 83 případech, což činí 34% uvedli, že informování nebyli.

Z dotazníkového šetření žáků městských a vesnických škol plyne, že nejčastějším doporučením jak v případě výskytu šikany postupovat je v 26% říci to rodičům (96 odpovědí), v 24% učitel (88 odpovědí), v 23% kterémukoliv dospělému (84 odpovědí) a v 11% policii (39 odpovědí).

Porovnáme-li výsledky získané dotazníkovým výzkumem u městských a vesnických škol, pak zjistíme, že v obou případech převažuje informovanost žáků jak v případě šikany postupovat, před neinformovaností. V případě městských škol si lze povšimnout, že rozdíl mezi odpovědí ano, byl jsem informován o tom, jak v případě šikany postupovat a odpovědí ne, nikdo mi neřekl, co mám v případě šikany dělat je zcela

markantní. Rovněž tak doporučení co v takovém případě dělat se u obou zkoumaných skupin zúžil na sdělení kterémukoliv dospělému, učiteli či rodičům. To v čem se městské školy liší od škol vesnických je pořadí osob. U městských škol převažuje říci to učiteli, rodičům a kterémukoliv dospělému. U vesnických škol je pořadí v osobách, kterým to říci následující : kterýkoliv dospělý, učitel, rodič. Další místo pak u obou zkoumaných skupin zaujímá oznámit to policii, případně svěřit se kamarádovi.

15. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval ?

	ZŠ Rychnov n. Kn	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM	%
ANO	3	5	4	12	39
NE	8	6	5	19	61

Žáci - respondenti z městských škol, kteří byli oběťmi šikany na tuto otázku odpověděli ve 12 případech (39%) kladně, tedy, že byl potrestán ten, kdo ubližoval. V 19 případech (61%) odpověděli záporně, tedy, ten kdo ubližoval potrestán nebyl.

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	CELKEM	%
ANO	0	1	3	4	17
NE	4	2	13	19	83

Žáci - respondenti z venkovských škol, kteří byli oběťmi šikany na tuto otázku odpověděli ve 4 případech (17%) kladně, tedy, že byl potrestán ten, kdo ubližoval. V 19 případech (83%) odpověděli záporně, tedy, že ten kdo ubližoval potrestán nebyl.

Ze všech nashromážděných odpovědí žáků městských a vesnických škol vyplývá, že v 70% pachatel šikany nebyl potrestán, v 30% žáci uvedli, že pachatel potrestán byl.

Porovnáním výsledků dotazníkového šetření mezi školami městskými a vesnickými bylo zjištěno, že v obou případech převažuje to, že pachatel potrestán nebyl. Tedy mezi školami městskými a vesnickými v tomto není rozdíl.

16. Zkusil - zkusila jsi se bránit ?

	ZŠ Rychnov n. Kn	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM	%
ANO	7	9	7	23	74
NE	4	2	2	8	26

Žáci - respondenti z městských škol, kteří byli oběťmi šikany na tuto otázku odpověděli ve 23 případech (74%) kladně, tedy, že se zkusili bránit. V 8 případech (26%) odpověděli záporně, tedy, že se bránit nezkusili.

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	CELKEM	%
ANO	2	3	15	20	87
NE	2	-	1	3	13

Žáci - respondenti z vesnických škol, kteří byli oběťmi šikany na tuto otázku odpověděli ve 20 případech (87%) kladně, tedy, že se zkusili bránit. Ve 3 případech (13%) odpověděli záporně, tedy, že se bránit nezkusili.

Z dotazníkového šetření a z celkových výsledků mezi žáky městských a vesnických škol bylo zjištěno, že v 80% se děti v rámci šikánování zkusily bránit, ve 20% se nebránily.

Porovnáním výsledných odpovědí žáků městských škol a žáků vesnických škol zjistíme, že v tomto ukazateli není mezi školami rozdíl, neboť u obou zkoumaných skupin převažuje odpověď, že se žáci - oběti šikany zkusili bránit.

17. Jsi sám - sama, komu ve třídě nebo ve škole ubližují ?

	ZŠ Rychnov n. Kn	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM	%
ANO	4	3	-	7	23
NE	7	8	9	24	77

Žáci - respondenti z městských škol, kteří byli oběťmi šikany na tuto otázku odpověděli v 7 případech (23%) kladně, tedy, že jsou sami, komu je ve třídě či škole ubližováno. Ve 24 případech (77%) odpověděli záporně, tedy, že sami, kterým je ve třídě či škole ubližováno nejsou.

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Meziříčí	CELKEM	%
ANO	-	1	1	2	9
NE	4	2	15	21	91

Žáci - respondenti z vesnických škol, kteří byli oběťmi šikany na tuto otázku odpověděli ve 2 případech (9%) kladně, tedy, že jsou sami, komu je ve třídě či škole ubližováno. Ve 21 případech (91%) odpověděli záporně, tedy, že sami, kterým je ve třídě či škole ubližováno nejsou.

Z dotazníkového šetření mezi všemi oběťmi - žáky městských a vesnických škol dále vyplývá, že nejsou ve třídě a škole sami, kterým je ubližováno. Ve 45 odpovědích, což činí 83% jsou podle nich ve škole i další žáci, kterým je ubližováno, v 9 odpovědích, což činí 17% se žáci domnívají, že jsou jedinými, kterým je ve třídě či škole ubližováno.

Porovnáním výsledných odpovědí žáků městských škol a žáků vesnických škol zjistíme, že v tomto ukazateli není mezi školami rozdíl, neboť u obou zkoumaných skupin převažuje odpověď, že ve třídě či ve škole nejsou sami, kterým je ubližováno.

18. Ty sám - sama, jsi taky někdy (v době od 1. ledna 2008 do dnešního dne) někomu ubližoval - ubližovala ?

	ZŠ Rychnov n. Kn	ZŠ Vamberk	ZŠ Dobruška	CELKEM	%
ANO	0	2	4	6	5
NE	48	37	39	124	95

Všichni oslovení respondenti - žáci městských škol na tuto otázku kladně odpověděli v 6 případech (5%), tedy, že sami někdy ubližovali druhým. Ve 124 případech (95%) odpověděli záporně, že sami druhým neubližovali.

	ZŠ Javornice	ZŠ Slatina n. Zd.	ZŠ České Mezříčí	CELKEM	%
ANO	1	-	4	5	5
NE	34	38	35	107	95

Všichni oslovení respondenti - žáci vesnických škol na tuto otázku kladně odpověděli v 5 případech (5%), tedy, že sami někdy ubližovali druhým. Ve 107 případech (95%) odpověděli záporně, že sami druhým neubližovali.

Z dotazníkového šetření mezi všemi žáky městských a vesnických škol vyplývá, že nejméně 11 z nich samo v předmětném období šikanovalo. To představuje 5%.

Porovnáním výsledných odpovědí žáků městských škol a žáků vesnických škol zjistíme, že v tomto ukazateli je mezi školami rozdíl, neboť 6 žáků z městských škol uvedlo, že za předmětné období šikanovalo svého spolužáka. V případě vesnických škol skutečnost, že za předmětné období šikanovalo svého spolužáka potvrdilo 5 žáků.

19. V případě, že ano, jaké jsi měl - měla při tom pocity ?

Při vyhodnocení dotazníku u této otázky nebyly odpovědi formulovány do tabulky, ale pro autentičnost byly odpovědi všech jednotlivých respondentů přepsány tak, jak byly získány. Ti, kteří do dotazníku uvedli, že sami ubližovali, popisují své pocity při tomto jednání následovně (číslo v závorce za odpovědí pak vyjadřuje kolikrát byla tato odpověď v dotazníku uvedena) :

- dobrý pocit jsem neměl, šikanoval jsem málo
- pocit odplaty
- cítil jsem se blbě, že někomu ubližuji
- dostal co si zasloužil
- cítil jsem se dobře (2x)
- špatně
- dobřej
- uspokojení, dostal co si zasloužil
- byla to sranda, zasloužila si to
- zasloužil si to, provokoval

Nejčastější pocity zadokumentované výzkumem (z dotazníků všech žáků městských a vesnických škol), jež agresori při ubližování prožívali byly pocity uspokojení, pocity odplaty a toho, že si to zasloužil.

Rovněž tak se potvrdilo, že jak agresori z městských škol, tak agresori ze škol vesnických prožívají téměř totéž. Pociť uspokojení, odplaty a toho, že si to dotyčný zasloužil. To byly nejčastější odpovědi žáků. Tedy mezi městskými a vesnickými školami v tomto není rozdíl.

3.3 Shrnutí - verifikace hypotéz

1. Existuje na zkoumaných ZŠ šikana ?

H1 se potvrdila.

Skutečně více jak 44% respondentů - žáků bylo za sledované období svědkem šikany.

Na zkoumaných ZŠ městských a vesnických šikana existuje. Více jak 49% respondentů - žáků z obou výzkumných skupin (městských a vesnických) bylo v období od ledna 2008 do dnešního dne (doby kdy jim byl zadán dotazník) svědkem toho, že je ubližováno jejich spolužákovi jinými spolužáky. Konkrétně z celkového počtu 242 odpovědí (130 městské ZŠ a 112 vesnické ZŠ) bylo 119 odpovědí kladných, což je 49%.

H2 se se potvrdila.

Z hlediska výskytu šikany jsou mezi školami městskými a vesnickými rozdíly.

Provedený dotazníkový výzkum za období od 1. ledna 2008 do konce měsíce června 2008 na šesti základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou prokázal, že na těchto školách skutečně šikana existuje. Porovnáním třech městských základních škol (ZŠ v Rychnově n. Kn., ZŠ ve Vamberku, ZŠ v Dobrušce) se třemi vesnickými základními školami (ZŠ v Javornici, ZŠ ve Slatině nad Zdobnicí a ZŠ v Českém Meziříčí) jsem zjistila, že 62 žáků městských škol, což představuje 52% bylo za sledované období svědkem toho, že je ubližováno jejich spolužákovi jinými spolužáky ze školy. Za stejné období v případě vesnických škol to bylo 57 žáků, což představuje 48%.

Výsledné odpovědi na tuto otázku dávají tušit to o čem je má diplomová práce, že šikana je jev, který se vyskytuje na všech školách a žádná škola vůči tomu není imunní. Stejně tak je tomu i v případě zkoumaných základních škol na okrese Rychnov nad Kněžnou. Téměř polovina dotázaných žáků zkoumaného vzorku (49%) se s ní již v nějaké podobě a roli (agresor, oběť, mlčící menšina) setkala (pozn. dle dotaz. výzkumů Dr. Koláře přes 44 % žáků uvedlo, že byli svědkem šikany). Je to číslo alarmující, vyzývající k přijetí a realizaci opatření směřujících k omezení šikany.

2. V době od 1. ledna 2008 do dnešního dne ubližoval nebo ubližuje někdo ve škole tobě?

H1 se nepotvrdila

Ve sledovaném období nebylo více jak 40% respondentů - žáků šikanováno.

Z celkového počtu 242 odpovědí (130 ZŠ městské, 112 ZŠ vesnické) odpovědělo na otázku kladně 54 respondentů, což představuje 22%. 188 respondentů - žáků, což představuje 78% odpovědělo na otázku záporně.

H2 se potvrdila

Vesnické školy vykazují početně méně obětí než školy městské.

Z 54 respondentů - žáků (součet za městské a vesnické školy), kteří uvedli, že byli šikanováni jsou z 57%, tj. 31 žáky zastoupeny městské školy a ze 43%, tj. 23 žáky zastoupeny vesnické školy, což představuje 50,90%.

Výsledné měření potvrdilo existenci šikany na základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou. Dále potvrdilo i existenci obětí šikany na zkoumaných školách. Ze zkoumaného vzorku je 22% obětí šikany. I když toto číslo se nepřibližuje obecně známým výsledkům dotazníkových šetření, např. Dr. Koláře, jenž zmiňuje, že celkem 40% žáků uvedlo, že byli ve škole šikanováni, nelze ho podceňovat. Není možné stoprocentně zaručit, že výsledky mého dotazníkového šetření jsou pravdivé, respektive, že všichni z dotázaných žáků pravdivě odpověděli na zadané otázky. Mohli se najít tací, kteří z nějakého důvodu neuvedli, že byli či jsou šikanováni.

3. Jaké jsou nejčastější projevy šikany na zkoumaných ZŠ ?

H1 se potvrdila

Nejčastější formou šikanování je posmívání, pomluvy a nadávky

Z celkového počtu 215 odpovědí (119 odpovědí škol městských a 96 odpovědí škol vesnických) 40 žáků odpovědělo že nejčastější formou šikanování je posmívání, což činí 19%, 34 žáků uvedlo pomluvy, což činí 16%, 34 žáků uvedlo nadávky, což činí 16%. Pro zajímavost na dalším místě 33 žáků uvedlo ponižování, což činí 15%.

H2 se nepotvrdila

Nejčastější formou fyzické šikany u zkoumaného vzorku není fackování či kopání

Z celkového počtu 215 odpovědí (119 odpovědí škol městských a 96 odpovědí škol vesnických) fackování jako formu fyzické šikany uvedlo 10 žáků, což činí 5%, kopání pak uvedl pouze 1 žák, což činí 0,5 %.

Nejčastější formou fyzické šikany však je bití a braní věcí, což shodně uvedlo po 14 žácích, což je 7 %, rány pěstí uvedlo 8 žáků, což jsou 4 %.

H3 se potvrdila

Mezi městskými a vesnickými školami není rozdíl v nejčastějších projevech šikanování.

Z výsledků provedeného dotazníkového výzkumu vyplynulo, že nejčastějšími projevy šikany na zkoumaných městských ZŠ je posměch (21%), pomluvy (16 %), ponižování (15%) a nadávky (14%). Z fyzických ataků pak převažuje bití (6%), braní věcí (6%), fackování a rány pěstí (4%).

Nejčastějšími projevy šikany na zkoumaných vesnických ZŠ jsou nadávky (17%), následují pomlvy, posměch a ponižování (15%). Z fyzických ataků převažuje bití a brání věcí (6%), fackování (5%).

Výsledky mého výzkumu plně korespondují s obecně platnými výsledky výzkumů realizované např. Dr. Kolářem, který uvádí, že mezi nejčastější formy šikany patří posmívání, pomlvy, nadávky. Tentýž výsledek jsem zaznamenala i já ve stejném rozložení jak u městských, tak i u vesnických škol. Důvodem, proč je tento způsob šikany nejběžnější je to, že k tomu agresor nepotřebuje zvláštního „nadání“, vybavení a fyzických dispozic. Není třeba přímého fyzického kontaktu s obětí, nezpůsobuje to oběti viditelné rány či zranění a hůře se to agresorovi prokazuje. Jde o skrytou, zato velmi účinnou formu šikany, zasahující nikoliv fyzickou stránku, ale stránku psychickou. Domnívám se proto, že z důvodu obtížnější prokazatelnosti dávají agresori přednost těmto formám šikany před šikanou fyzickou.

Pokud jde o fyzickou šikanu, tak jejími nejčastějšími formami v případě mého výzkumu je bití, brání věcí a fackování. Dle výzkumů realizovaných např. Dr. Kolářem těmi nejčastějšími projevy fyzické šikany jsou fackování, kopání či rány pěstí.

4. Proč ti ubližují, nebo co si myslíš, že je vede k tomu, aby ti ubližovali ?

H1 se potvrdila

Převažující odpovědí na to, co je důvodem ubližování je fyzický vzhled, jinakost - odlišnost od ostatních.

Z výsledků provedeného dotazníkového výzkumu vyplynulo, že nejméně 21 odpovědí z řad obětí šikany, na otázku proč ti ubližují a co je případně vede k tomu, aby ti ubližovali, obsahuje tvrzení, že jsou v něčem jiní. Jinakost, odlišnost se může týkat tělesných proporcí, fyzického vzhledu, oblečení, znalostí či dovedností. Právě tato jinakost a odlišnost od ostatních je podle obětí šikany tím převažujícím, proč jsou „objektem zájmu“ agresorů.

H2 se potvrdila

Rozdíl mezi školami městskými a vesnickými v tom, že důvodem ubližování je fyzický vzhled, jinakost - odlišnost od ostatních, není.

Při zpracování výsledků u této otázky byl proveden doslovný výčet všech důvodů pro něž se oběti stávají oběťmi u respondentů městských a vesnických škol. Odpovědi byly citovány doslovně, pro zachování autentičnosti a nebyly proto pojaty do tabulky a nebyly ani rozděleny na výroky žáků městských a vesnických škol. Jak žáci městských škol, tak žáci škol vesnických více méně uvádí stejné důvody v nichž převažuje právě vzhled, jinakost a odlišnost od ostatních.

Jak vyplývá z mého dotazníkového šetření, tak většina odpovědí na tuto otázku se točí kolem jinakosti - odlišnosti oběti od agresora. Ať jde o odlišnost v tělesných proporcích (silná - slabá postava), vzhledu, fyzické zdatnosti (rozumím tím spíše její nedostatek), výskytu tělesného postižení, v jiném způsobu oblékání (nošení tzv. outového oblečení), vyjímčnosti ve smyslu znalostí, dovedností či zájmů, v příslušnosti k nižší či vyšší sociální vrstvě. Takový žák, jež je ve svém životě povětšinou zasažen neúspěchem, nic se mu nedaří,

jeho rodinné prostředí je nepodnětné, rodiče na něho nemají čas zabývající se svými problémy, nebo je dítě nezajímá a nemá-li žádných vyhraněných zájmů, nachází tak alespoň částečné vybití, realizaci a uspokojení svých potřeb právě v ubližování druhým. Agresor chce „oslnit“, zaujmout, stát se hvězdou třídy, být alespoň někde a někým obdivován. Je mu jedno a nerozlišuje, zda jde o obdiv vynucený a ze strachu.

Domnívám se také, že velice silným magnetem pro agresory je viditelná bojácnost a zranitelnost obětí a jejich vrozená slabá reaktivita v zátěžových situacích. Oběti například ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, malomyslnosti, výčitkám svědomí a přílišné sebekritičnosti.

5. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno

H1 se potvrdila

Oběti z hlediska četnosti šikanování nejčastěji uvádějí, že jsou šikanovány téměř každý týden.

Z celkového počtu 52 odpovědí (žáků vesnických a městských škol) 20 žáků uvedlo, že byli šikanováni téměř každý týden, což představuje 39%, asi jednou do měsíce bylo šikanováno 19 žáků, což představuje 36%, 13 žáků uvedlo, že byli šikanováni téměř každý den, což představuje 25%.

H2 se potvrdila

Z hlediska četnosti šikanování je rozdíl mezi školami městskými a vesnickými, kdy u městských škol je šikanování častější (interval mezi jednotlivými útoky je kratší)

Žáci respondenti městských škol uvedli, že nejčastěji byli šikanováni téměř každý týden (13 odpovědí, což představuje 41,90%). Žáci respondenti vesnických škol uvedli, že z hlediska četnosti šikanování to bylo asi jednou do měsíce (11 odpovědí, což představuje 52,40%).

K tomu jak často agresor své oběti napadá, jak často jim ubližuje lze říci tolik, že míra četnosti se dle mého zřejmě odvíjí od množství příležitostí kontaktu agresora s obětí a od konkrétní situace. Domnívám se, že svou roli zde bude hrát i momentální naladění, rozpoložení agresora. V těch školách, kde například funguje učitelský dozor o přestávkách, kde učitelé tráví přestávku společně s dětmi, např. ve třídě či na chodbě, bude mít agresor daleko menší prostor a méně příležitostí vyhledat a šikanovat svou oběť než tam, kde učitelé po ukončení vyučovací hodiny tráví přestávky ve sborovně a o dění ve třídě a na chodbách neprojevují zájem. Domnívám se proto, že i z tohoto důvodu je četnost šikanování na základních školách vesnických vymezována termínem „asi jednou do měsíce“. Sama jsem se o tom v rámci své návštěvy vesnických škol mohla přesvědčit. Učitelé jsou v těchto školách v kontaktu se žáky častěji.

Dalším takovým ukazatelem pro četnost šikanování je to, zda oběť a agresor pocházejí z jedné třídy, jsou spolužáky, potom se domnívám, že četnost šikanování bude vyšší (mají společné vyučovací hodiny, přestávky, zpravidla navštěvují ve stejnou dobu společně místa, kde k šikaně dochází a to školní chodbu, WC, šatnu). Pokud agresor a oběť nejsou žáky jedné třídy, pak příležitost k setkání a tedy i možnost šikanování je o něco menší (mají v jinou dobu přestávky, chodí v jinou dobu na oběd apod.).

6. Kde se to děje ?

H1 se potvrdila

Nejčastějším místem kde se šikana odehrává je třída.

Z celkového počtu 133 odpovědí (žáků městských a vesnických škol) 41 označilo za místo, kde se šikana odehrává třídu (31%), 23 označilo za místo cestu do školy či ze školy (17%)., Třetím častým místem, 21 odpovědí, kde se šikana odehrává je chodba (16%). Ve 20 odpovědích se šikana odehrává na WC (15%).

H2 se potvrdila

Z hlediska místa, kde se šikana odehrává nejčastěji nebudou mezi školami městskými a vesnickými rozdíly

Podle výsledků dosavadního výzkumu je dle odpovědí žáků městských škol nejčastějším místem, kde se šikana odehrává školní třída (25 odpovědí), následuje cesta do školy či ze školy (16 odpovědí) a školní chodba (15 odpovědí)

Dle odpovědí žáků vesnických škol je nečastějším místem, kde se šikana odehrává školní třída (16 odpovědí), následuje WC (9 odpovědí) a cestou do školy či ze školy (7 odpovědí).

Když jsem se zamýšlela nad tím, proč nejčastějšími místy, kde se šikanování odehrává je školní třída, školní chodba, WC a místa cestou ze školy či do školy, došla jsem k závěru, že se jedná o místa, kde má agresor nejbliže ke své oběti. Jestliže na prvním místě je třída, kde dochází k šikanování, pak dle mého agresor a oběť mohou být žáky z jedné třídy, další místa jako školní chodbu či WC pak může spojovat to, že agresor je žákem z vyššího ročníku a v době přestávek má stejně tak jako oběť do těchto míst volný přístup. K tomuto bych chtěla poznamenat, že jak se píše v odborných publikacích, žáci - oběti šikany mají přestávky nejméně v oblíbené. Je také velmi pravděpodobné, že se jedná o místa, kde zpravidla žáci zůstávají bez dozoru, ať již pedagogů či jiných dospělých osob. S tím například souvisí existence či neexistence dozoru ve třídách a na chodbách v rámci přestávek, zájem případně nezájem třídních učitelů o dění v jejich třídách, zájem nebo lhostejnost dospělých či dalších osob zakročit, vidí-li venku (ve městě, v parku, na sídlišti) hlouček dětí v němž jedno dítě napadá druhé.

7. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec nebo dívka ? Kolik je těch, kteří ti ubližují ?

H1 se potvrdila

Tím, kdo častěji ubližuje jsou chlapci než dívky.

Z celkového počtu 68 odpovědí(žáků městských a vesnických škol), jich 54 označilo, že šikanoval chlapec, což činí 79%, 14 pak, že šikanovala dívka, což činí 21%.

H2 se potvrdila

Nejčastěji je agresor jeden či dva.

Z provedeného výzkumu plyne, že z počtu 54 odpovědí (městských a vesnických škol), jež jako šikanujícího označilo chlapce, jím v 26 případech (48%) byl chlapec jeden, v 15 případech (28%) byli chlapci dva, v 9 případech (17%) byli chlapci tři a ve 4 případech (7%) to byli více než tři chlapci.

Z provedeného výzkumu plyne, že z počtu 14 odpovědí (městských a vesnických škol), jež jako šikanujícího označilo dívku, jím v 10 případech (72%) byla dívka jedna, v 1 případě (7%) byly dívky dvě, v 1 případě (7%) byly dívky tři a ve 2 případech (14%) to byly více než tři dívky.

H3 se potvrdila

Mezi školami městskými a vesnickými v tom kdo častěji ubližuje nebude rozdíl. Předpokládám, že častěji bude agresorem chlapec, jeden.

Z výsledků dotazníků vyplývá, že žáci městských škol nejčastěji a to až 17x uváděli, že tím kdo jim ubližoval byl jeden chlapec, 11x uváděli, že to byli chlapci nejméně dva. Žáci vesnických škol nejčastěji a to až 9x uváděli, že tím kdo jim ubližoval byl jeden chlapec, 7x uváděli, že to byla jedna dívka, 4x uváděli, že to byli chlapci nejméně dva.

Nejčastějším agresorem a to podle všeobecných výzkumů je chlapec a to jeden či dva. Dívky šikanují méně. Nabízí se otázka, proč tomu tak je. Jedním z důvodů zpravidla bude prezentace převahy síly a moci nad druhým, snaha po tom se vytáhnout před druhými, ukázat se jak jsem silný, vyzkoušet si něco z toho čím se prezentují jeho oblíbení filmový hrdinové. Jedním z motivů může být i „zabíjení nudy“, agresor konečně našel něco co ho baví. Snad je to i touha po tom zažít pocit moci, ovládat druhé, zkoušet co vydrží, případně to může být motiv žárlivosti, dobrému žákovi závidí přízeň učitele a tak se mu mstí. To, že dívky šikanují méně, je možná ještě stále výrazem studu z jejich strany, přiznat se k tomu, že i já jako dívka ubližuji a možná je to dáno i výchovou, přijde jim to nepatřičné, špatné, vždyť mají být přece těmi „hodnými holčičkami“, mají pomáhat a ne škodit. Do budoucna se však domnívám, že „tradiční“ způsob výchovy činící rozdíl mezi tím jaký má být chlapec a jaká dívka bude s ohledem na současný stav a dění ve společnosti překonán.

8. Jak jsi se cítil - cítila (co jsi prožíval - prožívala), když ti ubližovali ?

H1 se potvrdila

Nejčastější odpovědí na to jak se oběť cítila byl strach a ponížení.

Z výsledků provedeného dotazníkového výzkumu vyplynulo, že nejméně 21 odpovědí obětí šikany, v případě kdy jim bylo ubližováno prožívalo ponížení, nejméně 17 z nich prožívalo strach.

H2 se potvrdila

V odpovědích na tuto otázku nebude mezi školami městskými a vesnickými rozdíl.

Z dotazníkového šetření mezi žáky městských a vesnických škol vyplynulo, že převažujícími pocity obětí v případě šikany byly ponížení a strach. Tyto pocity jako převažující jsou shodné jak pro městské, tak i vesnické školy.

Tyto nejčastější pocity, jež oběti ať škol městských či vesnických prožívají a to strach a ponížení jsou přesně tou „vodou na mlýn“ agresorům. Ti totiž tím, že využívají strachu druhého, svých obětí, zároveň skrývají vlastní strach. Oběť je tak strachem ochromena, že ukáže všechny slabosti, které by chtěla zakrýt a agresor jich využije.

9. Řekl - řekla jsi o tom někomu ? Pokud ano, tak komu ?

H1 se potvrdila

Téměř polovina šikanovaných dětí se nikomu s touto zkušeností nesvěřila.

Z celkového počtu 54 odpovědí je zřejmé, že v 46% (což je 25 odpovědí) se děti s touto zkušeností nikomu nesvěřily. V 54 % (což je 29 odpovědí) se děti s touto zkušeností svěřily.

H2 se potvrdila

Tomu, komu se šikanované děti svěřily byly rodiče, učitel a kamarádi

Dle svých odpovědí (celkem 29 kladných odpovědí žáků škol městských a vesnických) se děti nejčastěji svěřily rodičům (15 případů, což je 52%), učiteli (7 případů, což je 25%), kamarádům (5 případů, což je 18%).

H3 se potvrdila

Častěji se svěřovaly dívky před chlapci

Z 29 kladných odpovědí žáků škol městských a vesnických se svěřilo celkem 23 dívek, což je 79% a 6 chlapců, což je 21%.

H4 se potvrdila

Mezi školami městskými a vesnickými bude rozdíl v tom, že na vesnických školách se ve větší míře s touto zkušeností oběti nikomu nesvěří.

Oběti šikany z městských škol o tom, že jsou šikanováni ve 20 případech (65 %) někomu řeklo. V 11 případech (35 %) se nikomu nesvěřili.

Oběti šikany z vesnických škol o tom, že jsou šikanováni v 9 případech (39 %) někomu řeklo. Ve 14 případech (61 %) se nikomu nesvěřili.

H5 se potvrdila

Pokud se oběti někomu s touto zkušeností svěří, tak mezi městskými a vesnickými školami v tom komu, rozdíl nebude. Mezi těmi, kteří to sdělili, byly častěji dívky.

Nejčastějšími osobami, kterým to žáci městských škol řekli jsou rodiče (11 případů, což je 55%) , dále pak učitelé (5 případů, což je 25 %) a kamarádi (3 případy, což je 15%).

Dívky jsou sdílnější (17 případů) než chlapci (3 případy).

Nejčastějšími osobami, kterým to žáci vesnických škol řekli jsou rodiče (4 případy, což je 44%) , dále pak učitelé a kamarádi (shodně po 2 případech, což je 22 %) a sestře (1 případ, což je 12%). Dívky jsou sdílnější (6 případů) než chlapci (3 případy).

Bohužel je všeobecně známo, že oběti šikany se ve většině případů, nikomu nesvěřují a „trpí“ v tichosti samy. Snad je to proto, že mají pocit, že jim nemůže nikdo pomoci, nebo, že i kdyby to někomu řekli, tak agresor stejně nebude potrestán, vyjde z toho bez újmy a on, který to oznámil bude trpět ještě více. Některé z obětí se také domnívají, že si to musí vyřešit samy, nebo mají pocit, že jim to stejně nikdo neuvěří. V případě vesnických škol neochota žáků - obětí se někomu svěřit o tom, že jsou šikanovány dle mého i z části souvisí s tím, že kluci se přece jen občas perou a musí umět tyto situace zvládat. Správný chlap si přece v každé situaci umí poradit. Důvodů, proč to nikomu neřící je spousta. Pokud se oběti nakonec rozhodnou situaci řešit tou nejbližší osobou, které to sdělí je učitel, rodič a kamarád. Učitel je autoritou ve škole, pro děti je to ten, ke kterému mohou vzhlížet, ten, který pro ně ve škole ještě stále představuje autoritu. Rodiče představují naopak zázemí, pocit jistoty a domov, který je pro šikanované děti útočištěm. Kamarád zase dítěti připomíná, že na to není sám.

10. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl - řekla ?

H1 se potvrdila

Ve více než v polovině případů se dostala šikanovanému pomoc

Z výzkumu plyne, že pokud se děti (souhrn městských a vesnických škol) svěřily s tím, že jsou šikanováni, tak jim v 56% ten dotyčný pomohl, ve 34% jim nepomohl a 10% žáků na tuto otázku neodpovědělo.

H2 se potvrdila

Pokud je o pomoc, tak mezi školami městskými a vesnickými nebude podstatného rozdílu, převažovat bude to, že jim bylo pomoheno.

Ten, komu se šikanovaný, z žáků - respondentů městských škol s tímto problémem svěřil, mu v 45 %, což představuje 9 případů pomohl. V 9 případech, což představuje 45 % šikanovanému nikdo nepomohl. Ve 2 případech, což představuje 10 % zůstala tato otázka respondenty nezodpovězena.

Ten, komu se šikanovaný, z žáků - respondentů vesnických škol s tímto problémem svěřil, mu v 78 %, což představuje 7 případů pomohl. V 1 případě, což představuje 11 % šikanovanému nikdo nepomohl. V 1 případě, což představuje 11 % zůstala tato otázka respondenty nezodpovězena.

Výsledky výzkumu ukazují, že oběti, které se se šikanováním svěřily, ve více než polovině případů na to nezůstaly samy a bylo jim pomoheno. Domnívám se, že větší informovanost o šikanování a o tom jak postupovat a jak ji řešit přispěla i k tomu, že ve většině případů se šikanovaným dětem dostalo pomoci.

11. Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele ?

H1 se potvrdila

Více než polovina dotázaných respondentů - žáků uvede, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele

Ze všech získaných odpovědí (žáků městských i vesnických škol) bylo zjištěno, že z 66% je dobrý nápad požádat o pomoc v případě šikany učitele, z 33% to dobrý nápad není a 1% žáků na tuto otázku neodpovědělo.

H2 se potvrdila

V odpovědi na tuto otázku nebudou rozdíly mezi školami městskými a venkovskými, kde převažující odpovědí bude ano.

Z výsledků dotazníkového šetření u žáků městských škol vyplývá, že v 85 odpovědích, což činí 65,40% pokládají žáci za dobrý nápad v případě šikanování požádat o pomoc učitele. U žáků vesnických škol byl s tímto vysloven souhlas v 74 odpovědích, což činí 66%.

Osobnost pedagoga je tím nejdůležitějším při ovlivňování skupiny a jednotlivců. a domnívám se, že učitelé stále ještě požívají jisté nezanedbatelné důvěry. Pedagog potřebuje umět reflektovat jak sám sebe, tak i svůj vztah k žákům. Domnívám se, že pokud tomu tak není, potom na svých svěřencích a potažmo i celé skupině páchá škody. Dítě od svého učitele očekává, že ve třídě vytvoří atmosféru náklonnosti, vcítění, soucitu a porozumění. Proto se také žáci domnívají, že je dobré o pomoc učitele požádat.

12. Řekl jsi o tom, že ti někdo ubližuje rodičům ?

H1 se nepotvrdila

Většina šikanovaných žáků se s tím, že jim někdo ubližuje rodičům nesvěřila.

Ze všech získaných odpovědí (žáků městských i vesnických škol) bylo zjištěno, že ve 20 případech, což činí 37% to šikanovaní žáci řekli rodičům, ve 30 případech, což činí 56% to rodičům šikanování nesdělili a ve 4 případech, což činí 7% zůstala otázka nezodpovězena.

H2 se nepotvrdila

Převažující odpovědi na tuto otázku mezi městskými a venkovskými školami není ano, ale většina žáků se s tím, že jim někdo ubližuje rodičům nesvěřili. V tom není mezi školami rozdíl.

Žáci - respondenti z městských škol s převahou 16 případů (51,60%) uvedli, že o tom, že jsou šikanováni rodičům neřekli. Žáci - respondenti z vesnických škol s převahou 14 případů (60,90%) rovněž uvedli, že o tom, že jsou šikanováni rodičům neřekli.

Domnívám se, že důvodem proč se většina šikanovaných žáků rodičům nesvěří, může být ta skutečnost, že se domnívají, že by jim rodiče stejně nepomohli, že jsou natolik zaměstnaní svými problémy, že by je to ani nezajímalo, případně, že by je odkázali na to, že je třeba se s tím vypořádat sám, že „život se s nikým nemazlí“, že je to dobrá průprava do budoucna. Některé z dětí mohou mít dojem, že pokud to řeknou rodičům a agresor se to dozví, bude to ještě horší. Případně děti mohou zažívat pocit studu z toho, že selhaly, že se nedokázaly samy ubránit a poradit si s agresorem, tak jak to umí např. táta. Z praxe znám i absurdní případ, kdy se rodič ve škole dožadoval zastavení prošetřování šikany jeho dítěte s tím, že budou mít po vesnici ostudu, pokud se to někdo dozví.

13. Kdo si myslíš, že by ti nejvíce mohl pomoci a jak ?

H1 se potvrdila

Tím, kdo by žákům nejvíce pomohl budou rodiče, učitelé, kamarádi.

Ze všech žáků - respondentů (městských i vesnických škol) 26% (70 odpovědí) uvedlo, že tím kdo by jim nejvíce pomohl jsou rodiče, 24% (66 odpovědí) uvedlo učitele jako toho, kdo by jim mohl nejvíce pomoci a 23% (60 odpovědí) uvedlo kamaráda.

H2 se potvrdila

V odpovědích na tento bod nebude mezi školami městskými a vesnickými rozdíl. Případný rozdíl by mohl být v pořadí těch, kteří nejvíce pomohou.

Z dotazníkového šetření u žáků městských škol vyplývá, že tím kdo by jim mohl nejvíce pomoci je na prvním místě se 47 odpověďmi učitel, na druhém se 43 odpověďmi rodič, na třetím s 25 odpověďmi je to policie a pak s 15 odpověďmi je to kamarád.

Z dotazníkového šetření u žáků vesnických školy vyplývá, že tím kdo by jim mohl nejvíce pomoci je na prvním místě s 46 odpověďmi kamarád, na druhém s 27 odpověďmi rodič, na třetím s 19 odpověďmi učitel.

H3 se potvrdila

Nejčastějším způsobem jak šikanovanému pomoci žáci uvedou potrestání agresora.

Ze všech získaných odpovědí žáků městských i vesnických škol se ke způsobu pomoci nejméně ve 144 odpovědích vyjádřili pro různé formy potrestání. V odpovědích uváděli buď nspecifikovanou formu potrestání agresora, nebo uváděli projednání jeho jednání s rodiči a vedením školy, projednání a uložení dvojky z chování, uložení zákazu styku s obětí, přeražení na jinou školu, předání věci k šetření na policii a následný trest za ubližování.

H4 se potvrdila

V představě způsobu jak šikanovanému pomoci nebude mezi městskými a vesnickými školami rozdíl.

Žáci městských škol a žáci vesnických škol se shodují v tom, že nejúčinnějším způsobem jak v případě šikany pomoci je potrestat agresora.

Domnívám se, že tím důvodem, proč nejčastější odpovědí na tuto otázku bylo uvedení rodičů a učitelů je dle mého názoru ta skutečnost, že se jedná o osoby, kterým mohou důvěřovat (třídní učitel, rodič), jde o osoby dospělé, které mají určité životní zkušenosti, které by mohly vzbudit u agresorů respekt, které z pozice dospělého mají více možností jak agresora potrestat, než osoby nedospělé. Pokud třetí, nejčastěji uvádění jsou kamarádi, tak se domnívám, že je to proto, že oběti tak mají pocit, že na to co se jim děje nejsou samy, že jim někdo pomůže jejich trápení sdílet. Myslím si, že kamarádi je povzbudí, dodají jim odvalu, aby se někomu se šikanováním svěřili, případně kamarádi mohou agresora zpacifikovat, mohou se jich zastat apod.

14. Řekl ti někdo jak v případě šikany postupovat ? Pokud ano, tak jak ?

H1 se potvrdila

Předpokládám, že ve více než 50 % dotázaných žáků uvede, že ano.

Z celkového množství odpovědí, žáků městských a vesnických škol, bylo zjištěno, že ve 159 případech, což činí 66% uvedli, že byli informováni o tom, jak v případě šikany postupovat. V 83 případech, což činí 34% uvedli, že informováni nebyli.

H2 se potvrdila

Více než 50% dotázaných žáků uvede, že bylo informováno o tom jak v případě šikany postupovat. V tom nebude rozdíl mezi školami městskými a venkovskými

Z dotazníkového šetření u žáků městských škol vyplývá, že v 92 případech žáci uvedli, což činí 70,80%, že byli informováni o tom, jak v případě šikany postupovat. Ve 38 případech, což činí 29,20% žáci uvedli, že informováni nebyli.

Z dotazníkového šetření u žáků vesnických škol vyplývá, že v 67 případech žáci uvedli, což činí 59,80%, že byli informováni o tom, jak v případě šikany postupovat. Ve 45 případech, což činí 40,20% žáci uvedli, že informováni nebyli.

H3 se potvrdila

Nečastějším způsobem jak proti šikaně postupovat je říci to někomu dospělému - rodiči, učiteli, policii)

Z dotazníkového šetření žáků městských a vesnických škol plyne, že nejčastějším doporučením jak v případě výskytu šikany postupovat je v 26% říci to rodičům (96 odpovědí), v 24% učiteli (88 odpovědí), v 23 % kterémukoliv dospělému (84 odpovědí) a v 11% policii (39 odpovědí).

H4 se potvrdila

V tom jak postupovat v případě šikany nebude rozdíl mezi městskými a venkovskými školami.

Žáci městských škol v rámci dotazníkového šetření nejčastěji uváděli, že v případě šikany to mají říci rodičům 28,90%, učitelé 19,80% či jinému dospělému 17,60%, případně to oznámit policii 11,40%.

Žáci vesnických škol v rámci dotazníkového šetření nejčastěji uváděli, že v případě šikany to mají říci kterémukoliv dospělému 28%, učitelé 27,40%, rodičům 19,10% či to oznámit na policii 8,30%.

Domnívám se, že téma šikany přestává být tabu, existuje nespočetné množství literatury, existuje řada projektů jak šikaně čelit, jak ji předcházet, existuje řada možností jak vzdělávat a školit učitele, jak o tomto tématu hovořit se žáky a proto si myslím, že většina dětí ví, jak v případě šikany postupovat. Nejčastějším doporučením je říci to někomu dospělému, učitelé, rodičům. Několik dětí uvádí, že je dobré to oznámit policii.

15. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval ?

H1 se potvrdila

Pachatel šikany ve více jak 50% nebyl nikdy potrestán.

Ze všech nashromážděných odpovědí žáků městských a vesnických škol vyplývá, že v 70% pachatel šikany nebyl potrestán, v 30% žáci uvedli, že pachatel potrestán byl.

H2 se potvrdila

Nebude rozdíl mezi školami městskými a venkovskými co do úspěšnosti potrestání pachatele, převažující odpovědí bude, že pachatel potrestán nebyl.

Žáci z městských škol uvedli, že v 19 případech, což činí 61% agresor potrestán nebyl, v 12 případech, což činí 39% potrestán byl.

Žáci vesnických škol uvedli, že v 19 případech, což činí 83% agresor potrestán nebyl, ve 4 případech, což činí 17% potrestán byl.

Podle mého, důvodem proč 50% pachatelů šikany nebylo nikdy potrestáno, může být ta skutečnost, že řada obětí na šikanu neupozornila a pachatel tak nebyl nikdy odhalen, nebo oběť v zoufalé snaze zachovat sebeúctu často sama sobě nalhává, že o nic nejde, že jde o legraci. Případně oběť šikany na tuto skutečnost upozornila, ale například ze strany pedagogického pracovníka či sboru nebylo vyšetřování dostatečné, případně bylo podceněno a pachatel nebyl usvědčen. Další variantou může být ta skutečnost, že například učitelský sbor nebyl dostatečně odborně proškolen jak šikanu rozpoznat, jak jí čelit a jak šikanování řešit. Pokud případně projevíli dobrou vůli se šikanou něco dělat, pak mohli být i nevědomky spíše uškodit než pomoci.

16. Zkusil - zkusila jsi se bránit ?

H1 se potvrdila

Více jak polovina obětí šikany se zkoušela bránit.

Z dotazníkového šetření mezi dětmi městských a vesnických škol bylo zjištěno, že v 80% se děti v rámci šikanování zkoušely bránit, ve 20% se nebránily.

H2 se potvrdila

Není rozdílu mezi oběťmi šikany ze škol městských a vesnických v tom, že více jak polovina obětí šikany se zkoušela bránit.

Oběti šikany z městských škol se v 74% zkoušely bránit, ve 26% se proti šikanování nebránily.

Oběti šikany z vesnických škol se v 87% zkoušely bránit, ve 13% se proti šikanování nebránily.

17. Jsi sám - sama, komu ve třídě nebo ve škole ubližují ?

H1 se potvrdila

Respondenti - žáci uvedou, že nejsou sami, komu je ve škole ubližováno.

Z dotazníkového šetření mezi oběťmi - žáky městských a vesnických škol dále vyplývá, že nejsou ve třídě a škole sami, kterým je ubližováno. Ve 45 odpovědích, což činí 83% jsou podle nich ve škole i další žáci, kterým je ubližováno, v 9 odpovědích, což činí 17% se žáci domnívají, že jsou jedinými, kterým je ve třídě či škole ubližováno.

H2 se potvrdila

Není rozdíl mezi tím, že žáci - respondenti z městských a vesnických škol vyjádří shodně nesouhlas s tím, že by byli samotní, kterým je ve škole ubližováno.

Žáci městských škol, kteří byli oběťmi šikany, ve 24 případech, což činí 77% uvedli, že nejsou jediní, kterým je ve škole ubližováno. Stejně tak, v 21 případech, což činí 91% žáci vesnických škol, v roli oběti uvedli, že nejsou jediní, kterým je ve škole či třídě ubližováno.

Žáci v rámci dotazníkového průzkumu uvedli, že nejsou sami, kterým je ve třídě či škole ubližováno. S tímto nelze než souhlasit, neboť dotazníkové šetření bylo zaměřeno pouze na žáky 7 a 8 tříd. Domnívám se, že šikanování se vyskytuje i v jiných třídách. V tomto není rozdíl mezi školami městskými a vesnickými.

18. Ty sám - sama, jsi taky někdy (v době od 1. ledna 2008 do dnešního dne) někomu ubližoval - ubližovala ?

H1 se potvrdila

Ze všech dotázaných respondentů - žáků nejméně 5 z nich uvede, že též někomu ubližovali

Z dotazníkového šetření mezi žáky městských a vesnických škol vyplývá, že nejméně 11 z nich samo v předemném období šikanovalo. To představuje 5%.

H2 se potvrdila

Bude rozdíl mezi školami městskými a vesnickými co do počtu žáků, kteří uvedou, že šikanovali.

Žáci městských škol v 6 případech, což je 5% uvedli, že sami někdy ubližovali druhým. Podobně odpovídali i žáci vesnických škol, kteří v 5 případech, což je 5% uvedli, že sami někdy ubližovali druhým.

Pokud jde o odpověď na tuto otázku, tak se domnívám, že těch, kteří šikanovali je daleko více než těch, kteří se k šikaně v tomto dotazníkovém průzkumu přiznali.

19. V případě, že ano, jaké jsi měl - měla při tom pocity ?

H1 se potvrdila

Nejčastější pocity, jež prožívali agresori při šikanovalí druhých budou příjemné, budou to pocity uspokojení.

Nejčastější pocity zadokumentované výzkumem, jež agresori při ubližování prožívali byly pocity uspokojení, pocity odplaty a toho, že si to zasloužil.

H2 se potvrdila

V tom co prožívají agresori při šikanovalí nebude mezi školami městskými a vesnickými žádný rozdíl.

Rovněž tak se potvrdilo, že jak agresori z městských škol, tak agresori ze škol vesnických prožívají téměř totéž. Pocity uspokojení, odplaty a toho, že si to dotyčný zasloužil. To byly nejčastější odpovědi žáků. Tedy mezi městskými a vesnickými školami v tomto není rozdíl.

U agresorů šikanovalí můžeme rozpoznat krutost, tedy skvělý pocit z utrpení a ponížení šikanovalé oběti a silná touha po moci. Agresor je jakýmsi hercem na divadle, touží být středem zájmu publika, dělá tedy všechno pro to, aby získal obdiv a přízeň spolužáků. Proto ty příjemné pocity a pocity uspokojení.

Závěr

Téma této diplomové práce je Šikánování na Základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou jako sociálně - pedagogický problém. S ohledem na toto téma jsem si jako hlavní cíl vytkla zdokumentovat současný stav a situaci na vybraných základních školách městských a vesnických v okrese Rychnov nad Kněžnou. Provést vyhodnocení výzkumu, prezentovat a okomentovat dosažené výsledky. Praktické části předcházela část teoretická, rozdělená do dvou kapitol nesoucích název Šikana jako sociální deviace a Šikana na ZŠ - pomoc proti šikaně, prevence a řešení šikany.

Nyní bych si dovolila závěrečné shrnutí realizovaného výzkumu šikany na základních školách, který jsem uskutečnila v rámci šesti základních škol okresu Rychnov nad Kněžnou. Konkrétně na třech městských základních školách a to v Rychnově nad Kněžnou, ve Vamberku a v Dobrušce a na třech vesnických základních školách v Českém Meziříčí, v Javornici a ve Slatině nad Zdobnicí.

Hlavním cílem výzkumu bylo zmapovat situaci na 2. stupni základních škol, respektive mezi žáky sedmých a osmých ročníků těchto škol, pokud jde o míru výskytu šikany, o jejich formách, místa, kde k šikaně dochází, jaká je reakce šikanovaných a obětí, do jaké míry a komu se svěřují atd. Takto získané výsledky pak mezi skupinou základních škol městských a základních škol vesnických porovnat, vyhodnotit a zjistit existenci případných rozdílů a odlišností.

K realizaci komparace byl použit depistážní dotazník převzatý od Dr. Michala Koláře (Kolář M., Praha 2005, Příloha č.4) jež jsem upravila do podoby vyhovující podmínkám mnou prováděného výzkumu.

Výzkum na základních školách probíhal v posledním týdnu měsíce června 2008 na všech šesti zmiňovaných školách. Můj výběrový soubor zahrnoval celkem 242 respondentů věkové kategorie 13 - 14 let z nichž bylo 48% chlapců a 52% dívek. Z celkového počtu respondentů jich 130 reprezentovalo základní školy městské (48% chlapců a 52% dívek) a 112 základní školy vesnické (47% chlapců a 53% dívek). Oba výběrové vzorky byly vybrány nahodile, respektive se jednalo o základní školy okresu Rychnov nad Kněžnou, které byly ochotné na mém výzkumu spolupracovat a umožnily mi jej provést.

K nejdůležitějším výsledkům mého výzkumu patří zjištění, že více jak 49% žáků ze všech dotázaných respondentů (městských i vesnických škol) bylo za sledované období svědkem toho, že je ubližováno jejich spolužákovi jinými spolužáky ze třídy či ze školy. Porovnáním respondentů městských a vesnických škol jsem zjistila, že žáci městských škol byli svědkem šikany v 52%, žáci vesnických škol o něco méně často a to v 48%. Tato čísla jsou alarmující a bohužel se nijak výrazně nevymykají jiným prováděným výzkumům a měřením (např. Dr. Koláře, kolektivu autorů z Univerzity v Hradci Králové). Obětí šikany se pak stalo 22% žáků z celého zkoumaného vzorku. Vesnické základní školy vykazují (43%) co do počtu méně obětí, než školy městské (57%). I tento výsledek s ohledem na zkoumaný vzorek je alarmující. Žáci - oběti šikany se dále v šetření vyjádřili k tomu, že rozhodně nejsou sami, kterým je ve škole či třídě ubližováno. Nejčastější formou šikánování je posmívání (19%), pomluvy a nadávky (16%) a ponižování (15%). Mezi městskými a vesnickými školami tyto formy šikánování bez rozdílu převažují. Nejčastější formou fyzické šikany je bití a braní věcí (7%), fackování (5%) a rány pěstí (4%). Rovněž i zde panuje mezi městskými a vesnickými školami co do četnosti výskytu shoda. Nejčastěji zmiňovaný důvod pro šikánování u obou

zkoumaných vzorků (městských a vesnických škol) je odlišnost, jinakost . Odlišnost může spočívat ve fyzickém vzhledu, v tělesných proporcích, v oblečení, ve znalostech či dovednostech, které agresori postrádají apod. K četnosti šikanování žáci z celého zkoumaného vzorku (městských i vesnických škol) ve 39% uvedli, že byli šikanováni téměř každý týden, 36% uvedlo, že to bylo asi jednou do měsíce a 25% uvedlo, že téměř každý den. Co do četnosti šikanování je mezi městskými a vesnickými školami rozdíl. U žáků městských škol je převažující odpovědí šikanování téměř každý týden, u žáků vesnických pak asi jednou do měsíce. Možnost agresora ubližovat oběti a tedy četnost šikanózních projevů dle mého souvisí s možností přístupu a kontaktu s obětí. V těch školách, kde pedagogové vykonávají dozor, všímají si žáků, jsou s nimi v častějším kontaktu je možnost agresora zkontaktovat svou oběť daleko menší, než tam kde se to neděje.

Šikanování se u zkoumaného vzorku (městské i vesnické školy) odehrává převážně ve třídě (31%), pak cestou do školy či ze školy (17%), na školní chodbě (16%) a na WC (15%). Porovnáním údajů mezi školami městskými a vesnickými jsem nezjistila podstatných rozdílů, na prvním místě je to třída , ostatní mají pouze obrácená pořadí. Právě ve třídě, jsou-li agresor a oběť spolužáky, mají tito k sobě nejbližší. Agresor může mít svou oběť neustále na očích, neustále ji může kontrolovat a hlídat, zda to například „nenabonzovala“ učitelé. Ostatní místa jsou uvedena proto, že v nich dle mého žáci často zůstávají bez dozoru pedagogů či jiných dospělých osob. Převažujícími pocity, které oběti zažívají jsou ponížení, strach.

Tím kdo častěji ubližuje, tedy agresorem je v konkrétním podmínkách mého výzkumu chlapec (79%), dívky šikanují méně (21%). Ze všech možných odpovědí šikanujícím byl chlapec jeden (48%) pak dva chlapci (28%). Pokud šikanovala dívka tak nejčastěji jedna (72%). Mezi školami městskými a vesnickým v tomto nebylo rozdílu, agresorem je chlapec jeden.

Z dalšího množství výsledků jsou zajímavá zjištění, že v 46% se děti s touto zkušeností nikomu nesvěřily. Pokud byl obětmi šikany někdo informován, pak se jednalo nejčastěji o rodiče (52%), učitele (25%) a kamarády (18%), v tomto nebyl mezi dětmi městských a vesnických škol rozdíl. Neochota někoho informovat pak byla vyšší mezi dětmi vesnických škol. Častěji se svěřovaly dívky než chlapci. Větší tendence hledat oporu u dospělých osob (učitelů, rodičů) může souviset i s tím, že v tomto výzkumném vzorku mezi oběťmi převažovaly dívky. Pokud se oběti někomu svěřily, tak dotyčný jim v 56% pomohl. V tomto rovněž není rozdílu mezi městskými a vesnickými školami, převážně došlo k pomoci. Počet kamarádů u šikanovaných je podstatně menší, než u ostatních spolužáků, ale méně kamarádů mají i agresori.

Dotazem u všech žáků, (městských i vesnických) pokud by byli obětí šikany, kdo si myslí, že by jim nejvíce pomohl bylo zjištěno, že by to byl učitel (33%), rodiče (30%), policie (17%) a kamarádi (10%). Ze způsobu pomoci žáci volili nejčastěji různé formy potrestání agresora. Zajímavé je, že žáci vesnických základních škol s převahou na prvním místě uvedli, že tím, kdo by jim nejvíce pomohl by byl kamarád. Důvodem toho, proč tomu tak je, by mohla být jakási počáteční snaha o odpoutání se od rodičů, neříkat jim všechno, zkusit to zvládnout sám, ale zároveň nebýt na to až zas tak úplně sám, sdílet to s někým kdo je věkově blízký a kdo by mi mohl rozumět.

Pokud jde o informovanost jak v případě šikany postupovat, tak 66% žáků uvedlo, že informování byli. Porovnáním městských a vesnických škol u obou převažuje informovanost.

Alarmující je však skutečnost že v 83% případů nebyl agresor nikdy potrestán. K tomu, že samy šikanují se v dotazníkovém šetření přiznalo 5% dětí. Jejich nejčastějšími pocity přítom bylo uspokojení, odplata a přesvědčení, že si to dotyčný zasloužil.

Domnívám se, že takto prezentované výsledky výzkumné části mohou sloužit do budoucna jako cenný zdroj informací pro pedagogické pracovníky ze zkoumaných škol. Nutno podotknout, že někteří ředitelé či ředitelky z oslovených škol požádali o možnost seznámit se s výsledky výzkumného šetření, kdy toto již bylo realizováno. Výsledkem prezentace závěrů z mého dotazníkového šetření jsou ve třech případech, předběžné ústní dohody o spolupráci mezi preventivně informační skupinou policie v Rychnově nad Kněžnou a Základní školou ve Vamberku, ve Slatině nad Zdobnicí a v Dobrušce a rodiči žáků z těchto škol. Podstatou této spolupráce bude realizace jakého si minipreventivního projektu zaměřeného na minimalizaci projevů šikany. Tento projekt by měl být realizován formou pravidelných besed a setkání zástupců policie, případně odborníků z Pedagogicko-psychologické poradny v Rychnově n. Kn. a z řad pedopsychologů se žáky a pedagogickým sborem základních škol nejen v rámci výuky předmětu občanská výchova, ale i v rámci tzv. třídnických hodin. Pokud jde o prezentaci projektu veřejnosti, především rodičům žáků, kteří tyto školy navštěvují, tak setkání by se mělo uskutečnit na nejbližším rodičovském sdružení a dále dle potřeb. Vedení jedné ze škol dokonce přišlo s návrhem připravit seminář na téma šikany na den otevřených dveří v jejich škole. Jako důvod paní ředitelka uvedla, že chce dát jasně najevo, že o problému šikany vědí, že i na jejich škole se s ní žáci mohou setkat, chce však prezentovat školu, která je připravená šikaně čelit a její pedagogy, kteří vědí jak na ni. Nezbyvá než konstatovat „osvícená to škola“ a jen takových více.

Dalším ohlasem na výsledky mé diplomové práce u několika škol je přijetí účinnějších opatření k věnování větší pozornosti dozoru na chodbách a ve třídách v době přestávek.

Při podezření na možný případ šikany ve škole zahájí učitelé vyšetřování a to buď v rámci vlastních možností či za využití spolupráce sociálních pracovníků, zdejších pedopsychologů nebo pracovníků z pedagogicko psychologické poradny. V případě podezření ze spáchání trestného činu, např. ublížení na zdraví, krádeže, loupeže, vydírání, omezování osobní svobody, budou učitelé kontaktovat policii.

Domnívám se, že školy, které začnou fungovat, nebo již fungují jako demokratická společenství, třeba i díky informacím z mé diplomové práce, poskytují nejlepší ochranu proti onemocnění šikanováním. Dojde-li ještě k probuzení a k podporování komunikace všech se všemi (mezi žáky navzájem, mezi žáky a učiteli, mezi učiteli a rodiči), budou-li úkoly a problémy řešeny společně a stane-li se každý aktivním účastníkem změn ve vztazích mezi sebou, tak se domnívám, že jsme na té správné cestě jak šikanování zabránit, respektive jak ho omezit.

Anotace

Šikana byla dlouhou dobu pokládána za jev, který se ve školách čas od času vyskytuje. Výzkumy posledních let však ukazují, že je mnohem rozšířenější a četnější, než se předpokládalo.

Diplomová práce s názvem Šikanování na základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou jako sociálně - pedagogický problém se zabývá zmapováním situace v otázkách šikany u žáků 7. ročníků a 8. ročníků základních škol okresu Rychnov nad Kněžnou. Konkrétně se jedná o žáky ze šesti základních škol z nichž jde o tři základní školy městské, reprezentované ZŠ v Rychnově nad Kněžnou, ZŠ v Dobrušce a ZŠ ve Vamberku a tři základní školy vesnické, zastoupené ZŠ ve Slatině nad Zdobnicí, ZŠ v Javornici a ZŠ v Českém Mezíříčí.

Praktické části diplomové práce, tedy realizovanému výzkumu, jeho zpracování, vyhodnocení a okomentování výsledků, předchází část teoretická, která ve své úvodní kapitole mimo jiné pojednává o šikaně jako zvláštní formě agrese. Dále charakterizují její podstatné rysy, zabývám se i základními typy šikany jako slovní agrese, fyzická agrese, příkazy, krádeže a ničení věcí. Rovněž pojednávám o příčinách šikany a o tom jak lze rozdělit a charakterizovat aktéry šikany (agresor, oběť, mlčící menšina).

Druhá část diplomové práce je zaměřena na existenci šikany na základních školách v současné době. Z dosud získaných informací je zřejmé, že šikanování je na našich školách jevem nikoliv ojedinělým, ale velmi rozšířeným. Z tohoto důvodu je třeba hledat způsoby a možnosti jak jejímu dalšímu šíření zabránit a již vzniklé situaci čelit. V této části diplomové práce se proto věnuji jakési metodice první pomoci pro pedagogy a rodiče, respektive jsem nastínila jak postupovat v případě, když vyjde šikana najevo, a co vůbec dělat, když máme podezření, že se ve třídě či jiné skupině rozmohla šikana. Diplomová práce je doplněna o ukázky několika preventivních opatření a intervenčních programů proti šikaně.

Třetí část diplomové práce je zaměřená prakticky a zahrnuje výsledky realizovaného výzkumu. Na počátku mého výzkumu stála otázka zda na základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou existuje šikana. Výsledky výzkumu prokázaly, že na zkoumaných městských a vesnických školách okresu Rychnov nad Kněžnou šikana existuje. Téměř polovina dotázaných žáků se s ní v nějaké podobě setkala. 22% žáků se za sledované období stalo obětí šikany. Častěji obětí šikany byly dívky než chlapci. Nejčastější formou šikanování je posmívání, pomluvy, nadávky a ponižování. Nejčastější formou fyzické šikany je bití a braní věcí a rány pěstí. Nejčastěji bývá agresorem chlapec, jeden či dva. Frekventovaným místem, kde se šikana odehrává je školní třída, cestou do školy nebo ze školy, školní chodba a WC. Tím, komu se nejvíce žáci svěřují jsou učitel, rodič a kamarád. Více než polovina žáků je informována o tom jak v případě šikany postupovat. Pachatel šikany ve více než polovině případů nebyl nikdy potrestán

Klíčová slova

šikana, formy šikany, typy šikany, slovní agrese, fyzická agrese, příčiny šikany, aktéři šikany, agresor, oběť, dynamika šikanování, skupinové normy, nesvobodné jednání, metodika první pomoci, pedagog, stádium šikanování, prevence, intervence, výzkum.

Annotation

Bullying was considered for a long time as the phenomenon occurred sometimes at schools. The recent survey has shown bullying is much more spread and frequent than it was expected.

The thesis with the name Bullying at regional Rychnov nad Kněžnou basic schools as a social and pedagogical problem engages in the situation of bullying among the pupils of 7th and 8th grades of basic schools in the region Rychnov nad Kněžnou. These pupils are from six basic schools, three are the schools situated in towns – ZŠ Rychnov nad Kněžnou, ZŠ Dobruška, ZŠ Vamberk and three schools ZŠ Slatina nad Zdobnicí, ZŠ Javornice and ZŠ České Meziříčí are in villages.

The first theoretical part of the thesis, written in the introductory chapter, deals with bullying as a special form of aggression. It is followed with a practical part of the thesis, the survey, its data processing, its evaluation and final conclusions. Further I describe the features of bullying, basic types of bullying such as verbal aggression, physical aggression, orders, thefts and destructions of things. I am also engaged in the reasons of bullying and how to sort out those who are involved in bullying (aggressor, victim, silent minority).

The second part of the thesis concentrates on bullying at basic schools nowadays. The gained information has shown bullying is obvious not to be an isolated phenomenon but widespread. For this reason we have to look for the ways and possibilities how to avoid its spreading and we must face the situation as well. In this chapter I work out the methodology of the first help to parents and teachers. I describe how to behave in case of bullying, how to handle this problem what to do when we suspect somebody of bullying or when we find out there is bullying in classes or in groups. The thesis contains several preventive remedies and intervention programs to protect pupils against bullying.

The third part of the thesis is a practical part and contains the results of the survey. At the beginning of my survey there was a question if there was bullying at basic schools at all in the region of Rychnov nad Kněžnou. The results of the survey have proved the existence of bullying in the investigated town and rural schools. Nearly half of pupils have come across bullying in some forms. 22% students were the victims of bullying during the controlled period. The girls were victims of bullying more often than the boys. Laughing at someone, rumors, calling somebody's names, humiliating are the most frequent form of bullying. Beating somebody, taking somebody's things and punches are the most frequent forms of physical bullying. A boy, one or two are usually the aggressors. Classrooms, ways to or from school, school corridors and WCs are places where bullying usually takes place. Teachers, parents and friends are the people who are told about bullying. More than a half of pupils are informed what to do when are being bullied. Culprits are never punished in more than a half of cases.

Key words

Bullying, forms of bullying, types of bullying, verbal aggression, physical aggression, causes of bullying, culprit of bullying, aggressor, victim, dynamics of bullying, group standards, acting under the pressure, the methodology of the first help, teacher, phases of bullying, prevention, intervention, survey.

Seznam použité literatury

- BENDL, S., *Prevence a řešení šikany ve škole*, Praha : ISV nakladatelství 2003, s. 25-28, s. 42, s. 78-79
- ERB, H., *Násilí ve škole a jak mu čelit*, Praha : Amulet 2000, s. 30-32, 75
- FONTANA, D., *Psychologie ve školní praxi*, Praha : Portál 1997, s. 303
- FROMM, E., *Anatomie lidské destruktivity*, Praha : Aurora 2007, s. 16
- CHRÁSTKA, M., a kol. *Klima současné české školy*, Sborník příspěvků z 11 konference ČPdS, Brno : Konvoj 2003
- JEDLIČKA, KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*, Praha : Karolinum, 1998, s. 64-72, 88
- JEDLIČKA, KOŤA, J. *Aktuální problémy výchovy*, Praha : Karolinum 1998, s. 88
- KOLÁŘ, M., *Skrytý svět šikanování ve školách*, Praha : Portál 1997, s.13, 96, 102, 112
- KOLÁŘ, M., *Bolest šikanování*, Praha : Portál 2005, s. 32-39, 79, 83-89, 111-114, 198
- KOLÁŘ, M., *Školní program proti šikanování, Zkrácená závěrečná zpráva projektu MŠMT*, <http://aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>
- KRAUS, B., *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*, Brno : Paido 2006, s. 100
- KYRIACOU, CH., *Řešení výchovných problémů ve škole*, Praha : Portál 2005
- PARRY, CARRINGTON, *Čelíme šikanování*, Praha : IPPP ČR 1997, s. 9
- RUPPERT, F., *Trauma a rodinné konstelace*, Praha : Portál 2008, s. 90
- ŘÍČAN, P., *Agresivita a šikana mezi dětmi*, Praha : Portál 1995, s. 71
- ŠVEC, V. a kol., *Výchova v kontextu sociálních proměn (v současné české společnosti, Sborník příspěvků z 12. konference ČPdS, Brno : Konvoj 2004, s. 48*
- VÁGNEROVÁ, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Praha : Portál 1999, s. 283-284
- VYMĚTAL, J., *Pojem agresivity v psychologii a psychoterapii*, Čs. Psychiatrie č. 90, 1994, s. 3, 166-172
- WALTEROVÁ a spol., *Výzkum školy a učitele, 10. výroční konference ČAPV, Sborník abstrakt*, Praha 2002, s. 120
- KOLEKTIV AUTORU, *Sborník z první celostátní konference Školní šikanování konané na Pedagogické fakultě UP v Olomouci 30.3.2004, 1.vyd. červen 2004*

Seznam příloh

Příloha č. 1 Depistážní dotazník

Příloha č. 2 Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky školy a školských zařízení č. 28275/2000 ze dne 8.12.2000

Příloha č. 1

Depistážní dotazník

DOTAZNÍK

Název školy

Datum Třída Pohlaví

Instrukce k vyplňování dotazníku : pečlivě si přečti otázky,
zamysli se nad nimi a zkus na ně odpovědět,
tam, kde jsou možnosti zakroužkuj pravdivou odpověď
dotazník je anonymní - nepodepisuj se,
nebudeš-li něčemu rozumět, neboj se zeptat

1. Byl-byla jsi v době od 1. ledna 2008 do dnešního dne svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy ? ANO NE

2. V době od 1. ledna 2008 do dnešního dne ubližoval nebo ubližuje někdo ve škole tobě ? ANO NE

3. Pokud ano, jak ti ubližují ? (můžeš zaškrtnout z vyjmenovaných, ale můžeš to popsat i vlastními slovy)
- ignorování, pomluvy, posměch, nadávky, ponižování, bití, fackování, kopání, rány pěstí,
- braní věcí, kupování svačiny či jiných věcí, dávání peněz
- jinak - jak ?

.....

.....

.....

4. Proč ti ubližují, nebo co si myslíš , že je vede k tomu, aby ti ubližovali ?

.....

.....

.....

.....

5. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno - téměř každý den
- téměř každý týden
- asi jednou do měsíce

6. Kde se to děje ?
- ve třídě, na chodbě, v šatně, na WC, na hřišti, cestou do školy nebo ze školy,
- v tělocvičně, v družině,
- pokud jinde, tak kde ?.....

.....

.....

7. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec nebo dívka ? chlapec dívka
 Kolik je těch, kteří ti ubližují ? 1 2 3 více než 3

8. Jak jsi se cítil - cítila (co jsi prožíval - prožívala), když ti ubližovali ?
.....
.....
.....
.....

9. Řekl - řekla jsi o tom někomu ? ANO NE
 Pokud ano, tak komu ?

10. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl - řekla ? ANO NE

11. Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele ? ANO NE

12. Řekl jsi o tom, že ti někdo ubližuje rodičům ? ANO NE

13. Kdo si myslíš, že by ti nejvíce mohl pomoci a jak ?
.....
.....
.....

14. Řekl ti někdo jak v případě šikany postupovat ? ANO NE
 Pokud ano, tak jak (co ti doporučil)

15. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval ? ANO NE

16. Zkusil - zkusila jsi se bránit ? ANO NE

17. Jsi sám - sama, komu ve třídě nebo ve škole ubližují ? ANO NE

18. Ty sám - sama jsi taky někdy (v době od 1.ledna 2008 do dnešního dne) někomu ubližoval - ubližovala ? ANO NE

19. V případě, že ano, jaké jsi měl - měla při tom pocity ?
.....
.....
.....
.....

Děkuji Ti za odpovědný přístup při vyplňování dotazníku

Příloha č. 2

**Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy
k prevenci a řešení šikanování mezi žáky školy
a školských zařízení č. 28275/2000 ze dne 8.12.2000**

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

Šikanování je mimořádně nebezpečná forma násilí, která ohrožuje základní výchovné a vzdělávací cíle školy. V místech jejího výskytu dochází ke ztrátě pocitu bezpečí žáků, který je nezbytný pro harmonický rozvoj osobnosti a efektivní výuku. Na rozdíl od jiných druhů násilí je šikana zvláště zákeřná, protože často zůstává dlouho skrytá. Tak i při relativně malé intenzitě šikany může u jejích obětí docházet k závažným psychickým traumatům s dlouhodobými následky a k postupné deformaci vztahů v kolektivu.

Vzhledem k tomu, že šikana se v zárodečných fázích vyskytuje v téměř každé škole, je potřeba věnovat tomuto jevu zvláštní pozornost. Důraz je nutné zaměřit na vytváření dobrých vztahů uvnitř třídních kolektivů, zabývat se vztahy v třídních kolektivech ještě před vznikem šikanování. K tomuto je potřeba zajistit další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti problematiky vytváření dobrých vztahů, v práci s dynamikou skupiny, v podpoře a upevňování zdravých třídních norem dětí, žáků a studentů jako prevenci šikanování.

Na prevenci šikany i při řešení jednotlivých případů by měli spolupracovat pedagogičtí pracovníci podle předem dohodnutých postupů. K tomu je nutné zajistit další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti problematiky šikanování.

Cílem předkládaného metodického pokynu je upozornit na závažnost šikanování, poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace k prevenci a řešení tohoto specifického problému.

Tento metodický pokyn je určen pro právnické osoby vykonávající činnost škol zřizovaných MŠMT. Podpůrně je doporučován k využití i ostatním školám zapsaným do školského rejstříku a poskytovatelům služeb souvisejících se vzděláváním a výchovou.

Čl. 1

Charakteristika šikanování

- (1) Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.
- (2) Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Pocit bezpečí každého jedince a jeho začlenění do třídního kolektivu je základní podmínkou

vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu třídy a školy. Všechny školy a školská zařízení mají povinnost předcházet všem náznakům násilí a šikanování. Šikanování v jakékoli formě a podobě nesmí být pracovníky školy akceptováno. Samotní pedagogičtí pracovníci nesmí svým jednáním s některými žáky a chováním vůči nim podněcovat zhoršování vztahů směřující k šikanování těchto žáků jejich spolužáky.

Čl. 2 Projevy šikanování

(1) Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu. Mezi základní formy šikany patří:

- Verbální šikana, přímá a nepřímá – psychická šikana (součástí je i kyberšikana, děje se pomocí ICT technologií).
- Fyzická šikana, přímá a nepřímá (patří sem i krádeže a ničení majetku oběti).
- Smíšená šikana, kombinace verbální a fyzické šikany (násilné a manipulativní příkazy apod.).

(2) Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech může nabýt i rysy organizovaného zločinu. Příklady šikanování jsou uvedeny v příloze.

Čl. 3 Odpovědnost školy

(1) Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky. V souladu s ustanovením § 29 zákona č. 5651/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, jsou školy a školská zařízení povinny zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit, a současně vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování (sociálně patologických jevů). Z tohoto důvodu musí pedagogický pracovník šikanování mezi žáky předcházet, jeho projevy neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

(2) Z hlediska trestního zákona může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů či provinění (dále jen trestných činů) vydírání (§ 235), omezování osobní svobody (§ 213), útisku (§ 237), ublížení na zdraví (§ 221-224), loupeže (§ 234), násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci (zvláště § 197a), poškozování cizí věci (§ 257), znásilnění (§ 241), kuplířství (§ 204) apod.

(3) Pedagogický pracovník, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu (§168, 167 trestního zákona). V úvahu přicházejí i další trestné činy jako např. nadřování (§ 166 tr. zákona) či schvalování trestného činu (§165 tr. zákona), v krajním případě i podněcování (§ 164 tr. zákona). Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu (§ 10 tr. zákona) může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.

Čl. 4 Školy a školská zařízení v prevenci šikanování

(1) Základem prevence šikanování a násilí na školách je podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi žáky (a mezi žáky a učiteli). Školy a školská zařízení při efektivní realizaci prevence šikanování usilují o vytváření bezpečného prostředí a za tím účelem:

- podporují solidaritu a toleranci,
- podporují vědomí sounáležitosti
- posilují a vytváří podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit třídy a školy
- uplatňují spolupráci mezi dětmi a rozvíjí jejich vzájemný respekt
- rozvíjí jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

(2) Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a násilí. Vychází přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu *Metodického pokynu k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* č. j. 20 006/2007-51 součástí Minimálního preventivního programu školy. Ředitelé zejména:

- Zajistí vzdělávání pracovníků (pedagogických i nepedagogických) v akreditovaných kurzech k problematice šikanování. Vzdělávání pedagogických pracovníků se řídí § 10 vyhlášky č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění vyhlášky č. 412/2006 Sb. Vzdělávání školního metodika prevence ve specializačním studiu se řídí § 9 vyhlášky č. 317/2005 Sb.
- Zajistí v souladu s pracovním řádem dohled pedagogických pracovníků nad žáky zejména ve škole před vyučováním, o přestávkách mezi vyučovacími hodinami, mezi dopoledním a odpoledním vyučováním, podle potřeby při přecházení žáků mezi budovami školy, do zařízení školního stravování a do školní družiny. Především v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.
- Zajistí, aby žáci i pedagogičtí pracovníci byli seznámeni s negativními důsledky šikanování, a to jak pro jeho oběti a pachatele, tak i pro celý třídní (školní) kolektiv. Za zvláště nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování.
- Zajistí doplňování školní knihovny o literaturu z oblasti problematiky násilného chování a šikanování

(3) Pedagogičtí pracovníci vedou důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka. Pomáhají rozvíjet pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka.

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli vnímat vztahy mezi žáky a atmosféru v třídních kolektivech, kde působí, jako nedílnou a velmi důležitou součást své práce. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. Vztahy a chování pedagogických i nepedagogických pracovníků vůči sobě a vůči žákům, ovlivňují chování žáků.

(4) Ve školním řádu budou jasně stanovena pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.

Čl. 5

Program proti šikanování

- (1) Každá škola si vytvoří vlastní Program proti šikanování, pokud ho doposud nemá. Tento program se stane součástí Minimálního preventivního programu.
- (2) Na tvorbě a realizaci programu se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy. Koordinace jeho tvorby patří ke standardní činnosti školního metodika prevence. Ten podle potřeby spolupracuje s metodikem prevence v PPP. Za realizaci a hodnocení programu je odpovědný ředitel školy.
- (3) Cílem programu je vytvořit ve škole bezpečné, respektující a spolupracující prostředí. Důležité je zaměřit se na oblast komunikace a vztahů mezi žáky ve třídách, a to bez ohledu na to, zda tam k projevům šikany již došlo či ne. Současně je třeba stanovit smysluplnou strukturu programu.
- (4) Hlavní součástí programu je krizový plán, který eliminuje či minimalizuje škody v případě, že k šikanování ve školním prostředí dojde. Měly by z něj jednoznačně vyplynout kompetence jednotlivých osob a specifický postup a způsob řešení. Konkrétně je nutné rozpracovat dva typy scénářů:
 1. První zahrnuje situace, které škola zvládne řešit vlastními silami. Do této skupiny patří postupy pro počáteční stádia šikanování a rámcový třídní program pro řešení zárodečného stádia šikanování.
 2. Druhý zahrnuje situace, kdy škola potřebuje pomoc z venku a je nezbytná její součinnost se specializovanými institucemi (viz čl. 9) a policií. Sem patří řešení případů pokročilé a nestandardní šikany, např. výbuchu skupinového násilí vůči oběti.
- (5) S krizovým plánem jsou vždy na začátku školního roku prokazatelně seznámeni žáci (přiměřeně jejich věku), studenti a jejich zákonní zástupci.

Čl. 6

Postupy řešení šikanování

- (1) Odhalení šikany bývá obtížné. Významnou roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí „solidarity“ agresorů i postižených.
- (2) Účinné a bezpečné vyšetření šikany vychází z kvalifikovaného odhadu stádia a formy šikanování. Existuje rozdíl mezi vyšetřováním počátečních a pokročilých stádií šikanování. Jednotlivá stádia jsou blíže popsána v příloze č. 2 Stádia šikanování.
- (3) Metody vyšetřování šikanování:
 - A. Pro vyšetřování počáteční šikany (se standardní formou) lze doporučit strategii v těchto pěti krocích:
 1. Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi.
 2. Nalezení vhodných svědků.
 3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).
 4. Zajištění ochrany obětem.
 5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

B. Pokročilá šikana s neobvyklou formou – výbuch skupinového násilí vůči oběti, tzv. třídního lynčování, vyžaduje následující postup:

1. Překonání šoku pedagogického pracovníka a bezprostřední záchrana oběti.
2. Domluva pedagogických pracovníků na spolupráci a postupu vyšetřování.
3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.
4. Pokračující pomoc a podpora oběti.
5. Nahlášení policii.
6. Vlastní vyšetřování.

(4) V rámci první pomoci je nutné při pokročilých, brutálních a kriminálních šikanách spolupracovat s dalšími institucemi a orgány, a to zejména s pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče, orgánem sociálně právní ochrany dítěte, Policií ČR.

Doporučuje se seznámit pedagogické pracovníky s informací MŠMT ČR č.j.: 25 884/2003-24 *Spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané.*

(5) V případě negativních dopadů šikanování na oběť je nutné zprostředkovat jí péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, speciálně pedagogického centra nebo dalších odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů.

(7) Podrobnější informace k článkům 5 a 6 jsou v příloze č. 3 Doporučená literatura.

Čl. 7

Výchovná opatření

(1) Doporučuje se dále pracovat s agresorem (jeho náhled na vlastní chování, motivy, rodinné prostředí). V případě potřeby mu zprostředkovat péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče nebo jiných odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů.

(2) Pro potrestání agresorů lze užít i následující běžná výchovná opatření:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.
- Snížení známky z chování.
- Převedení do jiné třídy.

(3) Pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli (mlčící většina).

(4) V mimořádných případech se užijí další opatření:

- Ředitel školy doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu.
- Ředitel školy podá návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

Čl. 8

Spolupráce s rodiči

Pokud rodiče informují školu o podezření na šikanování, je za odborné vyšetření záležitosti zodpovědný ředitel školy. Při nápravě šikanování je potřebná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, školního metodika prevence, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků, jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Je nutné předem informovat rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (viz Čl. 5 odst. 5).

Čl. 9

Spolupráce se specializovanými institucemi

(1) Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, školního metodika prevence, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány. Zejména:

- v resortu školství – s pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně pedagogickými centry,
- v resortu zdravotnictví – s pediatry a odbornými lékaři, dětskými psychology, psychiatry a zařízeními, která poskytují odbornou poradenskou a terapeutickou péči, včetně individuální a rodinné terapie,
- v resortu sociální péče – s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami, s rodinou),
- případně s NNO specializujícími se na prevenci a řešení šikany.

(2) Dojde-li k závažnějšímu případu šikanování nebo při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu trestného činu (provinění), ředitel školy nebo školského zařízení oznámí tuto skutečnost Policii ČR.

(3) Ředitel školy oznámí orgánu sociálně právní ochrany dítěte skutečnosti, které ohrožují bezpečí a zdraví žáka. Pokud žák spáchá trestný čin (provinění), popř. opakovaně páchá přestupky, ředitel školy zahájí spolupráci s orgány sociálně právní ochrany dítěte bez zbytečného odkladu.

Čl. 10

Selhání školy v řešení šikany

(1) V případech podezření nebo již prokazatelných projevů šikany, které nejsou bezodkladně a uspokojivě řešeny v pravomoci pedagogických pracovníků včetně metodika prevence či výchovného poradce, je zcela na místě obrátit se na ředitele příslušné školy nebo školského zařízení.

Pokud se však projeví nečinnost i ze strany ředitele, je možné jednat v této záležitosti se zřizovatelem školy nebo podat stížnost na školu České školní inspekci. Stížnost podaná

písemně, osobně nebo v elektronické podobě se přijímá ve všech pracovištích ČŠI.

Stížnost je možné adresovat příslušnému inspektorátu ČŠI, samozřejmě je možno podat stížnost i na ústředí tzn. na adresu: Fráni Šrámka 37, 150 21 Praha 5, resp. elektronicky na adresu posta@csicr.cz.

(2) Současně je potřebné v odůvodněných případech zajistit oběti šikanování pomoc psychologa, speciálního pedagoga (etopeda) popřípadě jiného specialisty.

Čl. 11 **Závěrečné ustanovení**

Zrušuje se Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 28 275/2000 - 22

- Tento pokyn nabývá účinnosti dnem jeho zveřejnění ve Věstníku MŠMT ČR.

Příloha č. 1

Příklady nepřímých a přímých znaků šikanování

1. Nepřímé (varovné) znaky šikanování mohou být např.:

- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.
- (Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť přízpusobovací konflikty nejsou vzácností!)

2. Přímé znaky šikanování mohou být např.:

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo "legrací" zranitelný.

- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávistným, nebo pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

3. Rodiče žáků se doporučuje upozornit zejména na to, aby si všímali těchto možných příznaků šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávilo volný čas, s nímž by se telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresori mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objeví výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.

Příloha č. 2

Stádia šikanování

Motto: **Školní šikanování je nemoc skupinové demokracie a má svůj zákonitý vnitřní vývoj.**

První stadium se v podstatě odehrává v jakékoliv skupině. Všude je někdo neoblíbený nebo nevlivný, na jehož úkor je prima si dělat „legrácky“. Pak to ale jde dál, skupina si najde jakéhosi otloukánka. Třetí stadium už je klíčové. Vydělí se jádro útočníků a systematicky začne šikanovat nejvhodnější oběti. Do této chvíle lze věci jasně řešit. Následně ale dojde k bodu zlomu, kdy se šikanování stane nepsaným zákonem i pro opravdu slušné děti a celá skupina se stává krutou. V pátém stadiu – totalitě – se stane šikanování skupinovým programem.

Michal Kolář

První stadium: Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začínou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

Třetí stadium (klíčový moment): Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

Čtvrté stadium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začínou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, které jsem pro přehlednost označil jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.

Stadia šikanování podle Michala Koláře, 1990, 1996, 1997, 2000 aj.

Příloha č. 3

Doporučená literatura z oblasti školního šikanování

- Kolář, M. (2001, 2005). Bolest šikanování. Praha: Portál.
- Kolář, M. (1997, 2000). Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál.
- Kolář, M. (2005). Školní násilí a šikanování. Ostrava: CIT, Ostravská univerzita.
- Kolář, M. (Ed.) (2004). Školní šikanování. Sborník z první celostátní konference konané v Olomouci na PF UP 30.3.
- Kolář, M. (2003). Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních. Praha: MŠMT ČR.
- Parry, J., Carrington, G. (1997). Čelíme šikanování: sborník metod. Praha, IPPP.
- Říčan, P. (1995). Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Portál.

Časopisy

- Kolář, M. (2007). Český školský program proti šikanování. Perspektivy. In: Sociálna prevencia. Bratislava: Národné osvetové centrum.
- Kolář, M. (2007). Český školní program proti šikanování. Právo a rodina č.3/2007
- Kolář, M. (2006). Jak na šikanu? Psychologie dnes 2 (12), 16-18
- Kolář, M. (2005). Devět kroků při řešení počáteční šikany aneb pedagogická chirurgie. Prevence 7 (2), 3-7.
- Kolář, M. (1998). Soudce Lynch na českých školách? Vyšetřování a léčba specifických typů šikan; in Sborník „Prevence šikanování ve školách“, Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, Praha.

Příloha č. 4

Příklady šikanování

1. Případ: Zpověď oběti počátečního stadia šikanování
(doslovný přepis)
 - nadávaj mi
 - dělaj mi naschvály
 - maj na mne poznámky když přijdu po nemoci
 - rejpaj do mne

- když se učitel rozhoduje koho vyzkoušet tak mu poraděj mne
- když nejsem ve škole říkaj učitelům, co není pravda
- když něco provedou, snaží se to svalit na mne
- když se učitel zeptá jestli někdo má tahák, hned se všichni ozvou, že mám já
- vo hodině, když píssemka, tak zničeho nic se ozve abych neopisoval
- všichni maj strašnou radost když dostanu špatnou známku
- když jsem služba, tak všichni udělaj ve třídě nepořádek
- nepouští mne mezi sebe když si povídají
- když si řeknu o sešit tak řeknou, že ho nemají dopsanej a pak ho pučej někomu jinýmu
- ve frontě na oběd mne předbíhají
- když je ve třídě smrad tak hned řeknou že jsem si prd
- povyšujou se nade mne
- Nic mi nepučej
- když něco udělám, hned to všem řeknou
- plivnou mi na židli a na všechny ostatní, abych si nemohl najít jinou
- na výtvarce si ode mne vezmou štětec a nic mi neřeknou a maj z toho strašnou srandu, když ho hledám
- když v matice někdo počítá na tabuli, tak mu raděj a řeknou mu i výsledky. Ale mně ne. Když už mi poraděj, tak špatně
- někdy mi tašku zamknou do skříně a říkaj že od ní nemaj klíč
- když se učitel zeptá kdo chybí tak místo mého jména řeknou nějakou nadávku

2. Případ: „Premiantka třídy“ – za určitých okolností se může stát obětí šikany kterékoliv dítě.

Půvabná třináctiletá dívka, premiantka třídy závodně hrající tenis, se stala terčem kritiky a nemilosti skupiny spolužáků. Nedokázala se zapojit do společné zábavy, snad působila poněkud křečovitě a byla příliš orientována na výkon. To však neopravňovalo zdatného a oblíbeného chlapce, aby jí dlouhodobě fyzicky ubližoval. Jelikož ale ona byla zdatná a

odvážná dívka, pokoušela se mu někdy postavit a vrátit mu způsobené příkoří, ovšem proti jeho brutalitě neměla šanci. Schytala od něj tvrdé rány a kopance. Nikdo se jí nezastal. Po takovém střetu často plakala. Rodiče a učitelé se nikdy o jejím trápení nedověděli. Obětí agresivity tohoto „gentlemana“ se krátkodobě staly dvě další dívky s výborným prospěchem. Po příchodu nového žáka, který byl jednoznačně nejsilnější a přitom povahově mírný a jemný, násilí zmíněného chlapce ustalo.

Je zajímavé, že dívka, která se mi s tímto příběhem svěřila a kvůli níž jsem navázal spolupráci s mimořádně obětavou výchovnou poradkyní, si po delší době téměř na nic nevzpomněla. Její bolestivé vzpomínky byly vytěsněny mimo vědomou oblast.

Kolář M. (2005) Bolest šikanování. Praha: Portál, 2005

Příloha č. 5

Informační leták pro žáky ZŠ a pro studenty SŠ

Nikdo nemá právo druhému ubližovat!

Spolužáci se k tobě chovají nepřátelsky, ubližují ti a ty nevíš, jak dál.

Víš o někom, kdo je šikanován, a je ti ho líto.

PŘEKONEJ STRACH A ZAJDI ZA UČITELEM, KTERÉMU DŮVĚŘUJEŠ (ŠKOLNÍM METODIKEM PREVENCE, ŠKOLNÍM PSYCHOLOGEM, VÝCHOVNÝM PORADCEM).

Co je to šikanování?

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co ti je nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí. Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci. Ale může ti znepríjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevěřili ti.

Později se otravování života stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí). Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem.

Proč bývá člověk šikanován?

Není to proto, že by byl špatný, nebo proto, že by si to nějak zasloužil. Chyba není v něm, ale ve špatných vztazích mezi některými spolužáky. Převládá v nich bezohlednost a

násilí.

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: „Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší.“ Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct, je strkání hlavy do písku, které situaci jenom zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující:

- Obrat' se na učitele, kterému důvěřuješ. Může ti skutečně pomoci, bude ti věřit a neprozradí tě.
- Svěř se svým rodičům.
- V případě, že nenajdeš odvahu říct to ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 800 155 555 nebo 116 111. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, komu se něco podobného děje.